

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА SOCIAL POLICY

ISSN 0038-0091

УДК 364

Година 54

Број 2/2019.



СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада

ISSN 0038-0091 UDK 364

Број 2/2019 Год. 54, стр. 1 –

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.22019>

Часопис излази три пута годишње

Часопис Социјална политика покренут је 1946. под називом Весник рада,
а од 1951. године излази под називом Социјална политика.

Издавачи

Институт за политичке студије, Београд, Светозара Марковића 36
тел. 33-49-204, 30-39-380, Е-mail: ipsbgd@eunet.rs, www.ipsbgd.edu.rs

Висока школа социјалног рада, Београд, Теразије 23

тел: 011/4040838 www.asp.edu.rs

За издавача

Живојин Ђурић

Владимир Илић

Главни и одговорни уредник

Зоран Весић

Заменик главног и одговорног уредника

Бранкица Јанковић

Владимир Илић

Редакција

Зоран Весић, Бранкица Јанковић, Владимир Илић, Луција Вејмелка,

Угљеша Јанковић, Ђорђе Стојановић, Александар Југовић,

Данило Вуковић, ФадиљЕминовић

Савет часописа

Миле Милосављевић; Нијаз Карић; Биљана Маричић; Сузана Борнорова;
Живојин Ђурић; Зоран Драгишић; Светлана Драженовић; Биљана Зекавица;
Dragana Stöckel; Горан Петковић; Ива Бранковић; Julija M. Watkins; Сандра
Перић; Дарија Завишек; Весна Дуканац; Миодраг Ђурић; Сања Ђурђевић

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Секретари редакције

Бојана Секулић

Адријана Јовановић

Редизајн корица

Ана Милутиновић

Прелом и штампа- Ситопринт, Житиште

Тираж: 70 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

САДРЖАЈ

Уводник.....5-7

Тема броја

МЕЂУСЕКТОРСКИ ПРИСТУП СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ КАО ПРЕДУСЛОВ ЊЕНОГ СПРОВОЂЕЊА

Снежана Ђорђевић

УЛОГА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У ОБЛАСТИ
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ – УЧЕЊЕ ИЗ ИСКУСТВА.....9-26

Наталија Перишић, Сузана Михајловић Бабић

ЕФЕКТИ РЕФОРМИ У ОБЛАСТИ РАДА У СРБИЈИ.....27-53

Сања Полић, Јасна Хрнчић

СУПЕРВИЗИЈА ЗАПОСЛЕНИХ У ОКВИРУ
АЛТЕРНАТИВНОГ СТАРАЊА О ДЕЦИ И МЛАДИМА
У СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ.....55-77

Вера Деспотовић

ПОЗИТИВНО РОДИТЕЉСТВО КАО АЛТЕРНАТИВА
ТЕЛЕСНОМ КАЖЊАВАЊУ ДЕЦЕ.....79-98

Недрета Шерић, Анида Дудић

СОЦИЈАЛНИ РАД У ЈАВНОМ ДИСКУРСУ У БОСНИ И
ХЕРЦЕГОВИНИ.....99-117

Наталија Перишић

RUTH LISTER, UNDERSTANDING THEORIES AND
CONCEPTS IN SOCIAL POLICY, Policy Press, Bristol, 2017.....119-123

SOCIAL POLICY

CONTENTS

Introductory word.....5-7

The issue's Theme

INTERSECTORAL APPROACH TO SOCIAL PROTECTION AS A PREREQUISITE FOR ITS IMPLEMENTATION

Snezana Djordjevic

ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN SOCIAL
PROTECTION – LEARNING FROM EXPERIENCE.....9-26

Natalija Perisic, Suzana Mihajlovic Babic

EFFECTS OF LABOUR REFORMS IN SERBIA.....27-53

Sanja Polic, Jasna Hrnecic

SUPERVISION OF EMPLOYEES WITHIN
ALTERNATIVE CARE OF CHILDREN AND YOUTHS
IN THE SYSTEM OF SOCIAL WELFARE.....55-77

Vera Despotovic

POSITIVE PARENTING AS AN ALTERNATIVE TO
PHYSICAL PUNISHMENT OF CHILDREN.....79-98

Nedreta Seric, Anida Dudic

SOCIAL WORK IN PUBLIC DISCOURSE IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA.....99-117

Natalija Perisic

RUTH LISTER, UNDERSTANDING THEORIES AND
CONCEPTS IN SOCIAL POLICY, Policy Press, Bristol, 2017.....119-123

Уводник,

Доц. др. Зоран Весић

Поштоване колегинице и колеге, аутори и коаутори објављених радова,

Пред Вама се налази други број часописа ”Социјална политика” у 2019. години. Као што је то био случај и у претходним годинама, ”Социјална политика” представља место сучељавања ставова и мишљења научне и стручне јавности, у свим областима социјалне политике и социјалног рада. Истовремено, он представља и место где аутори могу презентовати резултате својих истраживања и на тај начин помоћи онима који се баве питањима везаним за теме које часопис обрађује да се упознају са новим тенденцијама и кретањима у оквиру динамичне области каква социјална заштита свакако јесте.

Стално унапређење квалитета часописа представља наш основни задатак и сигурни смо да ћемо у наредном периоду успети да својим квалитетом допринесемо његовом већем угледу у научној и стручној јавности.

У првом раду се анализира улога локалне самоуправе у области социјалне заштите. Локална самоуправа представља ниво власти који је најближи грађанима, те има могућност да креира политике, програме и пакет социјалних услуга које кроји према потребама грађана. Ауторка идентификује капацитете које су локалне власти изградиле у овој области, те поља на којима је могуће подићи квалитет рада у Србији (учење из искуства и добре праксе других, успешних земаља).

Предмет другог рада у часопису је анализа реформи у области рада и радних односа у Србији, посматрана из угла социјалне политике. Циљ ауторки је да анализом њихових ефеката, посредством описа стања на тржишту рада, укажу на прилике, али и на препреке за реализовање агенде запошљавања. Теоријски оквир анализе представљају поставке Гаја Стендинга (Guy Standing) о прекаријату, под којим се подразумева класа људи која се убрзано увећава, а којој припадају сви они чији су животи обојени различитим врстама несигурности, које су у вези са радом. Резултати

анализе указују на опстајање низа неповољних трендова у области рада, првенствено као последица два тренда: увођења одређених неадекватних регулаторних одредби, упоредо са одсуством механизма имплементације регулаторних одредби које би потенцијално имале позитивне ефекте.

О значају супервизије за спровођење и унапређење професионалног рада у систему социјалне заштите, пружање квалитетних услуга корисницима и даљи развој владиног и невладиног сектора у овој области, говори трећи рад. Ауторке су анализирале кључне функције и аспекте супервизије у оквиру социјалне заштите, као и законску регулативу и досадашња истраживања спроведена у установама за алтернативно старање о деци и младима Републике Србије. У раду је дат преглед функција супервизије у социјалној заштити. Указано је на компетенције успешног супервизора као важан аспект супервизијског рада и на гледиште социјалног конструктивизма на интерекцију између супервизираних и супервизанта.

Четврти рад говори о значају изричите забране телесног кажњавања деце. Ауторка указује на високу стопу заступљености овог облика дисциплиновања у породичном окружењу и на истраживања која указују на озбиљне последице до којих доводи таква пракса. Такође, указује на то да је Комитет за права детета 2017. године упутио препоруке за увођење изричите забране телесног кажњавања деце. Рад указује на значај увођење изричите забране телесног кажњавања деце у свим окружењима и даје препоруке на који начин би се ова иницијатива имплементирала у пракси. Измене у законској регулативи требало би да допринесу промовисању позитивног ненасилног дисциплиновања деце чиме би се унапредио систем заштите деце од насиља. Осим промоције хуманијих вредности потребно је омогућити подршку у развоју и примени програма за родитеље како би овладали вештинама потребним за обављање овако важне улоге, али и јачање компетенција професионалаца који треба да пружају подршку родитељима.

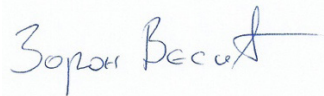
Ауторке из Босне и Херцеговине, у наредном раду, указују на то да је социјални рад у Босни и Херцеговини као релативно млада професионална делатност различито прихваћена од стране институција, радних организација и јавности. То доводи до тога да су социјални радници у свом професионалном раду често изложени неразумевању, што

води ка честим неутемељеним критикама и професионалном неуважавању. Ауторке истичу да се предрасуде о социјалном раду односе на друштвену улогу и природу, али највише су изражене у поимању функције социјалног рада. Без обзира да ли су имали искуство или не, већина грађана има одређену слику о типичном социјалном раднику. Тим поводом су се у истраживању испитивали ставови и перцепција босанскохерцеговачке јавности о улози и важности социјалног рада у Босни и Херцеговини. Како на формирање позитивних или негативних ставова јавности утиче и начин извештавања медија о професији социјалног рада и активностима социјалних радника, ауторке су, у циљу објективне елаборације теме рада, путем полуструктурисаног интервјуа испитивале професионална искуства новинара и социјалних радника који су имали искуства у комуникацији са медијима.

На крају је дат и приказ књиге Рута Листера, "Разумевање теорија и концепата у социјалној политици" ("Understanding Theories and Concepts in Social") која је објављена 2017. године. У књизи се истиче да приступи социјалној политици, који се фокусирају на разматрања теорија, концепата и политичких идеологија, представљају важан допринос деконструкцији пракси социјалне политике. Вредност и релевантност теорија доводе се у питање данас. Неки од разлога за то проистичу из менаџерских приступа дизајнирању и креирању политика, као и инсистирању на тзв. тврдим доказима. Ова књига даје уверљиве аргументе за настојања и напоре који заговарају нужну употребу теорија, и то експлицитно, у дебатама о политикама и у самим политикама.

Позивам Вас да доставите своје радове за трећи и последњи број нашег часописа у овој години. Рок за достављање радова је 1. новембар 2019. године.

Главни и одговорни уредник



Доц. др Зоран Весић

Снежана Ђорђевић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

УЛОГА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ – УЧЕЊЕ ИЗ ИСКУСТВА**

Сажетак

Социјална политика спаде у заједничке политике земаља Европске Уније јер ова област значајно доприноси квалитету живота становника и заштити посебно осетљивих социјалних група.

Предмет анализе је улога локалне власти (Европски стандарди и стање у Србији) као ниво који је најближи грађанима, те има могућност да креира политике, програме и пакет социјалних услуга које кроји према потребама грађана.

Циљ рада је да идентификује капацитете које су локалне власти изградиле у овој области, те поља на којима је могуће подићи квалитет рада у Србији (учење из искуства и добре праксе других, успешних земаља).

Теоријско методолошки приступ: биће приказано стање у Србији (истраживање о субсидијаритету), начин рада као и компаративна искуства у свету.

Очекивани резултати и закључак рада: Чланак ће указати на стање у Србији и на простор који постоји да би се системски ојачали капацитети локалних власти у овој области:

* sneska152@gmail.com

** Прилог на научној конференцији *Савремени изазови социјалне заштите*, 07/06/2019.

1. Значај стратешког планирања локалне власти уз свест да социјална заштита мора бити сагледана контекстуално и мултидисциплинарно;

2. Значај већег укључивања грађана у креирање пакета услуга да би одговориле потребама конкретних становника;

3. Боље информисање грађана о понуди (јавног и приватног сектора), боља контрола услуга социјалне заштите (квалитет индикатора, квалитет база података) као и квалитет контролних инструмената: инспекције, ИТ пакети: грађанин инспектор. Испитивање задовољства грађана услугама, уз могућност корекцију слабости је изузетно важан аспект о коме власти морају бринути.

Кључне речи: социјална заштита, улога локалне власти, модернизација управљања, модел вођења случаја, приватизација и конкуренција, задовољство услугама, индикатори успеха.

1. СИСТЕМСКА УЛОГА ЛОКАЛНИХ ВЛАСТИ У ПРУЖАЊУ УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Локалне власти имају у надлежности креирање и спровођење политике социјалне заштите у својој заједници. Ова област у великој мери доприноси благостању грађана у случају разних невоља које их могу снаћи попут незапослености, губитка стана, родитеља (деца), болести, инвалидитета, старости итд. У већини демократских земаља локалним властима је и у овој области системски обезбеђен висок степен аутономије (довољне надлежности, финансијска самосталност и функционална аутономија у креирању пакета услуга). Оне су демократски организоване, користе инструменте модерног управљања, ослањају се на знање, на велике базе података са којима се прецизније планира и негују професионализам.

Реформа државе благостања у виду предузетничке, неолибералне државе је успоставила другачији начин управљања. Држава и општине остављају простор за укључивање приватног сектора за пружање бројних јавних

услуга и за област социјалне заштите. При томе јавни сектор обавља врло пажљиво улогу уговарача послова са приватним сектором и *контролора квалитета услуга*. На овај начин се успоставља конкуренција између институција јавног и приватног сектора ради обезбеђивања што квалитетнијих и доступнијих (не скувих) услуга грађанима. У великом броју земаља овај начин рада је обезбедио обogaћивања услуга и веће задовољство корисника.

У демократским земљама, јавна администрација и службеници у локалној власти креирају пакете услуга према потребама грађана дате заједнице. Они *по правилу укључују грађане* у креирање политика и пројеката јер једино грађани могу да идентификују своје потребе, да укажу на проблеме, на приоритете и укажу на оптимални избор међу понуђеним решењима (*стављање корисника услуга у центар пажње*). На овај начин политике и пројекти постају одрживи и квалитетни а корисници задовољни услугама.

У савременом свету, са развојем информационих технологија, и у области политике социјалне заштите постаје веома битно да локалне власти (јавни сектор уопште) поседује квалитетне базе података те да их користи на паметан начин (*smart cities*).¹ Сва истраживања указују на значај великих база података које пружају велике предности за добру аналитику, те квалитетне политике, програме и пројекте настале на овим подацима (*evidence based policy making*). У том смислу, лидери успешних и паметних градова истичу да је пресудно важно *обезбедити доступне базе података грађанима и заједници* (суседство, бизнис, НГО итд), што повећава транспарентност и смањује могућност злоупотреба.

Важна улога локалних власти је да праве амбијент за демократско одлучивање, да координирају активности и прате остварене резултате (*result driven government*) системом индикатора и других мерних инструмената (*benchmarking*). Фаза надгледања и контроле спровођења јавних политика и

1 Clara Beddridge, Peder Inge Furseth, Richard Cuthberstons, Steven Demello, „Technology-Based Innovation for Independent Living: Policy and Innovation in the United Kingdom, Scandinavia, and the United States“, *Journal of Aging and Social Policy*, Volume 23, 2014, Issue 3, pg. 213-228.

програма, корекције проблема, учење из искуства и подизање квалитета услуга остају суштински битна.

У овим процесима важну улогу има добро обучена администрација која се придржава професионалних стандарда у раду и штити јавни интерес и јавно добро. У том смислу све демократске земље и локалне власти посвећују велику пажњу обукама запослених, подстицању њихове сарадње, тимског рада, креативности и иновативности у раду. Службе су обучене да квалитетно комуницирају са грађанима, са корисничким групама, те да буду посвећене подизању квалитета услуга и задовољства корисника.

Паметни градови и региони (тима и држава) активно укључују грађане, дају им моћ али и обавезу да брину о јавном добру, једни о другима, *да промовишу социјалну инклузију* (да све, а посебно социјално рањиве групе буду квалитетно укључене у живот заједнице) и да на креативан начин трагају за иновативним решењима за нарастајуће проблеме и изазове које доноси глобализација, економске промене као и доба климатских промена. У том смислу се говори о контекстуалном сагледавању проблема и мултидисциплинарном приступу у трагању за решењима.²

Технологија олакшава креирање сјајних, иновативних решења и у овој области. Све више се креирају информациони пакети услуга којима се помаже корисницима да олакшају и реше своје проблеме што доприноси благостању грађана. Данас постоји мноштво интересантних решења интернета ствари (Internet of Things, IoT) посвећена здрављу, социјалној заштити и благостању грађана и социјално осетљивих група. Та решења су често усмерена на конкретне услуге корисника а често покривају више области: јавно здравље, екологија, урбано планирање, обнова запуштених делова града, једнаког приступа услугама, урбана економије, развој заједнице итд.³

2 Лидери у области реформи и модернизације јавне управе и управљања су: Нови Зеланд, Финска, скандинавске земље а делимично и Велика Британија и САД. У том смислу скандинавске земље и градови су одличан пример овакве праксе.

3 Предуслов постојања IoT је обезбеђивање неопходне инфраструктуре као што је кабл за брзи интернет (30-100 Мбпс или јачи). Поред овог кабла, од великог значаја је обезбедити одличну мрежу аутопутева и путева између свих насеља у земљи. У том контексту се подиже атрактивност мањих места за живот, смањује се притисак на веће градове и омогућава се већа доступност свих врста услуга за грађане који живе и у најудаљенијим местима.

2. СТАЊЕ У СРБИЈИ

У Србији је и област социјалне заштите реформисана у смислу преношења дела послова на локалне власти (децентрализација) али ипак не у довољној мери. Србија у системском смислу *није прихватила принцип субвенционитета* којим све послове преузима ниво власти најближи грађанима, а коначно га обавља ниво власти који за то има највеће капацитете.⁴ Разлог одлагању ратификације овог важног функционалног принципа ког се држи Европска Унија је неспремност да се демократизује и децентрализује систем, да се афирмишу партнерски односи између државе и локалних власти, као и да се афирмише партиципативно и транспарентно одлучивање, креирање политика, уз стављање грађана у центар ових процеса. Управо овај системски недостатак значајно утиче да ни ова област политике и услуга није довољно ефикасан, ефикасан и квалитетан да би на најбољи начин срео потребе грађана.

Ипак део реформе је спроведен. Тако је Закон о социјалној заштити из 2011 године⁵ децентрализовао део послова, чиме смо добили мешовити систем социјалне заштите уз покушај актера у пракси да користе предности оба система: део централизованих функција у смислу гаранције стандарда и квалитета услуга у свим, а посебно сиромашнијим срединама, што је свакако веома битно, и децентралистичког приступа којим се афирмише већа самосталност и креативност локалних институција и служби (Центара за социјални рад и других) што је важна реформска вредност новог приступа у управљању.

2.1. Подела надлежности између државе и локалних власти

Истраживања спроведена у овој области показују да је са државе пренет на општине велики део *класичних послова* из система социјалне заштите као: помоћ у кући, асистенти старим лицима, укључујући и неке нове послове као што је

4 Снежана Ђорђевић, *Примена Принципа Субвенционитета у Србији*, Чигоја, Београд, 2017. (део 3.3. Социјална заштита, 89-98).

5 Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/11.

становање уз подршку итд. Градови су због већих капацитета добили неке комплексније послове као на пример становање уз подршку. Ипак, остаје занимљиво да услуга патронажне помоћи, веома битна за старе, болесне и особе са посебним потребама, у нашем систему није довољно развијена што свакако лоше утиче на благостање грађана и њихов осећај сигурности као и задовољство системом.

У поменутом истраживању представници већине општина и градова имају геренто домаћице за пружање помоћи старијим лицима, праксу обилажења младих мама и новорођенчади, као и тежих болесника (на пример, Лозница)⁶ док многи користе мобилне тимове, волонтере, групе за самопомоћ и услуге СОС телефона (*Крагујевац*).

Што се тиче социјалних давања, део је остао на нивоу државе (*стална новчана помоћ*), уз образложење да је битно обезбедити исту подршку за социјално угрожене без обзира где живе, посебно ако су из сиромашнијих и мањих општина. Ова средства држава уплаћује центрима за социјални рад који их додељују угроженим појединцима у програму социјалне заштите.⁷ За давање *једнократне новчане помоћи*, као важног вида подршке за социјално угрожене су задужене локалне власти и овај вид помоћи и даље представља највишу ставку у укупним давањима за социјалну заштиту (око 60%).⁸

2.2 Институције и реформи процеси

Најважнија институција у овој области је Центар за социјални рад чији је оснивач локална власт (општина, град) али га финансира Република. Држава тј. ресорно Министарство овим системом преноси део послова као поверених на Центре (*принцип делегације власти а не децентрализације*), надгледа

6 Истраживање *Примена принципа субвенционисања* је спроведено 2013. године од стране Министарства за локалну самоуправу и регионални развој, уз подршку Шведске Агенције за међународну сарадњу СИПУ, на узорку преко половине општина и градова у Србији, свих Секретаријата у Војводини, и већине Министарстава у Србији. Видети: Снежана Ђорђевић, *Примена Принципа Субвенционисања у Србији*, нав. дело, страна 11 и 12.

7 На сличан начин су регулисана права садржана у Закону о финансијској подршци породици (родитељски додатак, дечији додатак, накнада за време породилског одсуства), о чијим решењима одлучују јединице општинске, односно градске управе.

8 Видети детаљније: Дренка Вуковић, *Социјална сигурност*, Чигоја, Београд, 2009, стр. 244.

их и контролише. У том смислу и директора Центра бира локална самоуправа али избор потврђује ресорни Министар на основу прецизно утврђених професионалних критеријума, да би се искључио волонтаризам из овог процеса.

Што се тиче контроле и посебно инспекција треба напоменути да у нашем систему дуго постоји проблем недовољних капацитета инспекција и инспектора у области социјалне заштите и њиховој могућности да ефективно и квалитетно спроведу надзор и контролу рада. Тако, илустрације ради, свега осам инспектора покрива град Београд, и око десетак њих Војводину, што је у оба случаја изузетно мали број у односу на постојеће потребе. Ова област може у великој мери да се модернизује коришћењем интернет апликација (ИоТ) којим би се *корисници укључили* у процес контроле и вредновања рада, као и у процес давања сугестија у правцу побољшања ових пакета услуга према потребама корисника. У свету данас постоје одлични резултати у том смислу, те и у нашем систему треба охрабривати овај правац рада.

За похвалу је спремност актера у области социјалне заштите да модернизују начин рада у овој области. Тако су јавне институције прихватиле приступ кројења услуга према потребама конкретних корисника било да се ради о појединцима или о породици. Уместо да се услуге пружају аутоматски и да се унапред припремљен пакет услуга скоро механички примени на све, креира се посебан „пакет услуга“ за конкретног корисника примерен његовом породичном и личном стању, околностима у којима живи и ради, специфичностима његове личности, конкретним потребама, итд. За сваког корисника је задужен водитељ случаја, који води случај и тражећи најбољи начин да ублажи и реши његове проблема. Овакав приступ је и у нашем систему дао далеко боље резултате од ранијег начина рада, укључујући и веће задовољство корисника.⁹

Деинституционализација је отворила простор да се укључе алтернативни начини решавања многих проблема (домови за децу и младе, хранитељство, мале домске заједнице), али стручњаци истичу да је наш систем ипак остао на базичном нивоу, те да много више треба креирати специјализоване

⁹ *Стандарди за образовање социјалних радника у Србији*, (Ур. Невенка Жегарац), СХЕПСС, ФПН, Београд, 2014.

услуге према конкретним потребама. Наше базе података нису довољно обухватне и поуздане, а корисници (на пример адолесценти у домовима) немају адекватан програм подршке и заштите кроз програм хранитељства.

После 2000 године је направљен помак кроз спремност да се на нивоу локалне власти проблеми сагледају мултидисциплинарно. У том смислу су у великом броју општина и градова формиран *Социо економски савети* у којима своје представнике имају институције из области социјалне подршке, здравља, образовања, привреде, завода за запошљавање као и представници невладиних организација који су доста допринели креативном решавању проблема и постизању одрживих решења. Овај инструмент се користи али често доста механички, те би се његов рад могао обогатити. Овоме доста доприноси амбијент партократије, слабо развијен систем социјалне солидарности и на жалост присутна корупција и бројне злоупотребе које оптерећују цео наш систем па онда и локалне заједнице.

Сва истраживања указују да надаље треба јачати одговорност локалних самоуправа за остварене резултате у социјалној заштити грађана, за креирање пакета услуга које су примерене конкретним потребама корисника (ефикасност, економичност, квалитет услуга) уз квалитетнију *међусекторску координацију* (поготову између здравства и социјалних услуга).

Не би требало заборавити напор да се у систему развије и *социјално предузетништво* као добар приступ у решавању социјалних проблема од стране привредника, спремних да уложе у програме социјалне заштите којим обезбеђују посао угроженим категоријама становника, чак и када то не доноси профит. Држава, посебном врстом уговора, овим привредницима (који тако исказују свест о значају јавног добра и свакако спадају у врх друштвено одговорног пословања) обезбеђује бројне погодности као ослобађање од пореза или неке врсте субвенција. У време економске кризе, када је тржиште врло несигурно, овакве активности постају додатно интересантне за привреднике, што је јако добро за обогаћивање рада области социјалне заштите и повећање благостања угрожених категорија становника. У Србији су ови програми

показали велику флексибилност у прилагођавању потребама различитих угрожених група, те креативност и иновативност учесника.¹⁰ Испоставило се да градови имају веће капацитете за развој овог вида предузетништва од општина које га ретко развијају.

У погледу укључивања приватног сектора у пружање услуга из области социјалне заштите, тек део реформског пакета је реализован. Добар посао је урађен отварањем простора да приватни сектор може да се укључи у пружање ове врста услуга посебно јер јавни сектор очито нема довољне капацитете (неолиберална држава). Уведено је лиценцирање за приватне фирме (низ професионалних стандарда) да би могле да се баве услугама у области социјалне заштите,¹¹ али стручњаци истичу да се ретко професионално прати квалитет рада те да је тај процес често бирократизован (квалитетни актери остају без лиценци, а спорним институцијама се не одузимају).

Локалне самоуправе често не спроводе адекватну контролу рада приватних институција што има лоше последице по кориснике. Дакле, локалне власти недовољно гарантују грађанима квалитетне услуге, не држе отворене канале комуникације са корисницима услуга и другим грађанима, сензибилне за њихове потребе, критике, жалбе, сугестије и захтеве. Досадашња искуства показују да су грађани често веома незадовољни услугама у приватним институцијама, те да у њима не ретко преовлада интерес за зарадом у односу на добро које мора бити приоритетно. С обзиром да су корисници услуга управо социјално маргинализоване групе (лица са посебним потребама, деца без родитеља, стари и немоћни) чији глас се слабо чује, слабости у овој области и штета која се наноси корисницима, изазивају осећање дубоког незадовољства грађана читавим системом.

Истраживања показују да је неопходно веће укључивање грађана у креирање пакета услуга, адекватнији подстицаји да

¹⁰ Тако је у поменутом истраживању идентификовано да у осам градова постоји развијено социјално предузетништво, у 11 градова оно не постоји а 3 града уопште нису знали о каквој пракси се уопште ради. Само десетина општина у Србији (њих 12 од 122 општине) има искуства у овој врсти активности али охрабрује да су та искуства увек позитивна.

¹¹ Мирослав Бркић, *Лиценцирање социјалних радника*, Чигоја, Београд, 2016.

искажу потребе, приоритете, одаберу боља решења за проблеме као и да траже корекцију слабости у понуђеним пакетима услуга. Базе података треба обогаћивати и више радити на диверсификацији услуга и креирању специјализованих услуга примеренијих конкретним потребама корисника.

Наш систем, а у њему посебно локалне власти, би могле више учинити у области креирања пакета ИоТ којима се могу олакшати невоље угрожених социјалних група. Општина и град су важни координатори ових активности, могу дати важну институционалну и финансијску подршку, повезати људе, пратити резултате и потстицати солидарност у заједници и друштву.

3. ЕВРОПСКИ СТАНДАРДИ И ИСКУСТВА

У Европским земљама програми социјалне заштите су део стратегије развоја и благостања друштва са јасно дефинисаном мисијом и циљевима, Све социјално осетљиве групе су укључене и услуге се обликују према њиховим потребама, Велика пажња се посвећује задовољству корисника и стално се ради на иновацијама, које су додатно подстакнуте коришћењем информационих технологија. У наредном делу посебно истичемо питања старије популације којом се ове земље доста баве услед демографског старења, затим проблемом социјалне сегрегације и бескућништва (слаба доступност станова) и иновацијама.

3.1 Старија популација

Сва истраживања показују да старији људи пате од изолованости и осећаја њихове бескорисности за заједницу. Савремена култура често потцењује старе људе и маргинализује их, занемарујући њихова знања, способности и потенцијалну корист коју би и они и друштво имали од њиховог бољег укључивања у живот заједнице. Отуда се у многим земљама ради на креирању и јачању њихове социјалне умрежености (у круг породице, пријатеља, суседа). У случају да имају неке здравствене тегобе, додатно се обезбеђује подршка од стране лекара, неговатељица, а по потреби и геронтодомаћица,

социјалних радника, волонтера итд. На основу проблема које стари имају, осмишљен је користан пакет услуга: олакшано позивање телефоном, боље сналажење са новцем (сигурније и једноставнији трансфер новца: плаћање рачуна итд), лакше добијање свих врста подршке која им је потребна (медицинска, социјална, помоћ у одржавању куће итд. На овај начин се олакшава и продужава време њиховог самосталног начина живота а одлаже одлазак у дом.¹²

ИоТ пакети услуга за старију популацију али и друге осетљиве групе су врло интересантни и иновативни.¹³ За старије људе које желе да се укључе у свет рада направљен је електронски пакет *e-labor exchange* који им нуди различите послове као што су: превођење, аналитика у разним областима, подршка саветима и друге врсте услуга, и ове послове могу да воде путем интернета, до куће.¹⁴ Испоставило се да је за ову популацију често корисно да помажу другима је се тиме јача њихов осећај припадности заједници и личне корисности (на пример, кроз помоћ запосленим родитељима у чувању деце, али и друга поља подршке и помоћи). У том контексту, улога града или општине је да координира ове активности, да брине о безбедности читавог система, контролише квалитет услуга, задовољство корисника и стално подиже разноврсност услуга сходно потребама заједнице.

Прелазак у дом стари људи често доживе као губитак интегритета, поништавање своје личности, навика, начина живота, социјалног идентитета што врло лоше утиче на њихово психолошко стање. Отуда се, са правом, велика пажња у многим системима посветила овом проблему. Поред тога што је свакако

12 Maged N Kamel Boulos, Agis D Tsouros, Arto Holopainen, „Social, Innovative and Smart Cities are Happy and Resilient“: insights from the WHO EURO 2014 International Health Cities Conference“, *International Journal of Health Geographics* 2015, 14:3, doi:10.1186/1476-072X-14-3 URL:<http://www.ij-healthgeographics.com/content/14/1/3> BioMed Central, The Open Access Publisher, страна 9.

13 Испоставило се да су лидери у креативности пакета у овој области у Европи градови Барселона (Шпанија), Ница (Француска), Хамбург (Немачка) и Милтон Кејнс (Велика Британија), али и многи други по величини средњи и мањи градови имају врло интересантна решења. Исто, страна 3.

14 У истом смислу ИоТ алатка *European Digital Single Market* отвара простор за радно ангажовање за старије али и за све друге групе (посебно маргинализоване и социјално рањиве). У том смислу интернет на користан начин међусобно повезује људе поводом разних услуга: брига о деци, транспорт и дељење кола, помоћ у превозу особама које немају те могућности итд (Vincles BCN).

веома важно обезбедити лепе услове и комфор (што домови у Србији и региону често немају) битно је што мање нарушити навике људи. Отуда је занимљива пракса да се за сваку особу пресними и опреми соба као њихова у стану из кога прелази: пренесе се намештај, библиотека, слике, предмети, биљке итд. У комплексу дома се уводе кафићи у којима ови људи могу да седе, фризерски салон да би се у њему самостално шишали, парк и зелени простор за шетње, места на којима могу да се сусрећу и друже итд. Тиме им се омогућава да очувају рутину и начин живота на који су се навикли и да обављају послове и активности које су имали и када су живели самостално.

Прате се проблеми који временом настају у њиховом понашању (често услед деменције) и често се налазе врло иновативна па и забавна решења. Идентификовано је да стари са деменцијом често беже из дома. Поред неког чипа на одећи за праћење њиховог кретања и лакшег налажења, чиме се спречава њихово губљење, повреде и страх, примењене су још неке мере. Занимљиво је решење да се поред дома направи импровизирана аутобуска станица и запосли лице које седи на клупи, разговара са „путницима“ док чекају аутобус. То лице их после неког времена (људи са деменцијом прво губе осећај за време) испраћа натраг стварајући им илузију да су се вратили са свог пута и да је ето сада време да иду кући (у дом), вечерају, спавају итд.

3.2 Здравствене услуге

Здравствене услуге су од великог значаја у области социјалне заштите те су врло занимљиви и е-пакети у овој области, како за социјално осетљиве и маргинализоване групе тако и за осталу популацију грађана. Лидери у области здравствене заштите су бројни фински градови и општине јер је ова земља развила један од најквалитетнијих система електронских, здравствених услуга.¹⁵

Како ова земља има велики слабо насељен простор на северу и велики број мањих градова и насеља, она је много уложила у инфраструктуру, у информациону технологију

¹⁵ На Global Livability Ranking and Report listi of Economic Intelligence Unit, Хелсинки (2014) је осми град на свету а други најбољи у Европи (после Беча).

тако да велики број насеља (не само Хелсинки, већ и други градови али често и сасвим мала насеља) спадају у паметне. Иновативност ових решења се огледа у томе што се оне креирају за решавање конкретних проблема и изазова које имају људи у тим градовима и насељима те су лако примењиви за друге средине. Велики део ових пакета је орјентисан на афирмацију здравих стилова живота (храна, здрава животна средина, вежбање, превентива обољења), на правовремену дијагнозу ризика од обољења и појаве обољења, а потом и на адекватне третмане и лечење болести. Ово је посебно значајно за социјално рањиве, јер је ова популација по правилу маргинализована, сиромашнија, удаљена од центара моћи и информација, те им је ова врста подршке врло значајна.

Финска има дугу историју дигитализације у области здравља те је занимљива индустрија видео игри Games for Health Finland (води је град Коупио).¹⁶ Овај и слични пакети подстичу грађане да преузму одговорност за своје здравље и бригу о себи. Њоме се инспиришу различите корисничке групе да обезбеде разне здравствене бенефите, чиме се смањују слабости и неједнака доступност у систему услуга а последично и богати пакет услуга партиципацијом и иновативношћу корисника.

3.3 Иновације

Финска, као и многе друге скандинавске земље, има *Агенцију за иновације* (Finish Funding Agency for Innovation) са функцијом да подстиче и негује иновативан и креативан приступ у креирању пакета јавних, и посебно електронских услуга. Локалне власти имају важну улогу у овим процесима: они имају интернет платформу те праве иновациони кластер за брендирање производа и услуга (innovation cluster for branding products and services), уз паметну поделу рада међу собом. Тако

¹⁶ Ова игра обухвата стандардизацију болести, узрочника, третмана и лекова. Додатно посвећује посебну пажњу здрављу и сигурности људи. Део овог пакета су и лабораторије живота које сликовито указују на проблеме и класичне али и алтернативне начине решавања тегоба и болести (living labs). Цео пакет подстиче активно укључивање грађана којим се постиже ефективност и рационалност овог програма али се тако програм и додатно обогаћује. Важан део овог електронског пакета је такође посвећен и промоцији предузетништва у овој области и јачању глобалне индустрије здравља (fast prototyping to promote entrepreneurship for global business).

су два града преузела бригу за тему информационих пакета: о иновацијама Тампере (smart cities innovations) и о планирању здравља Оулу (Future Health). Седам других урбаних региона и насеља раде на појединим аспектима других пет тема: обновљиве енергије (Renewable Energies), биономија (Bio-economy), одржива енергетска решења (Sustainable Energy Solutions) и безбедност на интернету (Cybersecurity).¹⁷

Иначе, у Европи је направљен ИоТ за повезивање руралних предела, који су по правилу маргинализовани и заостали, чиме се подижу њихови капацитети за пружање услуга. Тиме се подиже атрактивност ових крајева за живот јер људи добијају услуге које би добили и у градовима а имају живот у дивној природи. Направљени су такође ИоТ пакет за градове средње величине¹⁸ који ради на сличном принципу као и претходни: обезбеђује се боља комуникација између умрежених градова и насеља, подиже њихова економија обима и грађани добијају квалитетније услуге ширег распона понуде. Социјалне услуге, уз коришћење ових пакета, постају свуда доступне (просторна правда).

3.4 Бескућништво и неадекватно становање

Проблем бескућништва и неадекватног становања траже велика улагања на које је држава благостања била спремна. Неолиберално друштво је одустало од „скупих“ програма доступног и јавног становања те је прелазак на концепт приватног становања, у скоро свим друштвима озбиљно угрозило социјално осетљиве групе (сиромашни, незапослени, стари, болесни, самохрани родитељи са децом, жене, млади, етнички маргинализоване групе, мигранти). Људи су, остављени сами себи, на разне начине покушавали да обезбеде адекватан смештај¹⁹ али се показало да ово остаје поље у коме држава и локалне власти могу и треба да гарантују

17 Maged N Kamel Boulos, Agis D Tsouros, Arto Holopainen, „Social, Innovative and Smart Cities are Happy and Resilient“: insights from the WHO EURO 2014 International Health Cities Conference“, нав. дело, страна 10.

18 Програм је познат као Версион 3.0, 2014, направљен од стране Департмана за просторно планирање центра за регионалне студије на техничком универзитету у Бечу (Fachbereich Stadt- und Regionalforschung – SRF, auf Technische Universitaet Wien).

19 *The Squatters' Movement in Europe – Everyday Commons and Autonomy as Alternatives to Capitalism*, (Eds. Cattaneo Claudio, Martinez Muguel), Pluto Press, London, UK, 2014.

свима одређени квалитет услуга. У европским земљама обнова градова и насеља обухвата и обнову социјалних станова²⁰ али то ипак није довољно јер број угрожених и бескућника расте, што је алармантан податак.²¹

С једне стране, неолибералне власти обнављају градове расељавањем гета и сиромашне популације са атрактивних локација, потискујући их на периферију, у још лошије услове живота, чиме се додатно повећава социјална и просторна неједнакост и неправда. Са друге стране, за похвалу су друштва у којима се прате ове појаве, идентификује квалитет живота грађана и осмишљавају програме за обезбеђивање доступног и квалитетног становања за ове рањиве групе.²² Посебно су занимљива решења мешовитог становања као концепт сачуван из времена државе благостања и један број земаља, региона и градова га посвећено негују. Сматрају да је од великог значаја да социјално осетљиве категорије грађана не буду изоловане у гету, већ да треба да буду и просторно део сваког насеља јер се тако обезбеђује нормална социјализација и повезаност грађана. Одличан пример су холандски и скандинавски градови (посебно Копенхаген).²³

20 *Social Housing and Urban Renewal – A Cross-National Perspective*, (Eds. Watt Paul, Smets Peer), Emerald. London, UK. 2017.

21 Видети: Дора Петронијевић, *Доступност статбених некретнина за грађане Србије*, Чигоја, Београд, 2016, страна 27-29.

22 Видети: Andersen HS, Andersson, R, Wessel T, Vilka K, „The Impact of Housing Policies and Housing Markets on Ethnic Spatial Segregation: Comparing the Capital Ciits of four Nordic Welfare States“, *International Journal of Housing Policy*, Vol.16, No. 1, 1-30, 2016, <http://dx.doi.org/10.1080/14616718.2015.1110375>

23 У погледу праћења проблема популације, скандинавске земље имају праксу из које се може учити. Иако је неолиберално друштво и у овим земљама повећало социјалне разлике (раст чини индекса од 2000 до данас је присутан у свим скандинавским земљама) ове земље прате објективно стање. Њихова истраживања указују на раст броја сиромашних и погоршане услове живота за рањиве групе (чест губитак посла, слаби послови и зарада, лоши услови становања итд). У том контексту се праве програми подршке и већина ових земаља прави заокрет ка социјалдемократским владама (Финска, Шведска и Данска) и социјално прихватљивијим концептима.

ЛИТЕРАТУРА

Andersen HS, Andersson, R, Wessel T, Vilkkama K, „The Impact of Housing Policies and Housing Markets on Ethnic Spatial Segregation: Comparing the Capital Cities of four Nordic Welfare States“, *International Journal of Housing Policy*, Vol.16, No. 1, 1-30, 2016. <http://dx.doi.org/10.1080/14616718.2015.1110375>

Beddridge Clara, Furseth Peder Inge, Cuthbertson Richard, Demello Steven, “Technology-Based Innovation for Independent Living: Policy and Innovation in the United Kingdom, Scandinavia, and the United States”, *Journal of Aging and Social Policy*, Volume 23, Issue 3, pg. 213-228, 2014.

Бркић, Мирослав, *Лиценцирање социјалних радника*, ФПН, Београд. 2016.

Ђорђевић Снежана, *Примена Принципа Субвенционисаности у Србији*, ФПН, Чигоја, Београд, 2017.

Maged N Kamel Boulos, Agis D Tsouros, Arto Holopainen, „Social, Innovative and smart Cities are happy and Resilient: insights from the WHO EURO 2014. International Health Cities Conference“, *International Journal of Health Geographics* 14:3, 2015. doi:10.1186/1476-072X-14-3 URL:<http://www.ij-healthgeographics.com/content/14/1/3> BioMed Central, The Open Access Publisher

Петронијевић Дора, *Доступност стамбених некретнина за грађане Србије*, Чигоја, Београд, 2016.

Social Housing and Urban Renewal – A Cross-National Perspective (Eds. Watt Paul, Smets Peer), Emerald, London, UK, 2017.

Стандарди за образовање социјалних радника у Србији, (Ур. Жегарац Невенка), ФПН, СХЕПСС, Београд, 2014.

The Squatters' Movement in Europe – Everyday Commons and Autonomy as Alternatives to Capitalism (Eds. Cattaneo Claudio, Martinez Muguel), Pluto Press, UK, 2014.

Вуковић, Дренка, *Социјална сигурност*, Чигоја, Београд, 2009.

Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/11.

Snezana Djordjevic

ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN SOCIAL PROTECTION – LEARNING FROM EXPERIENCES

Resume

State and local governments in Serbia have to learn more about democratic and participative creation of public policies, and tailoring public services according to the citizens' needs. The whole system have to be devoted to satisfaction of services' users. Local governments should develop skills in participative creation of strategic and developmental plans, together with debates on budget, as the very base for creation of *social policy services* according to the needs of local community and social vulnerable groups (*mission and result driven government*).

Researches point out that although the laws in the field of social protection in Serbia are of a good quality, there is necessity for upgrading the level local government independence (competencies in the field of social policy and protection) and even more in upgrading the quality of organization and management. In the field of social protection, it is obvious that quality of data basis is poor, lacking often even the number of users of services. All actors should upgrade skills for implementation of numerous new public management's instruments, together with diversification of services and creation of more specialized programs according to specific needs of users. The practice of Internet of Things, developed in this policy field would, open new spaces for upgrading quality of services and increase of their availability to all users in need. Citizens have to be better informed about quality of services, both from public and private institutions, with more instruments for them to demand changes, corrections and upgrades if necessary.

Upgrading of social protection system demands upgrading of finance capacities. It is necessary to increase state investment in this policy field (stop trend of decreasing in last 5 years): in programs, as well as in public servants engaged in this field (the wages are very modest). Financial system should transform to

project finance and *finance by number of users*. Additionally it is of a great importance to affirm merit system in employment and professional development of social workers (vertical and horizontal movement), to stimulate remuneration by results, to develop practice of team building, and permanent monitoring and evaluation of results (result driven governance). Important aspect of upgrading capacities in this policy field is further strengthening of private and civil sector in this field (with strengthening cooperation between all these three sectors). It is necessary to strengthen system of monitoring and control (set of indicators, benchmarking) as well as transferring social inspections on local government units.

Keywords: social protection, role of local governments, modernization of management, cases led model, privatization and competition, satisfaction of services` users, indications of success.

* Овај рад је примљен 09. јуна 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. августа 2019. године.

*Наталија Перишић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

*Сузана Михајловић Бабић***

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ЕФЕКТИ РЕФОРМИ У ОБЛАСТИ РАДА У СРБИЈИ

Сажетак

Предмет анализе су реформе у области рада и радних односа у Србији из угла социјалне политике. Циљ ауторки је да анализом њихових ефеката, посредством описа стања на тржишту рада, укажу на прилике, али и на препреке за реализовање агенде запошљавања. Теоријски оквир анализе представљају поставке Гаја Стендинга (Guy Standing) о прекаријату, под којим се подразумева класа људи која се убрзано увећава, а којој припадају сви они чији су животи обојени различитим врстама несигурности, које су у вези са радом. Методолошки приступ заснива се на презентовању регулаторних инструмената и статистичких података. Резултати анализе указују на опстајање низа неповољних трендова у области рада, првенствено као последица два тренда: увођења одређених неадекватних регулаторних одредби, упоредо са одсуством механизма имплементације регулаторних одредби које би потенцијално имале позитивне ефекте.

Кључне речи: рад, радни односи, радна права, тржиште рада, прекаријат.

* natalija.perisic@fpn.bg.ac.rs

** suzana.mihajlovic@fpn.bg.ac.rs

1. НОВИ КОНЦЕПТ ЗА НОВУ РЕАЛНОСТ НА ТРЖИШТУ РАДА

Гај Стендинг је проблематику прекаријата позиционирао у оквиру глобализације и неолибералне и либертаријанске политичке економије. Бројни аутори указивали су на то да је од краја седамдесетих година двадесетог века, успон неолибералне економске агенде имао ослонац у економској кризи, која је приписивана недостацима у функционисању држава – њиховој прекомерној централизацији, планирању и регулацији. Неолиберали и либертаријанци залагали су се за редуковање програма и мера државе благостања, јер у супротном, према њиховој аргументацији „незапосленост би расла, економски раст би се успорио, инвестиције одлиле, а сиромаштво ескалирало“¹. Ова стратегија политичке економије се од осамдесетих година састојала у образлагању значаја политика креирања флексибилних тржишта рада, како се трошкови рада не би увећали и како корпорације не би извршиле трансфер производње у државе са ниским трошковима радне снаге². Флексибилизација на тржишту рада односила се на зараде, запослење, радна места и вештине³, водећи ка томе да „радници постају све више несигурни“⁴, што је сматрано ценом која се мора платити да би се задржале инвестиције и послови. Како је глобализација напредовала, тако је све већи број запослених имао флексибилну радну реалност, да би се од почетка деведесетих њихов број вишеструко увећао, од када се уочава специфичан тренд у политичкој економији: „док је некада постојао цео спектар економских стратегија и политика, идући од строго планских привреда, као што је совјетска, до либералног капитализма америчког типа,

1 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, New York, 2011, str. 5.

2 Robert O Brajan, “Globalna politika u oblasti rada”, u zborniku: *Globalna socijalna politika* (priredila: Nikola Jejts), Fakultet političkih nauka, Beograd, 2017, str. 167.

3 „Флексибилношћу зарада означено је убрзавање прилагођавања променама за потражњом, нарочито на доле; флексибилношћу запослења означено је да фирме лако и без икаквих трошкова могу да мењају број запослених, нарочито на доле, што је имплицирало смањење сигурности запослења и заштите на послу; флексибилношћу посла означено је да фирме могу да премештају запослене и да мењају структуру радних места уз минимално противљење или трошак; флексибилношћу вештина означена је моћ једноставног прилагођавања вештина радника“ (Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 6).

4 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 6.

а укључујући и југословенско самоуправљање, немачку партиципацију, француско планирање или далекоисточни државни капитализам, у Глобализацији П⁵ скоро да више и нема великих разлика у економским политикама различитих држава. Тако Глобализација II представља идеолошку победу глобалног капитализма“⁶.

Глобализација и флексибилна тржишта рада „значе стагнацију реалних прихода у индустријализованим земљама, у просеку, у предвидљивој будућности“⁷ доводећи до тога да је данас рад, а самим тим и живот, милиона и милиона људи у свету, како на Глобалном југу, тако и на Глобалном северу, обележен несигурношћу (*engl. precarious*). Речником Гаја Стендинга, они припадају класи прекаријата, као класи која се ствара, чији назив на енглеском језику представља комбинацију речи *precarious* и *proletariat*⁸. Класа прекаријата разликује се суштински од класе пролетаријата, по томе што пролетаријат сачињавају „углавном радници са дуготрајним и стабилним пословима са утврђеним радним временом, предвиђеним начинима напредовања, који су синдикално организовани и који имају колективне споразуме, са називима послова које су њихови родитељи у стању да разумеју, који раде за локалне послодавце са чијим су именима и карактеристикама упознати“⁹.

Како би указао на карактеристике прекаријата, Стендинг као прво, описује свеукупно тржиште рада, а као друго, уводи извесне термилошке иновације, у складу са промењеном реалношћу на тржишту рада. Тако према његовој аргументацији, у новој реалности егзистира седам група, од којих су прва „елите“. Оне се састоје од изузетно малог броја апсурдно глобално богатих грађана. Испод елита налази се друга група, “*salariat*”, коју чине запослени на стабилним радним местима, „са својим пензијама, плаћеним одморима

5 Бранко Милановић наводи да се средина осамдесетих година двадесетог века уобичајено сматра почетком Глобализације II (Branko Milanović, *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007, str. 13) .

6 Branko Milanović, *Dva lica globalizacije*, nav. delo, str. 13.

7 Guy Standing, *Basic Income: And How We Can Make It Happen*, Pelican Books, London, 2017, str. 167.

8 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 7.

9 Isto, str. 7.

и компанијским накнадама, често субсидизираним од стране државе¹⁰. Ову групу чине запослени у великим корпорацијама, државним агенцијама и јавној управи. Трећа група јесу „*professionals*“ (назив настао комбиновањем термина „*professional*“ и „*technician*“), као они који поседују низ вештина за којима постоји потражња на тржишту, остварују високе приходе по основу уговора, било као консултанти или независни радници. Њих карактерише одсуство потребе за дуготрајним запослењем у једном предузећу и за тзв. стандардним радним односом. Четврту групу чине мануелни радници, који су есенција онога што се некада подразумевало под радном класом¹¹. Испод ове четири групе је прекаријат, „армија незапослених“ коју сачињавају људи који имају „однос минималног поверења са капиталом или државом [...] а немају ништа од односа социјалног уговора пролетаријата, ком је сигурност на раду обезбеђивана у замену за подређеност и лојалност, што је био неписани договор који је био у основи државе благостања“¹².

Примери употребе термина прекаријата које наводи Стендинг, односе се на Италију, Немачку и Јапан. У Италији прекаријат сачињавају они чија је егзистенција несигурна, што је, међутим, за њих уобичајено и прихватљиво. У Немачкој он обухвата привремено запослене као и незапослене, који немају прилике за социјално укључивање, док је у Јапану синоним за оне који су запослени, али су сиромашни¹³.

Концепт прекаријата код Гаја Стендинга, фокусиран је у највећој мери на присуство / одсуство сигурности, „као базичног, кључног капитала, који је вероватно мање равномерно дистрибуиран него доходи или благостање у оном смислу у ком се они конвенционално дефинишу и мере“¹⁴. Димензије које он процењује као индикаторе прекаријата односе се на одсуство наредних форми сигурности: 1) сигурности на тржишту рада; 2) сигурности запослења; 3) сигурности посла; 4) сигурности на раду; 5) сигурности репродуковања вештина; 6) сигурности дохотка и 7) сигурности заступања¹⁵.

10 Isto, str. 7.

11 Isto, str. 7.

12 Isto, str. 8.

13 Isto, str. 9.

14 Guy Standing, *Basic Income: And How We Can Make It Happen*, nav. delo, str. 86.

15 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

У наставку рада, ауторке су се, ослањајући се на димензије прекаријата и њихово образложење у раду Гаја Стендинга, уз кратко навођење релевантне регулативе и расположивих националних статистичких података, тамо где постоје, фокусирали на ситуацију на тржишту рада у Србији у периоду од 2015. до 2018. године.

2. ДИМЕНЗИЈЕ ПРЕКАРИЈАТА И НАЦИОНАЛНО ТРЖИШТЕ РАДА

2.1 Сигурност на тржишту рада

Димензију сигурности на тржишту рада, Стендинг посматра посредством постојања адекватних прилика за зараду, које се према његовом мишљењу, процењују на основу присуства и/или одсуства политике пуне запослености¹⁶.

Права, која су од значаја за ову димензију, гарантују се, пре свега у Уставу Републике Србије, у ком се наводе, између осталог, право на рад, право на једнаку доступност радних места за све, право на правичну накнаду, као и поштовање достојанства на раду¹⁷.

Закон о раду регулише детаљније основе за поступања у контексту политике запошљавања, као и Закон о запошљавању и осигурању у случају незапослености, Закон о професионалном оспособљавању и запошљавању особа са инвалидитетом, Закон о запошљавању странаца, итд. Бројним стратегијама предвиђено је подизање стопе запослености и спречавање раста стопа незапослености, међу којима и Националном стратегијом запошљавања за период 2011-2020, Програмом реформи политике запошљавања и социјалне политике, као и Програмима економских реформи.

На то да доносиоци одлука нису креирали и имплементирали одговарајуће регулаторне и политичке инструменте, указују најмање два повезана „догађаја“. С једне стране, у извештајима Повереника за заштиту равноправности у периоду од три године (2015. до 2017.), евидентирано је

16 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

17 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, чл. 60.

да је највећи број притужби грађана упућен по основу дискриминације у области радних односа и запошљавања, чак трећина од укупног броја притужби¹⁸.

С друге стране, индикатори запослености на тржишту рада, у оквиру ове димензије, указују на напредак који је ограничен. Стопе запослености становништва радног узраста¹⁹ у четворогодишњем периоду који је предмет ове анализе јесу се увећавале, и то са 52,0% колико су износиле 2015. године на 58,8% 2018. године²⁰. Међутим, оне су и даље ниске, нарочито у поређењу са просеком у ЕУ28, где су у истом периоду порасле са 65,7%, на 73,1%²¹.

Национална економија је ниско конкуритивна у компаративној перспективи²², док су стопе раста реалног БДП-а по становнику недовољне за креирање више радних места. Последишно, тржиште рада одликује се неусклађеношћу између понуде и потражње за радном снагом, са становишта броја и квалификација незапослених, што резултује високим баријерама за улазак оних који траже први посао и теже запошљивих група. С тим у вези, регионалне разлике су од нарочитог значаја, с обзиром да регион Београда у континуитету има изнадпросечне стопе запослености, за разлику од региона Источне и Јужне Србије, чије су стопе запослености континуирано најниже²³. Поређења стопа

18 Повереник за заштиту равноправности, *Редовни годишњи извештаји*, Интернет <http://gavnpopravnost.gov.rs/izvestaji/>, 01/05/2019.

19 Запосленима се, према методологији Анкете о радној снази, сматрају „лица која су најмање један сат у посматраној седмици обављала неки плаћени посао (у новцу или натури), као и лица која су имала запослење, али која су у тој седмици била одсутна са посла. У запослене, поред лица која имају заснован радни однос и раде у предузећу, установи или у другој врсти организације или раде као приватни предузетници, укључују се и индивидуални пољопривредници, помажући чланови у домаћинству, као и лица која су обављала неки посао који су самостално пронашла и уговорила (усмено или писмено) без заснивања радног односа“ (РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2017, стр. 8).

20 РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019; РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2016.

21 Eurostat, *Employment rates*, Интернет, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitView-TableAction.do>, 01/05/2019.

22 Према подацима из издања Светског економског форума за 2018. годину, Србија се налази на 65. позицији према Индексу глобалне конкурентности у збиру од 140 привреда. Klaus Schwab, *The Global Competitiveness Report 2018*, Интернет, <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>, 01/05/2019.

23 РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019; РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2018; РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2017; РЗС, *Анкета о радној снази*,

запослености мушкараца и жена указују на додатне и снажне неусклађености. Стопе запослености жена попеле су се изнад 50% тек 2017. године, док се јаз у запослености између мушкараца и жена смањује, али тренутно износи високих 14 процентних поена. На крају, стопе запослености младих (од 15 до 24 године живота) су дискредитујуће, крећући се од 16,6% 2015. до 21,1% 2018. године²⁴.

Стопе незапослености становништва радног узраста²⁵ у четворогодишњем периоду који је предмет ове анализе јесу се смањивале, и то са 18,2% колико су износиле 2015. на 13,3% 2018. године, што указује на тренутну незапосленост око 412 хиљада људи у Србији²⁶. Упркос смањењу, оне су двоструке више од стопа незапослености у ЕУ28 у датим годинама²⁷. Као и када је запосленост у питању, пол и године живота су важне одреднице. Тако је према последњим расположивим подацима, незапосленост младих 29,7%, а незапосленост особа преко 50 година живота 31% (са вишим стопама незапослености жена)²⁸. Најтеже запошљива група су Роми, са стопом незапослености од 59%²⁹, а регион са највишом стопом незапослености је регион Источне и Јужне Србије са 17,3%³⁰. Стопе и број дуготрајно незапослених такође су неповољни. У периоду од 2015. до 2017. године, Национална служба за запошљавање регистровала је између 450.000 и

РЗС, Београд, 2016.

24 РЗС, *Циљеви одрживог развоја*, Интернет, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/SDGUN080502?languageCode=sr-Latn> 01/05/2019.

25 Незапосленима се, према методологији Анкете о радној снази, сматрају „лица која нису обављала ниједан плаћени посао у посматраној седмици, активно су тражила посао током четири седмице које су претходиле посматраној седмици и у могућности су да почну да раде у року од две седмице након посматране седмице“ (РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2017, стр. 8).

26 РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019; РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2018; РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2017; РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2016.

27 Eurostat, *Unemployment rates*, Интернет, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en, 01/05/2019.

28 NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2017. godinu*, Интернет, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/9/9467_izvestaj_o_radu_i_-_xii_2017.pdf, 01/05/2019.

29 Влада РС, *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године*, Интернет, http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/strategija_za_socijalno_ukljucivanje_roma_i_romkinja_2016_2025_0.pdf, 01/05/2019.

30 РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019.

490.000 дуготрајно незапослених, чиме је њихов проценат унутар укупног броја незапослених износио 67% 2015, 66% 2016. и 69% 2017. године. У 2017. години, просек чекања на посао износио је 4 године и 7 месеци³¹.

Међутим, стопе незапослености су у многоме компензоване изузетно високим стопама неактивности, услед обесхрабрености оних који немају посао да га траже, најчешће управо услед дугачких периода немогућности проналаска запослења³². Тренутно је стопа опште неактивности 32,2% (при чему је виша за жене за 16 процентних поена), а чак 70% код младих, што чини бројку од око 2.710.000 неактивних људи у Србији³³.

2.2 Сигурност запослења

Димензију сигурности запослења, Стендинг је објаснио посредством постојања заштите радника против својевољног отпуштања, одговарајуће регулације о ступању у радни однос и останка без посла, као и наметања послодавцима трошкова у случају отпуштања запослених, итд³⁴.

Као и у случају претходне димензије, Уставом Републике Србије гарантује се законска заштита за све који ступају у рад, док жене, млади и особе са инвалидитетом имају гаранцију специјалне заштите³⁵. Проблематика сигурности запослења у највећој мери предмет је Закона о раду, донетог још 2005. године, иако са бројним изменама. Неке од њих, и то оне које су уношене последњих година (конкретно 2014. и 2017. године), постале су предмет бројних критика, нарочито критика које потичу из угла оних који се залажу за заштиту права запослених. Од 2001. године, радно законодавство постајало

31 NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2017. godinu*, нав. дело.

32 Неактивнима се, према методологији Анкете о радној снази, сматрају „лица стара 15 и више година која нису сврстана у запослено или незапослено становништво. У неактивна лица спадају студенти, пензионери, лица која обављају кућне послове, као и остала лица која у посматраној седмици нису обављала ниједан плаћени посао, нису активно тражила посао или нису била у могућности да почну да раде у року од две седмице након истека посматране седмице“ (РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2017, стр. 8).

33 Стопа неактивности младих резултат је њихове укључености у процес школовања (РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019).

34 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, нав. дело, стр. 10.

35 Устав Републике Србије, чл. 60.

је све флексибилније (иако са одређеним колебањима)³⁶, резултујући ограничавањем радних права запослених, на супрот проширивању права послодаваца³⁷. Тренутно важећа законска решења, када је у питању конкретно останак без посла, доследно иду у правцу његовог даљег поједностављивања и убрзавања, а тиме и ограничавања права запослених. У питању су у највећој мери:

- елиминисање института изнуђеног отказа (који је претходно омогућавао заштиту запосленог који добије незаконито отказ од послодавца),
- смањење рока за покретање радног спора са 90 на 60 дана, након чијег истека запослени не може заштитити своја права из радног односа, што је нарочито проблематично у контексту тренутне регулације о бесплатној правној помоћи,
- могућност тражења накнаде штете (у износу до шест зарада), али не и повратака на рад од стране запосленог који је добио отказ из формалних разлога³⁸.

Анализирајући измене Закона о раду, група аутора поставља питање: „како [запослени] могу остварити своја права, када знају да послодавац има готово неисцрпан низ механизма којима ће окончати њихов радни однос, а истовремено држава не пружа ефикасну судску заштиту од његовог недозвољеног и незаконитог понашања?“³⁹

36 Mihail Arandarenko, *Tržište rada u Srbiji – trendovi, institucije, politike*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2011; Petar Đukić, „Ekonomski razvoj, reforme i tržište rada u Srbiji“, u zborniku: *Tržište rada i politika zaposlenosti* (priredili: Drenka Vuković, Mihail Arandarenko), Fakultet političkih nauka, Beograd, 2008, str. 193.

37 Natalija Perišić, *Socijalna sigurnosti – pojmovi i programi*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016, str. 153.

38 Mario Reljanović, „Analiza normativnih rešenja u oblasti radnih prava“, u zborniku: *Zaštita i jačanje radnih prava – aktivnost radnika i organizacija civilnog društva* (priredio: Srećko Mihailović), Centar za razvoj sindikalizma, Beograd, 2018, str. 28; Mario Reljanović, Bojana Ružić, Aleksandra Petrović, *Analiza efekata primene izmena i dopuna Zakona o radu*, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd, 2016, str. 55.

39 Mario Reljanović, Bojana Ružić, Aleksandra Petrović, *Analiza efekata primene izmena i dopuna Zakona o radu*, nav. delo, str. 55.

2.3 Сигурност посла

Сигурност посла, као наредна димензија прекаријата, представљена је код Стендинга као „могућност и прилика за задржавање нише у запослењу, уз препреке за губитак вештина и прилике за напредовање са становишта статуса и прихода“⁴⁰. Говорећи о несигурним пословима, он се осврће на проблематику радног ангажовања на повременим пословима, на пословима са скраћеним радним временом (под којима подразумева рад краћи од 30 сати недељно) и на рад у сивој економији⁴¹.

Законом о раду регулисан је и радни однос на одређено време, радни однос са непуним радним временом, радни однос за обављање послова ван просторија послодавца и радни однос са кућним помоћним особљем. Иако се процена регулације ових области креће од тога да уважава реалност⁴² до тога да легализује злоупотребе од стране послодавца, дотле су одредбе о раду на одређено време, упоредо са ангажовањем на привременим и повременим пословима готово једногласно таргетирани као контрапродуктивни.

Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености садржи институт „одговарајућег“ запослења. У њему је утврђена обавеза незапосленог да не одбије понуђено одговарајуће запослење као услов за остваривање права по основу осигурања када остане без посла. Међутим, након истека 12 месеци од евидентирања код Националне службе за запошљавање, под одговарајућим запослењем сматра се „и запослење на пословима на нижем нивоу у оквиру исте или сродне врсте стеченог образовања“⁴³.

Сива економија јесте предмет бројних програма, од којих је тренутно актуелан Национални програм за сузбијање сиве економије за период 2019-2020. Његови приоритети утврђени су петоструко: 1) ефективно сузбијање сиве економије; 2)

40 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

41 Isto, str. 15-16.

42 Mario Reljanović, Bojana Ružić, Aleksandra Petrović, *Analiza efekata primene izmena i dopuna Zakona o radu*, nav. delo, str. 34-37.

43 Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10, 38/15, 113/17, чл. 33.

унапређење рада пореских органа; 3) креирање иницијатива за легално пословање; 4) смањење административних и парависконалних оптерећења привреде и грађана и 5) подизање свести грађана о значају сузбијања сиве економије⁴⁴. Чини се, међутим, да она у континуитету припада оним областима у којима је напредак изузетно ограничен⁴⁵.

Тако је неформална запосленост, у периоду након 2015. године осцилирала, достигавши максимум 2016, када је износила чак 22% укупне запослености. Током наредне две године је смањивана, да би 2018. износила 19,5%, чиме је сива економија обухватала нешто преко пола милиона људи⁴⁶, који немају никаква радна права и чије су накнаде често испод линије сиромаштва због ниског радног интензитета. Млади су доминантно запослени у овој сфери, као и што процентуално учествује више жена него мушкараца.

Висок проценат запослених ради према уговорима на одређено време, тренутно 23% њих. Од укупног броја запослених према уговору у Србији 2018. године, који је износио 2.032.700, њих 1.564.800 било је запослено на неодређено. Чак 401.800 било је запослено на одређено, 30.700 сезонски, а 35.400 повремено. Међу онима који су запослени према различитим уговорима на одређено време, 9% је према овим уговорима радило дуже од 3 године⁴⁷. Додатно, број мушкараца знатно је већи у односу на број жена, када се посматра категорија samozапослених без радника, док је број жена знатно већи у односу на број мушкараца када се посматра категорија помажућих чланова домаћинства. На крају, највећи број новозапослених ангажован је на одређено време или на привременим и повременим пословима⁴⁸.

44 Влада РС, *Национални програм за сузбијање сиве економије за период 2019-2020*, Интернет, <https://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/strategije/2019/Nacionalni%20program%20za%20suzbijanje%20sive%20ekonomije.pdf> 05/05/2019.

45 *Izveštaj o skriningu: Srbija Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje*, Интернет, <http://www.eu-pregovori.rs/sr/vesti/119/167/detaljnije/bilateralni-skrining-za-poglavlje-19-od-24-do-26-juna/05/05/2019>.

46 РСЗ, *Анкета о радној снази*, РСЗ, Београд, 2019.

47 Исто.

48 Sarita Bradaš, *Prekarna zaposlenost na tržištu rada Srbije*, Fondacija Centar za demokratiju, Београд, 2018, стр. 6.

2.4 Сигурност на раду

Разматрања димензије сигурности на раду Стендинг је започео од регулације заштите од незгода и болести на раду, преко ограничавања радног времена, и ноћног рада за жене, плаћених одсустава и боловања, све до накнаде за незгоде на раду⁴⁹.

Безбедни и здрави услови рада, као и ограничено радно време, гарантују се Уставом Републике Србије⁵⁰. Закон о безбедности и здрављу на раду и Закон о раду регулишу проблематику од значаја за ову димензију. Тако су првонаведеним законом предвиђени механизми за унапређење заштите и безбедности на раду, тј. спречавање повреда и професионалних обољења, а другонаведеним утврђено је значење појма радног времена. Оно може бити пуно (у трајању од 40 часова недељно, изузетно и краће, али не од 36 часова недељно), непуно (као краће од пуног) и скраћено (за оне који раде на нарочито тешким и по здравље штетним пословима), као и што је предвиђен прековремени рад⁵¹. На крају, Законом о здравственом осигурању предвиђено је право на накнаду зараде за време привремене спречености за рад, између осталог, из разлога професионалне болести или повреде на раду⁵², док су Законом о раду утврђени износи ове накнаде⁵³.

Унапређење безбедности и здравља на раду представљало је фокус и у секторским стратегијама⁵⁴, као и што су различити актери често указивали на то да Инспекторату за рад недостају ресурси потребни за обављање предвиђених делатности. Наиме, као један од основних изазова у превенцији повреда и болести у вези са радом, навођен је низак ниво капацитета и опремљености Инспектората, нетранспарентно дефинисане

49 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

50 Устав Републике Србије, чл. 60.

51 Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017, 113/2017, 95/2018, чл. 51, 52 и 54.

52 Закон о здравственом осигурању, *Службени гласник РС*, бр. 107/2005, 109/2005, 30/2010, 57/2011, 110/2012, 119/2012, 99/2014, 123/2014, 126/2014, 106/2015, 10/2016, чл. 73.

53 Закон о раду, чл. 114-117.

54 *Strategija bezbednosti i zdravlja na radu u Republic Srbiji za period od 2018. do 2022. godine sa akcionim planom za njeno sprovođenje*, Internet, <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/uprava-za-bezbednost-i-zdravlje-na-radu/strategija-bezbednosti-i-zdravlja-na-radu-za-period-od-2018-2022> 05/05/2019.

надлежности инспектора, као и неефективни механизми унутрашње контроле⁵⁵.

Извештаји Инспектората нису усклађени са Европском статистиком о повредама на раду (*European Statistics on Accidents at Work – ESAW*), али омогућују закључивање о увећању броја евидентираних повреда на раду у Србији, у контексту погоршаних услова рада. Тако се у последње четири године број евидентираних повреда на раду увећао за скоро једну трећину. Четвртина повређених запослена је у сектору прераде; доминира мушки пол, са 70% повређених; скоро половина повређених има од 30 до 49 година живота, а одмах затим они преко 50 година живота⁵⁶.

Угрожавању здравља и безбедности на раду доприноси и дужина радног времена, односно рад дужи од тзв. стандардне радне недеље. У 2018. години, велики број запослених, њих 113.000 радило је између 49 и 60 сати недељно, а још 118.000 запослених преко 60 сати⁵⁷.

2.5 Сигурност репродуковања вештина

Стендинг је димензију сигурности репродуковања вештина описао као постојање прилике за стицање вештина кроз преквалификацију, обуку и запослење, као и прилике за коришћење компетенција⁵⁸.

Права од значаја за ову димензију дефинисана су Законом о запошљавању и осигурању за случај незапослености, те су у оквиру активне политике запошљавања предвиђене следеће мере са циљем унапређења запослености: посредовање у запошљавању лица која траже запослење; професионална оријентација и саветовање о планирању каријере; субвенције за запошљавање; подршка самозапошљавању; додатно образовање и обука; подстицаји за кориснике новчане накнаде;

55 Srećko Mihailović (ur), *Mogu li se očekivati radnička prava u Srbiji?* Centar za razvoj sindikalizma, Beograd, str. 6-7.

56 РЗС, Циљеви одрживог развоја, Интернет, <http://sdg.indikator.rs/area/decent-work-and-economic-growth/05/05/2019>.

57 РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019.

58 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

јавни радови и друге мере⁵⁹. Инструмент за спровођење активних мера је Национални акциони план запошљавања који се доноси на годишњем нивоу и у складу је са Националном стратегијом запошљавања за период од 2011. до 2020. године. Укључивање вулнерабилних група у политике запошљавања предмет је ове стратегије, као и бројних националних стратегија које обрађују укључивање на тржиште рада у оквиру шире стратегије социјалног укључивања ових група. Активне мере на тржишту рада представљају право незапослених лица, док су посебно наглашене и обавезе учешћа незапосленог у мерама активне политике запошљавања и обавеза неодбијања образовања и обуке.

Упркос томе, само мали проценат незапослених укључен је у активне мере тржишта рада, са врло ограниченим ефектима по запошљивост. У 2015. години⁶⁰ ни петина незапослених није била укључена у ове мере, а исход њиховог коришћења је само у 27,7% било запошљавање⁶¹. Извештаји Националне службе за запошљавање између 2015. и 2018. године, указују на то да је фокус активних мера на тржишту рада био на посредовању у запошљавању, професионалној оријентацији и мерама активног тражења посла, с обзиром на то да су ове активности обухватале значајан део незапослених. Оцењено је пак да ове мере „немају велике нето ефекте, скромног су интензитета, трошковно су ефикасне и корисније су за особе нижег нивоа образовања“⁶². Сет мера у циљу додатног образовања и обуке у посматраном периоду је био претежно усмерен на развој компетенција више и високообразоване популације до 30 година живота у оквиру програма стручне праксе, док су и у осталим мерама образовања и обуке били процентуално највише заступљени млади. Међутим, индикатор учешћа младих који нису запослени, нити су у образовању или обуци у укупном броју младих (*NEET*) у Србији је 2015. године износио 24,5%, док је 2018. бележио 20,1%, што указује на

59 Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, чл. 43.

60 Сумарни подаци о укључености у активне мере нису доступни у извештајима Националне службе за запошљавање за године између 2016. и 2018. године, као што нису ни приказани ефекти учешћа незапослених у овим мерама.

61 NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2015. godinu*, Internet, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/6/6265_izvestaj_o_radu_nsz_2015_sa_prilozima.pdf 01/05/2019.

62 Влада РС, *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији*, Влада РС, Београд, 2016, стр. 10.

отежану транзицију од образовања до рада за петину младе популације у Србији⁶³. Незапослени без квалификација и нискоквалификовани су били најзаступљенији у програму стицања практичних вештина и програму функционалног образовања одраслих, са тим да је првим програмом било обухваћено само 156 особа 2016. године и 149 особа 2017, док је у други програм било укључено 1433, односно 1336 особа, респективно⁶⁴. Укључивање вулнерабилних група у политике запошљавања је представљено као стратешки циљ и у делу субвенционисања запошљавања. Реализација ове мере за целокупну категорију свих незапослених и теже запошљивих лица показује благи раст од 2016. када је примењена на 7 351 незапосленог до 2018. године када је било укључено 8481 особа. Упркос томе, овај број представља врло мали удео у укупној популацији незапослених⁶⁵.

Поред ниског обухвата незапослених мерама активне политике тржишта рада, извештаји указују и на то да ове мере имају слаб ефекат на унапређење запошљивости, нарочито јавни радови и активно тражење посла, да су најјачи ефекти везани са субвенционисање запошљавања⁶⁶. Издвајања за све ове мере континуирано су ниска и чине 0,07% БДП-а у 2016. и 2017. години⁶⁷.

2.6 Сигурност дохотка

Димензија сигурности дохотка код Стендинга подразумева обезбеђивање адекватног и стабилног дохотка, заштићеног нпр.

63 РЗС, Циљеви одрживог развоја, Интернет, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/SDGUN080601?caller=SDGUN&languageCode=en-US> 05/05/2019.

64 NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2016. godinu*, Интернет, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/7/7780_izve_taj_o_radu_za_2016_godinu_2.pdf 01/05/2019; NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2017. godinu*, Интернет, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/9/9467_izvestaj_o_radu_i_xii_2017.pdf, 01/05/2019.

65 NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2018. godinu*, Интернет, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/12/12205_izvestaj_o_radu_nsz_za_2018.pdf 01/05/2019.

66 Влада РС, *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији*, нав. дело, стр. 10.

67 Влада РС, *Извештај о примени Програма реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији (2016 - 2017)*, Интернет, <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sekto-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/izvestaj-o-primeni-programa-reformi-politike-zaposljavanje-i-socijalne-politike-u-procesu-pristupanja-eu-2016-2017-godine> 20/05/2019.

регулацијом о минималним накнадама, индексацијом зарада, обухватним системом социјалне сигурности, прогресивним опорезивањем у сврху смањења неједнакости и допуне ниских прихода⁶⁸.

Законом о раду регулисан је доходак запослених, тј. зарада, као и што се гарантује једнака зарада за исти рад или рад исте вредности. Додатно, присутан је институт минималне зараде, као и што је предвиђен начин њеног утврђивања. Поред одредби о раду током ограниченог времена, те раду на повременим и привременим пословима, одредбе закона о минималној заради су у највећој мери предмет злоупотреба и кршења у пракси. Права из система социјалне сигурности такође се гарантују запосленима, док се у Уставу Републике Србије наводи да је Србија заснована на социјалној правди⁶⁹.

Просечна бруто зарада у септембру 2018. године је износила 66 251 динар, најниже зараде су у просеку остваривали млади, док жене зарађују за око 10 процентних поена мање од мушкараца. Разлике по полу постоје и код висине зараде по секторима привреде, они сектори у којима су жене процентуално више запослене имају ниже зараде, као и што у само три сектора запослене жене остварују веће зараде од мушкараца, што се повезује са њиховим вишим образовањем. Неједнакост прихода по основу зараде одсликава се и у томе да 40% запослених остварује зараду до 45 000 бруто, 33% од 45 000 до 75 000 бруто, 19% запослених од 75 000 до 120 000 динара⁷⁰.

Поред неједнакости у зарадама, потребно је размотрити и адекватност законски регулисане минималне зараде. Просечна нето минимална зарада је 2017. године износила 23 920 динара, док је исте године праг релативног сиромаштва за једнородитељску породицу износио 20 280, за двоје одраслих са једним дететом 28 080, за двоје одраслих и двоје деце 32 760 динара.⁷¹ Поредићи нето минималну зараду са

68 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

69 Устав Републике Србије, чл. 1.

70 РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019.

71 Параграф, *Архива – минимална зарада*, Интернет, https://www.paragraf.rs/statistika/arhiva-minimalna_zarada.html 20/04/2019; Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, *Статистика*, Интернет, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D1%81%D0%BE-%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%99%D1%83%>

минималном потрошачком корпом из јануара 2017. године која је износила 35.517,60 динара⁷², може се закључити да одређени део запослених, упркос учешћу на тржишту рада, не може да задовољи основне потребе, односно да је изложен ризику од сиромаштва или социјалног искључивања. Са тим у вези, стопа сиромашних запослених (*in-work at-risk-of-poverty rate*) у Србији је 2015. године износила 13,2%, да би до 2017. године благо опала на 10,7%⁷³, на основу чега се може закључити да се сваки десети запослени налази испод релативне линије сиромаштва. Са друге стране, у Републици Србији нису заступљени програми и мере усмерени ка допуни ниских прихода по основу запослења. Изузетак су одређени програми социјалне и популационе политике у форми дечијих и родитељских додатака који представљају допуну ниским приходима за домаћинства са децом. Смањење неједнакости међу запосленима није инкорпорирано ни кроз порески систем, с обзиром на то да се порези и доприноси у укупним трошковима рада пропорционално повећавају само до одређене висине зараде која представља основицу доприноса. Тако Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање прописује највишу месечну основицу доприноса у износу од пет просечних зарада⁷⁴, тиме смањујући удео пореза и доприноса у зарадама изнад тог износа у односу на удео у нижим зарадама. Стога неки домаћи аутори предлажу увођење пореских олакшица за одређене типове домаћинства и увођење прогресивних пореских стопа које би интегрисале порез на доходак и капитал, с обзиром на то да је неједнакост прихода најизраженија код домаћинстава ниског интензитета рада⁷⁵.

D1%87%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D1%83-%D1%80%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/22/04/2019.

72 Министарство трговине, туризма и телекомуникација, *Куповна моћ становништва. Потрошачка корпа*, Интернет, [https://mtt.gov.rs/download/Kupovna%20moc%20januar%202017\(2\).pdf](https://mtt.gov.rs/download/Kupovna%20moc%20januar%202017(2).pdf), 20/05/2019

73 Eurostat, *In-work at-risk-of-poverty rate*, Интернет, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tespm070&plugin=1>, 25/05/2019.

74 Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање, *Службени гласник РС*, бр. 84/04, 61/05, 62/06, 5/09, 52/11, 101/11, 47/13, 108/13, 57/14, 68/14-др. закон, 112/15, 113/17, 95/18), чл. 42.

75 Mihail Arandarenko, Gorana Krstić, Jelena Žarković, *Analysing Income Inequality in Serbia. From Data to Policy*, Friedrich Ebert Stiftung, Belgrade, 2017.

2.7 Сигурност заступања

На крају, димензија сигурности заступања у Стендинговој анализи разматрана је посредовством поседовања колективног гласа на тржишту рада кроз право на штрајк, могућност удруживања, итд⁷⁶.

Наведена права гарантована су Уставом Републике Србије⁷⁷, а ближе регулисана Законом о штрајку, који је међутим донет још 1996. године. Иако су извршене извесне измене, јасно је да је овај закон одавно превазиђен и да га је нужно изменити. Доношење новог закона у последњих десетак година било је неуспешно услед неодобравања предлога од стране синдиката и стручне јавности. Важну допуну представља и Закон о социјално-економско савету, чије су одредбе такође суочене са бројним изазовима имплементације.

Разматрајући колективна права радника у Србији из постојеће легислативе, нарочито су спорна питања која се тичу минимума процеса рада у посебном режиму штрајка што доводи до колективних спорова поводом законитости штрајкова и дестимулације запослених да користе ово средство колективне борбе за радничка права⁷⁸. Синдикално организовање радника обележено је опадањем чланства у синдикатима тако да тек око 20% радника припада неком од синдиката, при чему они врло ограничено окупљају раднике из приватног сектора, у коме су и најлошији радни услови⁷⁹. Такође, последњи доступни подаци говоре у прилог томе да је чланство у синдикатима варијабилно и у односу на врсту запослења, те је 33% стално запослених имало синдикално чланство насупрот само 8% запослених на одређено време⁸⁰. Фрагментираност активности синдиката је присутна и томе што се фокус њихових активности везује искључиво за запослене у формалној економији, не

76 Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, nav. delo, str. 10.

77 Устав Републике Србије, чл. 55 и 61.

78 У 2015. години организован је само 21 штрајк и 12 протеста, који су били организовани готово искључиво на нивоу предузећа (Bojan Ladjevac, *Trade Unions in Serbia on the Move?* Friedrich Ebert Stiftung, Belgrade, 2017).

79 Bojan Ladjevac, *Trade Unions in Serbia on the Move?* nav. delo.

80 Зоран Стојиљковић, „Синдикати и запослени у раљама транзиције и кризе“, у зборнику: *Како грађани Србије виде транзицију. Истраживање јавног мњења транзиције* (приредио: Срећко Михаиловић), Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2010, стр. 149-164.

обезбеђујући заступање ширих социјалних и радних права целокупне популације, као ни запослених у сивој економији. Оцењено је да се представљање радничких интереса на нивоу предузећа у форми радничких савета не користи у пракси, као ни могућност колективног преговарања. На снази је само 10 гранских колективних споразума, од чега један у приватном сектору, укључујући тиме само 30% радника у колективне уговоре у Србији насупротив дупло већем проценту укључених у Европској унији⁸¹. Као последица тога, радници губе поверење у синдикате и перципирају их као бирократизоване и политизоване машинерије. У истраживању Центра за развој синдикализма 2018. године испитаници су оценили да се радничка права нимало/мало поштују (49%) или делимично поштују (37%), да држава више заступа интересе радника насупротив интересима капитала само у 3% одговора, као и да је поверење у синдикате већински никакво/мало (50%) или осредње (30%)⁸².

Резултати таквог виђења синдиката од стране радника су поражавајући, јер синдикати губе чланство а самим тим и формалну и фактичку моћ утицаја на послодавце и државу, што се најбоље одсликава у пракси функционисања Социјално-економског савета као институционализоване платформе за социјални дијалог. Од његовог оснивања 2001. године, оцењено је да је социјални дијалог вођен у „сенци државе“, с обзиром на то да је држава као трећа страна у дијалогу непосредни послодавац више од 600 000 радника у јавном сектору, као и што се процес одлучивања у овом телу углавном повезивао са постизањем споразума око минимале зараде, која се одређује на основу економских трендова а не у процесу постизања консензуса сва три партнера⁸³. Овде су присутни и проблеми који настају кроз покушаје репрезентативних синдиката да одбране свој привилеговани положај али и због веома негативне политике државе према социјалном дијалогу⁸⁴.

81 Bojan Ladjevac, *Trade Unions in Serbia on the Move?* nav. delo.

82 Зоран Стојиљковић, „Рад у будућности и (неизвесна) будућност синдиката“, у зборнику: *Заштита и јачање радних права - активност радника и организација цивилног друштва* (приредио: Срећко Михаиловић), Центар за развој синдикализма, Београд, 2018, стр. 107-124.

83 Bojan Ladjevac, *Trade Unions in Serbia on the Move?* nav. delo.

84 Srećko Mihailović (ur), *Mogu li se očekivati radnička prava u Srbiji?*, nav. delo, str. 7-8.

ЗАКЉУЧАК

Глобализација и неолиберални економски дискурс последњих деценија обликују креирање макроекономских политика и рекалибрирање програма и мера држава благостања. Са тим у вези, стратегија флексибилизације глобалних и националних тржишта рада представљена је као компромис између променљивих околности на тржишту рада, економског развоја и социјалне сигурности. Ове промене довеле су и до појаве сасвим новог глобалног феномена, нове класе у настајању – прекаријата, тиме означавајући дисконтинуитет у досадашњем разумевању структурирања друштвених класа/ група у односу на учешће на тржишта рада. Полазећи од тезе о утврђеној вези флексибилизације на тржишту рада са појавом прекаријата, у раду су разматране реформе у области рада и радних односа и њихови ефекти у Србији од 2015. године у циљу одговора на питања: *Ко чини прекаријат на тржишту рада у Србији и какве су његове карактеристике?*

Ауторке су у раду дошле до налаза да постоји одсуство сигурности на тржишту рада у свим димензијама, односно индикаторима сигурности којима се аргументује прекарни статус на тржишту рада за велики део незапослених и запослених на несигурним радним местима у националном контексту. Сигурност на тржишту рада, упркос легислативним гаранцијама, компромитована је ниским стопама запослености становнишва, неусклађеношћу између понуде и потражње радне снаге, као и значајно неповољнијим индикаторима на тржишту рада за Роме, младе, особе са инвалидитетом и жене. Сигурност запослења је угрожена изменама радничког законодавства којим су прогресивно укидани или ограничавани механизми за заштиту радника у случају отказа. Сигурност посла одликује злоупотреба прописа у вези ангажовања запосленог преко уговора на одређено време, као и висока заступљеност рада у неформалној економији, остављајући неформално запослене без икаквих радних и социјалних права. Погоршавање услова рада, у делу безбедности и здравља на раду, евидентно је у повећаном броју повреда на раду, док је утврђено да упркос стратешким опредељењима и законском оквиру, недостају кадровски и други капацитети за контролу

услова рада. У оквиру димензије сигурности репродуковања вештина, ауторке закључују да су активне мере на тржишту рада слабог обухвата и ефективности, поготово за теже запошљиве категорије на тржишту рада. Сигурност дохотка угрожена је изузетно ниским минималним зарадама за које не постоји додатна подршка у оквиру система социјалне сигурности и пореског система, те су запослени са нижим примањима и запослени са ниским интензитетом рада неретко у ризику од сиромаштва или социјалног искључивања. На крају, неповољни национални показатељи у оквиру димензије сигурности заступања додатно усложњавају тежак положај прекаријата у Србији, колективна права радника се користе ограничено, синдикално организовање је у опадању, а тамо где постоји, оно је већински повезано са радницима у јавном сектору и са запосленима на уговорима на неодређено време.

Неповерење у синдикате и блокирање социјалног дијалога у постојећим институционалним аранжманима одлучивања о радним односима продубљује лош положај прекаријата, који у оваквим околностима, према Гају Стендингу, постају поданици (*denizens*)⁸⁵ који немају капацитет да спроведу активности које ће изменити њихову ситуацију ни у политичкој, нити у синдикалној арили. Узрок оваквих кретања на тржишту рада је у изостанку државног креирања и/или имплементирања регулаторних и политичких инструмената у области радних односа последњих година, које би државну заснованост на социјалној правди из Устава Републике Србије омогућило и у пракси.

ЛИТЕРАТУРА

Влада РС, *Извештај о примени Програма реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији (2016 - 2017)*, Интернет, <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sektor-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/izvestaj-o-priameni-programa-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-u-procesu-pristupanja-eu-2016-2017-godine>, 20/05/2019.

85 Guy Standing, *A Precariat Charter: from denizens to citizens*, Bloomsbury Academic, London, 2014.

Влада РС, *Национални програм за сузбијање сиве економије за период 2019-2020*, Интернет, <https://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/strategije/2019/Nacionalni%20program%20za%20suzbijanje%20sive%20ekonomije.pdf>, 05/05/2019.

Влада РС, *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији*, Влада РС, Београд, 2016.

Влада РС, *Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године*, Интернет, http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/strategija_za_socijalno_ukljucivanje_roma_i_romkinja_2016_2025_0.pdf, 01/05/2019.

Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање, *Службени гласник РС*, бр. 84/04, 61/05, 62/06, 5/09, 52/11, 101/11, 47/13, 108/13, 57/14, 68/14-др. закон, 112/15, 113/17, 95/18).

Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017, 113/2017, 95/2018.

Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10, 38/15, 113/17.

Закон о здравственом осигурању, *Службени гласник РС*, бр. 107/2005, 109/2005, 30/2010, 57/2011, 110/2012, 119/2012, 99/2014, 123/2014, 126/2014, 106/2015, 10/2016.

Министарство трговине, туризма и телекомуникација, *Куповна моћ становништва. Потрошачка корпа*, Интернет, [https://mtt.gov.rs/download/Куповна%20мос%20januar%202017\(2\).pdf](https://mtt.gov.rs/download/Куповна%20мос%20januar%202017(2).pdf), 20/05/2019.

Параграф, *Архива – минимална зарада*, Интернет, https://www.paragraf.rs/statistika/arhiva-minimalna_zarada.html, 20/04/2019.

Повереник за заштиту равноправности, *Редовни годишњи извештаји*, Интернет <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>, 01/05/2019.

РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2019.

РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2018.

РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2017.

РЗС, *Анкета о радној снази*, РЗС, Београд, 2016.

РЗС, *Циљеви одрживог развоја*, Интернет, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/SDGUN080502?languageCode=sr-Latn,01/05/2019>

Стојиљковић Зоран, „Рад у будућности и (неизвесна) будућност синдиката“, у зборнику: *Заштита и јачање радних права - активност радника и организација цивилног друштва* (приредио: Срећко Михаиловић), Центар за развој синдикализма, Београд, 2018, стр. 107-124.

Стојиљковић Зоран, „Синдикати и запослени у рајама транзиције и кризе“, у зборнику: *Како грађани Србије виде транзицију. Истраживање јавног мњења транзиције* (приредио: Срећко Михаиловић), Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2010, стр. 149-164.

Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

Arandarenko Mihail, Krstić Gorana, Žarković Jelena, *Analysing Income Inequality in Serbia. From Data to Policy*, Friedrich Ebert Stiftung, Belgrade, 2017.

Arandarenko Mihail, *Tržište rada u Srbiji – trendovi, institucije, politike*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2011.

Bradaš Sarita, *Prekarna zaposlenost na tržištu rada Srbije*, Fondacija centar za razvoj demokratije, Beograd, 2018.

Đukić Petar, „Економски развој, реформе и тржиште рада у Србији“, у зборнику: *Tržište rada i politika zaposlenosti* (приредили: Drenka Vuković, Mihail Arandarenko), Fakultet političkih nauka, Beograd, 2008, стр. 190-207.

Eurostat, *Employment rates*, Интернет, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do,01/05/2019>.

Eurostat, *In-work at-risk-of-poverty rate*, Internet, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tespm070&plugin=1>, 25/05/2019

Eurostat, *Unemployment rates*, Internet, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en, 01/05/2019.

Izveštaj o skriningu: Srbija Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Internet,

<http://www.eu-pregovori.rs/srl/vesti/119/167/detaljnije/bilateralni-skrining-za-poglavlje-19-od-24-do-26-juna/>, 05/05/2019.

Ladjevac Bojan, *Trade Unions in Serbia on the Move?* Friedrich Ebert Stiftung, Belgrade, 2017.

Mihailović Srećko (ur), *Mogu li se očuvati radnička prava u Srbiji?* Centar za razvoj sindikalizma, Beograd.

Milanović Branko, *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007.

NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2015. godinu*, Internet,

http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/6/6265_izvestaj_o_radu_nsz_2015_sa_prilozima.pdf, 01/05/2019.

NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2016. godinu*, Internet,

http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/7/7780_izve_taj_o_radu_za_2016._godinu_2.pdf, 01/05/2019.

NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2017. godinu*, Internet, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/9/9467__izvestaj_o_radu_i_-_xii_2017.pdf, 01/05/2019.

NSZ, *Izveštaj o radu NSZ za 2018. godinu*, Internet, http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/12/12205_izvestaj_o_radu_nsz_za_2018.pdf, 01/05/2019.

O Brajan Robert, “Globalna politika u oblasti rada”, u zborniku: *Globalna socijalna politika* (priredila: Nikola Jejts), Fakultet političkih nauka, Beograd, 2017, стр. 151-178.

Perišić Natalija, *Socijalna sigurnosti – pojmovi i programi*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016.

Reljanović Mario, „Analiza normativnih rešenja u oblasti radnih prava“, u zborniku: *Zaštita i jačanje radnih prava – aktivnost radnika i organizacija civilnog društva* (priređio: Srećko Mihailović), Centar za razvoj sindikalizma, Beograd, 2018, str. 14-37.

Reljanović Mario, Ružić Bojana, Petrović Aleksandra, *Analiza efekata primene izmena i dopuna Zakona o radu*, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd, 2016.

Schwab Klaus, *The Global Competitiveness Report 2018*, Internet, <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>, 01/05/2019.

Standing Guy, *A Precariat Charter: from denizens to citizens*, Bloomsbury Academic, London, 2014.

Standing Guy, *Basic Income: And How We Can Make It Happen*, Pelican Books, London, 2017.

Standing Guy, *The Precariat. The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, New York, 2011.

Strategija bezbednosti i zdravlja na radu u Republici Srbiji za period od 2018. do 2022. godine sa akcionim planom za njeno sprovođenje, Internet, <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/uprava-za-bezbednost-i-zdravlje-na-radu/strategija-bezbednosti-i-zdravlja-na-radu-za-period-od-2018-2022>, 05/05/2019.

**Natalija Perisic
Suzana Mihajlovic Babic**

EFFECTS OF LABOUR REFORMS IN SERBIA

Resume

The focus of the paper is on the reforms of labour relations and labour market in Serbia, from the aspect of social policy.

In its first part, the authors presented the theoretical framework, i.e. Guy Standing's concept of precariat. Having in mind overall social and economic changes in the world as of the end of the 1970s and their special repercussions for the labour, Standing developed his concept of precariat to denote a new class of people with increasingly unsecure lives. In his words, precariat is „an army of unemployed and a detached group of socially ill misfits living off the dregs of society”. With a view to that, he identified and described seven forms of labour-related security, the non-existence of which is characterized for precariat: labour market security; employment security; job security; work security; skill reproduction security; income security and representation security.

In order to explore whether there is a precariat in Serbia, the authors of the paper explored seven dimensions as discussed by Standing on the national labour market in the second part of the paper. Each of the dimensions is explored from the point of view of national regulations and labour market indicators.

Survey of regulations shows mixed results. On the one hand, there have been a lot of activities with a view to harmonizing the national labour legislation with the *acquis communautaire* and modernizing the national labour market in order to make the dependency ratio more favourable. On the other hand, the progress has been modest resulting in still unsuitable many norms and many hard to be implemented. However, the legislation can be evaluated as increasingly flexible, pointing to many concerns about the labour force security.

Survey of labour market indicators shows also mixed results. While some indicators suggest that there is a huge progress (first of all increasing employment and decreasing unemployment rates), some other are of high concern. The position of youth and women on the labour market is highly unfavourable. Along with that, precarious elements of labour have been on the rise: employment for a definite time period, low wages, grey economy, etc.

Keywords: labour, labour relations, labour rights, labour market, precariat.

* Овај рад је примљен 17. јула 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. августа 2019. године.

Сања Полић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Јасна Хрнчић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

СУПЕРВИЗИЈА ЗАПОСЛЕНИХ У ОКВИРУ АЛТЕРНАТИВНОГ СТАРАЊА О ДЕЦИ И МЛАДИМА У СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ**

Сажетак

Супервизија је значајна за спровођење и унапређење професионалног рада у систему социјалне заштите, пружање квалитетних услуга корисницима и даљи развој владиног и невладиног сектора у овој области. Циљеви рада су: а) анализа кључних функција и аспеката супервизије у оквиру социјалне заштите, и б) анализа законских регулатива и истраживања супервизије у установама за алтернативно старање о деци и младима Републике Србије (РС). Даје се преглед функција супервизије у социјалној заштити. Указује се на компетенције успешног супервизора као важан аспект супервизијског рада и на гледиште социјалног конструктивизма на интерекцију између супервизираниог и супервизанта. Важећи Правилник о

* jasna.hmcic@fpn.bg.ac.rs

** Допринос ауторке Сање Полић је дат у оквиру пројекта „Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту“ (број 179076), а допринос ауторке Јасне Хрнчић је дат у оквиру пројекта „Родна равноправност и култура грађанског статуса: историјска и теоријска утемељења у Србији“ (број 47021). Оба пројекта финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је излаган на научно-стручном скупу „40. сусрети социјалних радника `Савремени изазови социјалне заштите - осетљиве групе, програми и исходи““, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 7. јуни 2019.

ближим условима и стандардима пружања услуга у социјалној заштити предвиђа да пружалац услуге обезбеђује одговарајућу стручну подршку свим лицима ангажованим на пружању услуге која укључује супервизију. Међутим, регулатива која даља уређују реализацију супервизије алтернативног старања о деци и младима углавном недостаје, са изузетком Центра за породични смештај и усвојење Београд. Занемаривање супервизије у подзаконским актима доводи до различитих тумачења и слабе примене у пракси. Супервизија алтернативног старања о деци и младима мало је истражена у свету, а код нас још мање. О њој више посредно закључујемо на основу истраживања у ширем или у сродном контексту. Ради унапређења и уједначавања квалитета супервизије, потребно је законски регулисати обавезно спровођење супервизије у оквиру свих облика алтернативног старања и дефинисати послове и компетенције супервизора, као и подстаћи истраживања супервизије у овој области. Интересантно би било истражити супервизијски однос између саветника за хранитељство и хранитеља, и између стручних радника и корисника услуга.

Кључне речи: супервизија, целоживотно учење, алтернативно старање, хранитељство, домови за децу и младе, квалитет услуга.

1. УВОД

Супервизија је метода усвајања професионалних знања, унапређења компетенција запослених и обезбеђивања квалитетних услуга кроз непосредан однос између супервизираног и супервизора¹. Претпоставка је да супервизор има више практично применљивог знања, вештина и радног искуства од супервизираног и да то уме да му пренесе. Супервизант се оснажује и подржава да унапреди рад са корисницима и пружи услуге које су прилагођене њиховим

1 Мила Бељански, „Супервизија у школи – пут развоја личне и професионалне компетенције“, *Педагошка стварност*, Педагошко друштво Војводине, Нови Сад, бр. 03, 2012, стр. 415 – 421.

потребама^{2,3}. Тако се кроз супервизију посредно помаже корисницима⁴. Ради се о специфичном процесу учења кроз који супервизанти интегришу оно што чине, осећају и мисле у професионалном контексту⁵.

Ефикасна супервизија такође доприноси остварености људи у њиховим професионалним улогама кроз међусобну интеракцију личног, организацијског, друштвеног и политичког аспекта рада⁶. Дејвис и Бедо⁷ пишу о супервизији као о форуму у којем су супервизанти укључени током трајања својих каријера без обзира на искуство или квалификацију, где могу критички да се укључе у своју праксу, рефлектују своје активности, прикажу своје одлуке и уче. Супервизант је одговоран за поштовање професионалних стандарда и процедура и организационе политике, као и за развој компетентности.

У области социјалне заштите, супервизија је један од кључних начина обезбеђивања развоја организација и квалитетних услуга корисницима^{8,9}. Аутори посебно указују на неопходност супервизије за све стручне раднике који раде са децом и младима не само у систему социјалне заштите, већ и у просвети и другим организацијама цивилног друштва који раде са овом циљном групом^{10,11}. Неквалитетан рад са

2 Višnja Matić, „Razvoj odnosa u superviziji psihosocijalnog rada“, *Ljetopis socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 18, No. 2, 2011, str. 217-244.

3 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2010.

4 Милосављевић Милосав, „Смисао супервизије у социјалном раду“, *Социјална мисао*, Издавачко предузеће Социјална мисао, Београд, бр. 3, 2013, стр. 11-29.

5 Мила Бељански, „Супервизија или о личном и професионалном усавршавању одраслих“, *Андрогошке студије*, Институт за педагогију и андрагогију, Београд, бр. 1, 2016, стр. 129 – 142.

6 Marina Ajduković, „Značaj supervizije za kvalitetan rad s djecom, mladima i obiteljima u sustavu socijalne skrbi“, *Ljetopis socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 14, No. 2, 2007, str. 339-353.

7 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, нав. дело.

8 Marina Ajduković, Lilja Cajvert, „Supervizija psihosocijalnog rada kao specifičan oblik profesionalnog razvoja stručnjaka u sustavu socijalne skrbi“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 8, No. 2, 2001, str. 195-214.

9 Невенка Жегарац, *Мапирање пракси и радне снаге у области заштите деце у Србији*. Центар за интеграцију младих, Child Protection Hub, Београд, 2016.

10 Marina Ajduković, „Značaj supervizije za kvalitetan rad s djecom, mladima i obiteljima u sustavu socijalne skrbi“, нав. дело, стр. 339-353.

11 Мила Бељански, „Супервизија или о личном и професионалном усавршавању одраслих“,

децом и младима у систему социјалне заштите доводи до дугорочних последица, док правовремена и ефикасна услуга може да доведе до значајних животних промена и побољшања квалитета живота не само деце и младих којима се непосредно пружа услуга, већ и њихових будућих потомака. Посебно је вулнерабилна група деце и младих без родитељског старања. Циљеви овог рада су: а) анализа кључних функција и аспеката супервизије у оквиру социјалне заштите, и б) анализа законских регулатива и истраживања супервизије релевантних за развој супервизије алтернативног старања о деци и младима Републике Србије (РС).

2. СУПЕРВИЗИЈА У ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

У оквиру реформе система социјалне заштите започете почетком овог миленијума¹², супервизија је први пут формално уведена у социјалну заштиту у Републици Србији (РС) 2008. године, када је донесен Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад (ЦСР)¹³. У овом Правилнику је дефинисана обавезна примена методе вођења случаја и супервизије у ЦСР, улога супервизора, као и врсте супервизијске подршке. У извештају о истраживањима пракси и радне снаге у области заштите деце у Србији из 2016. године, Жегарац¹⁴ процењује да је супервизија у РС „...по познатој Ериксоновој подели превладала фазу стицања основног поверења, а тренутно се налази у фази стицања аутономије”.

Полазне основе супервизије у социјалној заштити су теорија социјалног рада, теорије учења, општа теорија система и концепт целоживотног учења^{15,16,17}.

Андрасишке студије, нав. дело, стр. 129-142.

12 Стратегија развоја социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 108/2005-21.

13 Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада Центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, 59/2008 37/2010 39/2011-др. правилник и 1/2012-др. Правилник.

14 Невенка Жегарац, *Матирање пракси и радне снаге у области заштите деце у Србији*. Центар за интеграцију младих, Child Protection Hub, Београд, 2016:43.

15 Alfred Kadushin, *Supervision in social work*, Columbia University Press, New York, 1985.

16 Marina Ajduković, Lilja Cajvert, „*Supervizija u psihosocijalnom radu*“, Друштво за психолошку помоћ, Zagreb, 2004.

17 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, нав. дело.

У социјалној заштити Републике Србије се примењује англосаксонски (интегративни) модел супервизије који је одређује као формалан процес који обезбеђује да се реализују радни задаци кроз примену одређених стандарда, професионалну подршку и учење¹⁸. По овом моделу, супервизија обједињује три основне функције: административну, подржавајућу и едукативно – развојну. Административну функцију карактерише усмеравање супервизанта на обављање задатака у складу са политиком организације и законским прописима, принципима и стандардима рада^{19,20}. Она подразумева контролу рада супервизанта. Улога супервизора је да уводи најбоље праксе у процес рада супервизанта и да га директно прати, надгледа и евалуира у обављању послова²¹, обезбеђујући ефикасно и једноставно завршавање задатака и поштовање процедура^{22,23}. Подстиче се усклађивање рада са клијентима и административних процедура и тако повећава радна ефикасност.

Подржавајућа функција супервизије по англосаксонском моделу подразумева пружање подршке и помоћи супервизантима за конструктивни рад са корисницима, у коме се промовише отворено препознавање и изражавање сопствених потреба и емоција у супервизијском контексту²⁴. Тиме се повећава радно и морално задовољство супервизаната у раду са корисницима и сарадницима. Едукативно – развојна функција укључује ангажовање супервизора на развијању културе целоживотног учења и усавршавања у којој се развој знања и вештина супервизаната посебно охрабрује²⁵. Указује се на значај континуираног образовања у практичном раду, промишљање и трагање за новим радним решењима и

18 Невенка Жегарац, Тамара Цамоња – Игњатовић, Мирослав Бркић, *Приручник за програм обуке: Знања и вештине за вођење случаја у социјалној заштити-Водич за планирање, процену, интервенције и евалуацију водитеља случаја*, Београд, 2008.

19 Alfred Kadushin, *Supervision in social work*, нав. дело.

20 Милосав Милосављевић, „Смисао супервизије у социјалном раду“, нав. дело, стр. 11-29.

21 Невенка Жегарац, *Вођење случаја у социјалном раду: збирка текстова*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд 2014.

22 Alfred Kadushin, *Supervision in social work*, нав. дело.

23 Милосав Милосављевић, „Смисао супервизије у социјалном раду“, нав. дело, стр. 11-29.

24 Невенка Жегарац, *Вођење случаја у социјалном раду: збирка текстова*, нав. дело.

25 Исто.

искуствено учење нових метода, техника и стратегија рада^{26,27}. Супервизант тако усавршава постојећа и стиче нова знања и развија своје професионалне компетенције како би пружио квалитетне услуге. Многи аутори наглашавају значај ове функције за смањивање незнања супервизанта²⁸.

Бредли и Хоџер (Bradley, Нојер, према Дејвис и Бедо)²⁹ су спровели истраживање наведених функција супервизије међу запосленима у социјалном раду у Енглеској и Шведској. Показало се да се у обе земље јављају све три функције супервизије, али да се у Енглеској највише пажње посвећује административној функцији, док је у Шведској најистакнутија подржавајућа функција³⁰. Супервизија која има доминантно административну функцију је оцењена у Енглеској као негативна, критички настројена и угрожавајућа за професионално самопоуздање практичара³¹. Емпиријска истраживања функција супервизије у ЦСР у РС такође сугеришу да је претежно заступљена административна³² и подржавајућа³³ функција. Жегарац, Џамоња-Игњатовић и Бркић сматрају да је административне функције супервизије значајна приликом првог увођења супервизије у неком радном окружењу³⁴.

26 Alfred Kadushin, *Supervision in social work*, нав. дело.

27 Marina Ajduković, Lilja Cajvert, „Supervizija u psihosocijalnom rad“, нав. дело.

28 Исто.

29 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, нав. дело.

30 Исто.

31 John Carpenter, Caroline Webb, Lisa Bostock, Caroline Coomber, *Effective supervision in social work and social care*, https://www.drugsandalcohol.ie/18661/1/SCIE_briefing43_Effective_supervision.pdf, 02/06/2019

32 Ива Бранковић, „Карактеристике супервизије у Центру за социјални рад – улоге супервизије у превенцији професионалног изгарања водитеља случаја“ *Социјална политика*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1, 2015, стр. 45 – 67.

33 Сања Полић, *Утицај супервизије на професионални развој водитеља случаја у Центру за социјални рад. Мастер рад*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2016.

34 Невенка Жегарац, Тамара Џамоња – Игњатовић, Мирослав Бркић, *Приручник за програм обуке: Знања и вештине за вођење случаја у социјалној заштити-Водич за планирање, процену, интервенције и евалуацију водитеља случаја*, нав. дело.

Морисон³⁵ сматра да супервизија има и функцију медијације, тј. преговарања о различитим и понекад такмичарским аспектима супервизијске комуникације. Супервизија је сусрет две личности, два искуства и погледа на свет у коме може доћи и до неслагања, па су вештине преговарања значајне за успостављање колаборативног процеса.

Велд³⁶ наглашава још једну – трансформативну функцију супервизије, која се односи на иницирање личних и професионалних промена код супервизанта. Промене у понашању и размишљању покрећу активности супервизанта у новом правцу. Повећање самосвесности омогућава његову позитивну промену на личном и професионалном нивоу.³⁷ Бројни аутори потврђују значај трансформативне улоге супервизије и њен утицај на позитивне промене код свих учесника^{38,39,40}.

Аутори су сагласни да је квалитет односа између супервизора и супервизаната кључан аспект супервизије у помажућим професијама^{41,42,43}. Супервизор не треба да ради за супервизанте, већ са њима, како би се они оснажили и унапредили професионалност у сусрету са корисницима⁴⁴. У овом односу личне особине и стручне компетенције супервизора

35 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, нав. дело.

36 Nicki Weld, *A Practical Guide to Transformative Supervision for the Helping Professions*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2012.

37 Исто.

38 Nicki Weld, *A Practical Guide to Transformative Supervision for the Helping Professions*, нав. дело.

39 Peter Hawkins, Robin Shohet, *Supervision in the Helping Professions: Fourth Edition*, Open University Press, UK, 2012.

40 Penny Henderson, Jim Hollowa, Anthea Millar, *Practical Supervision: How to Become a Supervisor for the Helping Professions*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2014.

41 Marina Ajduković, Lilja Cajvert, „Supervizija u psihosocijalnom rad“, нав. дело.

42 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, нав. дело.

43 Peter Hawkins, Robin Shohet, *Supervision in the Helping Professions: Fourth Edition*, нав. дело.

44 Marina Ajduković, Lilja Cajvert, „Supervizija psihosocijalnog rada kao specifičan oblik profesionalnog razvoja stručnjaka u sustavu socijalne skrbi“, нав. дело, стр. 195-214.

су често пресудне^{45,46,47,48}. Квалитативно истраживање Лаклијево и сар.⁴⁹ спроведено у Хрватској међу психолозима и социјалним радницима који су супервизори, налази да испитаници истичу следеће вештине доброг супервизора: познавање процеса и динамике групе и вођење групних процеса; комуникационе вештине а посебно активно слушање, постављање питања, вођење дијалога, коришћење метафора, конфронтирање, асертивност и сажимање; емпатија; успостављање квалитетног односа; одржавање концентрације, реална самопроцена и постављање личних граница. Испитаници сматрају да добар супервизор треба да познаје теорије супервизије и етичке стандарде у раду са супервизантима/корисницима; има терапијско искуство из једног или више терапијских праваца и едукацију из најмање једног терапијског правца⁵⁰.

Социјални конструктивизам наглашава да је процес психолошке и социјалне промене процес заједничке креације значења, која одређују акције којима се уносе промене у свакодневни живот^{51,52}. То је процес тзв. кокреације у коме сви учесници учествују у креацији односа, значења и његових исхода⁵³. Стручни радници у социјалној заштити који сматрају да раде за *кориснике*, виде их као пасивне примаоце услуга и тако их пасивизирају. Са друге стране, стручни радници који раде *са корисницима* у кокреацији позитивних промена, често у овом односу реализују функције супервизије: подржавају, развојно – едукативну и трансформативну, функцију медијације и, у неким аспектима, административну функцију. Они ово остварују

45 Alfred Kadushin, *Supervision in social work*, нав. дело.

46 Louis Van Kessel, „Supervizija-neophodan doprinos kvalitetu profesionalnog postupanja primjer nizozemskog modela supervizije“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Svezak 6, 1999, str. 59-76.

47 Marina, Ajduković, Lilja Cajvert, „Supervizija u psihosocijalnom rad“, нав. дело.

48 Невенка Жегарац, Мирослав Бркић, *Развој локалних услуга социјалне заштите-Ка стандардима квалитета*. Фонд за социјалне иновације и UNDP, Београд, 2007.

49 Maja Laklija, Maja Kolega, Tončica Božić, Margareta Mesić, „Supervizijski stil i komunikacijski procesi u superviziji iz perspektive supervizora“, *Ljetopis socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 18, No. 2, 2011, str. 365-382.

50 Исто, стр. 365-382.

51 Dennis Saleebey, *Human Behavior and Social Environments: A Biopsychosocial Approach*, Columbia University Press, New York, 2001.

52 Teater Barbra, *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*, Open University Press, London, 2010.

53 Исто.

кроз давање информација корисницима о њиховим правима и начину њиховог остварења, упућивање на доступне услуге у заједници и надгледање реализације наведених активности. Стручни радник се на овај начин односи према кориснику као према стручњаку за сопствени живот који је, такође, у процесу целоживотног учења^{54,55}. И у самом одређењу социјалног рада се наглашава оснаживање и ослобађање људи како би им се помогло у решавању животних изазова и побољшању благостања⁵⁶. У овом светлу, кључно је да и супервизор успоставља однос са супервизантом кроз процес кокреације, јер се овај однос преноси на однос супервизант – корисник по принципу изоморфизма^{57,58}. Посебно је интересантан однос који имају саветници за хранитељство са хранитељима, који у својој суштини задовољава свих пет наведених функција супервизије. Можемо сматрати да су саветници за хранитељство практично супервизори хранитељима које саветују.

Остваривање наведених функција супервизије значајно је за све установе у систему социјалне заштите. У даљем тексту дајемо преглед законске регулативе и истраживања релеватних за супервизију у установама које пружају услуге алтернативног старања деци и младима.

3. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА СУПЕРВИЗИЈЕ У УСТАНОВАМА ЗА АЛТЕРНАТИВНО СТАРАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Примена супервизије у установама за алтернативно старање је одређена законским и подзаконским актима. Закон о социјалној заштити РС обавезује Завод за социјалну заштиту да пружа супервизијску подршку ради унапређења стручног рада и услуга социјалне заштите, као и да развија и реализује моделе супервизије у установама социјалне заштите и код

54 Исто.

55 Dennis Saleebey, *Human Behavior and Social Environments: A Biopsychosocial Approach*, Columbia University Press, New York, 2001.

56 International Federation of Social Workers (IFSW), *Definition of Social Work*, 2014, Internet, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/05/07/2019>.

57 Allyson Davys, Liz Beddoe, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, нав. дело.

58 Višnja Matić, „Razvoj odnosa u superviziji psihosocijalnog rada“, нав. дело., стр. 217-244.

пружаоца услуга⁵⁹. Увођење система лицензирања пружаоца услуга социјалне заштите (организација и стручних радника) је водило доношењу Правилника о ближим условима и стандардима пружања услуга у социјалној заштити⁶⁰ 2013. године, који обухвата све услуге осим услуга које су специфичне за ЦСР-е (чија је делатност регулисана посебним претходно усвојеним правилником⁶¹). Овај Правилник између осталог дефинише услуге за децу и младе без родитељског старања, са интелектуалним и телесним тешкоћама и у сукобу са законом, које обухватају услуге домског смештаја, смештаја у другу породицу, смештаја у прихватилиште, предах смештаја, дневног боравка, помоћи у кући, свратишта, личног пратиоца и становања уз подршку⁶². Од ових услуга, услуге алтернативног старања су услуге домског смештаја, смештаја у другу породицу, смештаја у прихватилиште и становање уз подршку. Правилник по први пут у РС предвиђа да пружалац услуге, који није ЦСР, обезбеђује одговарајућу стручну подршку (нпр. консултације, менторство, супервизију) свим лицима ангажованим на пружању услуге^{63,64}. Међутим, Правилником није ближе одређена супервизијска подршка, те је примена супервизије на пословима алтернативног старања препуштена интерним одлукама и правилницима о раду ових установа, уколико они постоје. Пружаоци услуга могу различито тумачити да ли ће и на који начин организовати ову активност.

Анализа доступних правилника у оквиру алтернативног старања показује да само Центар за породични смештај и усвојење Београд (ЦПСУ) ближе одређује позицију супервизора

59 Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011., чл. 164, тачка 2 и 5.

60 Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.

61 Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада Центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, 59/2008 37/2010 39/2011-др. правилник и 1/2012-др. правилник.

62 Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.

63 Исто, чл. 20, став 1.

64 Са ступањем на снагу овог Правилника престао је да важи Правилник о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања и деце и омладине са поремећајима у понашању („Сл. гласнику РС“, бр. 88/93, 121/03 и 8/2006, 63/06), којим су до тада били регулисани услови и стандарди у оквиру алтернативног старања, а који нису предвиђали супервизију запослених.

у Правилнику о организацији и систематизацији послова ЦПСУ у Београду⁶⁵. У њему су одређене три форме супервизије: индивидуална, групна и велики супервизијски састанак. У делу који се односи на систематизацију послова и задатака предвиђено је да супервизор: 1) организује и реализује процес супервизије у свим стручним поступцима и активностима из домена рада супервизанта; 2) обезбеђује поштовање стандарда стручног рада и доприноси квалитету услуга; 3) координира, усмерава, обучава, подстиче и евалуира развој стручних компетенција супервизанта; 4) сачињава годишње извештаје о напретку у раду супервизанта и предлаже планове и програме његовог стручног усавршавања; 5) обезбеђује, у свим фазама поступка, заштиту најбољег интереса корисника; 6) обавештава директора у случајевима непрофесионалног, незаконитог и некомпетентног понашања супервизанта; 7) учествује у пројектима од значаја за унапређивање заштите деце без родитељског старања; 8) реализује структурирани тренинг на радном месту за све новозапослене стручне раднике чији рад супервизира; 9) предлаже програме за едукацију супервизаната и хранитеља; 10) учествује у припреми одговарајуће литературе за професионалце и пружаоце услуга; 11) по потреби обавља послове саветника за хранитељство за један број хранитељских породица; 12) по потреби учествује у процени хранитељских породица; 13) по потреби реализује едукативне програме за децу и хранитеље; и 14) обавља и друге истоврсне послове по налогу директора⁶⁶. Међутим, у Правилнику није дефинисано ко ће да супервизира супервизора када ради са корисницима по наведеној тачки 11. Нема података колико често се дешава ова „дупла позиција“. Постоји висока подударност послова супервизора овог Правилника са Правилником о нормативима, организацији и стандардима рада ЦСР⁶⁷ у осам од 14 наведених тачака. Тако високо преклапање нам даје основу да консултујемо податке из истраживања супервизије у ЦСР-има Полићеве⁶⁸,

65 Правилник о организацији и систематизацији послова Центра за породични смештај и усвојење Београд, Београд, 2018.

66 Исто, чл. 21, став 1.

67 Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада Центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, 59/2008 37/2010 39/2011-др. правилник и 1/2012-др. правилник, чл. 29 и 30.

68 Сања Полић, *Утицај супервизије на професионални развој водитеља случаја у Центру за социјални рад. Мастер рад*, нав. дело, стр.52.

које показује да је 54,4% супервизора ангажовано и на позицији водитеља случаја.

Правилник ЦПСУ не наводи знања и вештине неопходне за обављање послова супервизора. Одређује се да супервизор може бити стручни радник који има лиценцу за обављање послова у социјалној заштити, најмање пет година радног искуства, завршену обуку по акредитованом програму за супервизоре, обуку за реализацију програма припреме за хранитељство и знање рада на рачунару⁶⁹. Претпоставља се да ће супервизори кроз факултетско образовање и додатне обуке развијати потребна знања и вештине за успешно обављање супервизијских послова, али нема података да ли је тако у пракси.

У другим установама алтернативног старања нема ближих одређења супевизијске позиције. Правилник о нормативима и стандардима за обављање послова и делатности у којима се остварују права из социјалне заштите о чијем се обезбеђивању стара град Београд⁷⁰ детаљно описује све релевантне позиције и број запослених у установама социјалне заштите у Београду. Међу њима није наведена позиција супервизора у Центру за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју и Заводу за васпитање деце и омладине (које укључује и Прихватилиште за децу са прихватном станицом - ПДПС). Што се тиче домова за децу и младе без родитељског старања, са сметњама у развоју и са проблемима у понашању, нема доступних правилника нити других подзаконских аката који се односе на њихову организацију и функционисање.

4. ИСТРАЖИВАЊА РЕЛЕВАНТНА ЗА РАЗВОЈ СУПЕРВИЗИЈЕ АЛТЕРНАТИВНОГ СТАРАЊА О ДЕЦИ И МЛАДИМА

Супервизија запослених у оквиру алтернативног старања о деци и младима мало је истражена и у свету и код нас. Једино доступно истраживање код нас које се, делом, односи и на

69 Исто, чл. 21, став 3 и 4.

70 Правилник о нормативима и стандардима за обављање послова и делатности у којима се остварују права из социјалне заштите о чијем се обезбеђивању стара Град Београд, *Службени лист Града Београда*, бр. 39/2007, 44/2007, 2/2012 и 16/2014.

квалитет супервизије у оквиру алтернативног старања јесте истраживање које је 2015. године спровела Борјанић Болић⁷¹ на узорку од 150 запослених у социјалној заштити у Београду. Обухватило је ЦСР, ЦПСУ, Центар за заштиту одојчади, деце и омладине (ЦЗОДО) и Прихватилиште за децу (ПД), које обухвата Прихватилиште за децу са прихватном станицом (ПДПС) и Прихватилиште за злостављану децу (ПЗД). Иако у правилнику ЦЗОДО није предвиђена супервизија, запослени су је организовали кроз Додатни индивидуални појачани програм, тако што „стручни радник из једне организационе јединице супервизира рад колега из друге, али само у специфичним случајевима када је третман детета захтевнији тј. када дете има изразите тешкоће у понашању“⁷². Запослени у ПД су се изјаснили да имају супервизију по потреби. У ПДПС примењује се неформални облик вршњачке подршке, тзв. „неформална интервизија“ која се односи на услуге које се пружају деци и на емоције са којима се носе запослени. Кроз неформалну интервизију запослени добијају подршку колега, развијају вештине путем повратних информација које добронамерно размењују, деле задатке у циљу растерећења, размењују знања, искуства, дилеме и осећања везана за посао. У ПЗД се организује групна супервизија на тимским састанцима по потреби, али није разјашњено на шта се односи.

Борјанић Болић⁷³ даље показује да, у односу на тип супервизије, у ЦПСУ у Београду 94,4% запослених има претежно индивидуалну супервизију, а групну њих 55,6%. У ЦЗОДО 40,6% запослених је известило да има углавном групну супервизију, а 12,5% њих индивидуалну супервизију. Највеће задовољство супервизијском подршком показали су испитаници у ЦСР и ЦПСУ који имају формалну редовну индивидуалну супервизију, уз групну супервизију по потреби. Испитаници су показали потребу да разговарају о неким темама на супервизији: о методама, процедурама и администрацији (60% њих, претежно из ЦСР и ЦПСУ), о доживљају посла и осећањима у вези са клијентима и случајевима (20% њих,

71 Емина Борјанић Болић, *Изгарање на послу и викаријске трауме код запослених у социјалној заштити деце и младих. Докторска дисертација*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2016.

72 Исто, стр. 238.

73 Исто.

највише из ЦЗОДО и ПД) и о унапређењу услова рада (10% испитаника).

У недостатку специфичних истраживања, о супервизији у области алтернативног старања можемо закључити посредно, преко истраживања спроведених у ширем или сродном контексту.

Преглед истраживања супервизије запослених који пружају услуге деци и одраслима у социјалној заштити у Енглеској показује да је супервизија повезана са повећањем самоефикасности, осећајем оснажености, организационом посвећеношћу и намером да се задржи посао, док је недостатак супервизијске подршке повезан са повећањем стреса, сагоревањем, сукобом улога и намером запослених да напусте посао⁷⁴.

Анализа садржаја рада 35 супервизијских група током прве едукације за примену супервизије у области психо-социјалног рада у Хрватској ауторке Ајдуковић⁷⁵ је показала да су се на супервизији често појављивале теме које се односе на рад са децом без адекватног родитељског старања: рад са злостављаном децом, издвајање деце из породице, планирање контаката деце и родитеља који не живе заједно. Такође, честа тема су биле и тешкоће успостављања сарадње међу стручњацима који раде са децом и младим у погледу обезбеђивања права и најбољих интереса деце и младих. Запослени који раде са децом и младима у социјалној заштити су користили механизме као што су претерано поистовећивање са родитељима, умањивање дечје патње, повлачење и нормативно размишљање. Показало се да долази до мешање родитељске и професионалне улоге. Налази сугеришу неопходност супервизије која обезбеђује квалитетну обраду искуства, осећања, размишљања, понашања и мотивације стручњака и њихову интеграцију ради постизања квалитетније праксе. Ауторка сматра да супервизија омогућава рефлексiju стручног радника о односу са сваким дететом и преиспитивање да ли је тај однос најбољи за конкретно дете. Тиме се омогућава да

74 John Carpenter, Caroline Webb, Lisa Bostock, Caroline Coomber, *Effective supervision in social work and social care*, нав. дело, стр. 1-24.

75 Marina Ajduković, „Значај supervizije za kvalitetan rad s djecom, mladima i obiteljima u sustavu socijalne skrbi“, нав. дело, стр. 339-353.

психо–социјални рад, који често подсећа на Сизифов посао, не створи од стручних радника људе који пате од Сизифовог синдрома који подразумева присуство хроничног разочарања, неадекватности, безнађа и рутине⁷⁶.

Истраживање Жижак⁷⁷ међу стручним радницима у области психо-социјалног рада са децом и младима у Хрватској је показало да они увиђају позитивне ефекте супервизије на себе, највише кроз развој самопоуздања, професионалне компетентности, способности учења из властитог искуства и бољег разумевања корисника, док су најмање наводили позитивне ефекте у односима с претпостављенима и комуникацији у радном окружењу. Ауторка указује да супервизија омогућава сигурно место на којем стручни радници могу препознати властите снаге и слабости, исказати и суочити се с тешким емоцијама, које често прате рад у установама за децу и младе. Она разматра три модела супервизије запослених у установама за децу и младе: експертски модел, модел за решавање проблема и модел усмерен на саветовање. У експертском моделу супервизор инструира, уверава, саветује и помаже супервизанту у проналажењу нових идеја и алтернатива. У моделу за решавање проблема супервизор омогућава стратешко промишљање, спроводи функционалну анализу проблема/ситуације и омогућава тестирање стварности супервизанта. У моделу усмереном на саветовање супервизор слуша, рефлектује и омогућава рефлексију, суочава и интерпретира. Ауторка сматра да може истовремено постојати више модела у зависности од стила подршке и потреба запослених. Наглашава значај успостављања барем неког модела супервизије у установама алтернативног старања.

Два истраживања се баве супервизијом у нашим ЦСР-има, која су релевантна за алтернативно старање због наведене сличности задатака супервизора са задацима у установама за алтернативно старање. Бранковић⁷⁸ је спровела истраживање међу 138 стручњака запослених у Градском ЦСР Београд

76 Исто, стр. 350.

77 Antonija Žižak, „Procjena potrebe za supervizijom stručnih djelatnika zaposlenih u ustanovama za decu“, нав. дело, стр. 1-12.

78 Ива Бранковић, „Карактеристике супервизије у Центру за социјални рад – улоге супервизије у превенцији професионалног изгарања водитеља случаја“, нав. дело, стр. 45-67.

(ГЦСР). Показује се да је најчешћи садржај супервизије надгледање радног процеса, дакле административна функција супервизије, што је у складу са наведеним налазима Борјанић Болић⁷⁹. Истраживање Полићеве⁸⁰, спроведено међу 62 водитеља случаја и супервизора ГЦСР-а, показује да испитаници процењују да се садржај супервизије најчешће односи на подршку у фазама стручног поступка (37,3% водитеља случаја и 54,5% супервизора), потом на подршку у савладавању оптерећења при стручном раду (29,4% водитеља случаја и 36,4% супервизора), док се ређе односи на развој знања и вештина код водитеља случаја (11,8% водитеља случаја и 9,1% супервизора). Интересантно је да је 21,6% водитеља случаја навело да је садржај супервизије контрола и надгледање квалитета рада водитеља случаја, док ни један супервизор није сматрао да је то садржај супервизије. И у овом истраживању, као и у истраживању Борјанић Болић⁸¹, показало се да запослени у ЦСР имају потребу за супервизијом на којој ће добијати подршку током свих фаза стручног поступка и која ће обухватити све аспекте стручног рада.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Супервизија је значајан метод обезбеђивања развоја организација и стручних кадрова и унапређивања услуга корисницима у области социјалне заштите. Аутори истичу административну, подржавајућу, едукативно – развојну, медијаторску и трансформативну функцију супервизије у социјалној заштити. Како се супервизија у оквиру социјалне заштите одвија кроз сусрет две особе, однос између супервизираног и супервизанта је њен кључни аспект, у коме су особености супервизора често пресудне. Истраживања карактеристика успешних супервизора дају смернице за селекцију и обуку супервизора, као и за организацију и примену ефикасне супервизије у раду са децом и младима

79 Емина Борјанић Болић, *Изгарање на послу и викаријске трауме код запослених у социјалној заштити деце и младих. Докторска дисертација*, нав. дело.

80 Сања Полић, *Утицај супервизије на професионални развој водитеља случаја у Центру за социјални рад. Мастер рад*, нав. дело. Полић Сања, *Утицај супервизије на професионални развој водитеља случаја у Центру за социјални рад. Мастер рад*,

81 Емина Борјанић Болић, *Изгарање на послу и викаријске трауме код запослених у социјалној заштити деце и младих. Докторска дисертација*, нав. дело.

на алтернативном старању. Социјални рад у коме се са корисницима кокреирају позитивне промене такође обухвата скоро све функције супервизије.

Место супервизије у социјалној заштити РС је одређено Законом о социјалној заштити, док су детаљи њене примене у оквиру алтернативног старања о деци и младима, регулисани само у Центру за породични смештај и усвојење Београд. Услед тога, спровођење супервизије у другим установама за алтернативно старање је подложно тумачењу, што води неуједначеној примени. Како законске регулативе значајно убрзавају увођење промена у свакодневну праксу, оваква слика сугерише да је супервизија у овим установама недовољно развијена. Изгледа да се супервизије запослених у оквиру алтернативног старања код нас уводи и развија постепено и да је још увек слабо уређена.

Супервизија у оквиру алтернативног старања недовољно је истражена. Како је само једно истраживање посвећено овој теми у нашем окружењу, о њеним карактеристикама и позитивним ефектима на запослене и квалитет услуга у нашој средини и региону више говоре истраживања спроведена у ширем и сродном контексту.

Значајан корак у даљем развоју супервизије запослених у оквиру алтернативног старања би био развијање законских регулатива, која ће предвидети обавезну супервизију у установама за алтернативни смештај и код других пружаоца услуга и дати смернице за њену организацију и реализацију. Тиме би се постигло уједначавање квалитета супервизије у оквиру алтернативног старања и подстакло развој супервизије који ће бити прилагођен и запосленима и корисницима. Потребно је обезбедити услове за размену супервизијских искустава у различитим установама социјалне заштите, а посебно између центара за социјални рад, који имају највеће искуство у овој области, установа за алтернативно старање и других пружаоца услуга. Како би се глас запослених и корисника услуга у оквиру алтернативног старања чуо и како би се омогућио даљи професионални развој запослених и унапређење квалитета услуга, важно је подстицати научна истраживања супервизије кроз давање стипендија, финансирање пројеката исл. Интересантно би било ближе

истражити аспекте супервизијског односа између саветника за хранитељство и хранитеља, као и функције супервизије у односу између стручних радника и корисника услуга у социјалној заштити.

ЛИТЕРАТУРА

Бељански Мила, „Супервизија у школи – пут развоја личне и професионалне компетенције“, *Педагошка стварност*, Педагошко друштво Војводине, Нови Сад, бр. 03, 2012, стр. 415 – 421.

Бељански Мила, „Супервизија или о личном и професионалном усавршавању одраслих“, *Андрагошке студије*, Институт за педагогију и андрагогију, Београд, бр. 1, 2016, стр. 129 – 142.

Болић Борјанић Емина, *Изгарање на послу и викаријске трауме код запослених у социјалној заштити деце и младих. Докторска дисертација*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2016.

Бранковић Ива, „Карактеристике супервизије у Центру за социјални рад – улоге супервизије у превенцији професионалног изгарања водитеља случаја“ *Социјална политика*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1, 2015, стр. 45 – 67.

Жегарац Невенка, Бркић Мирослав, *Развој локалних услуга социјалне заштите-Ка стандардима квалитета*. Фонд за социјалне иновације и UNDP, Београд, 2007.

Жегарац Невенка, Џамоња – Игњатовић Тамара, Бркић Мирослав, *Приручник за програм обуке: Знања и вештине за вођење случаја у социјалној заштити-Водич за планирање, процену, интервенције и евалуацију водитеља случаја*, Београд, 2008.

Жегарац Невенка, *Вођење случаја у социјалном раду: збирка текстова*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд 2014.

Жегарац Невенка, *Мапирање пракси и радне снаге у области заштите деце у Србији*. Центар за интеграцију младих, Child Protection Hub, Београд, 2016.

Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.

Информатор о раду Центра за породични смештај и усвојење Београд, 2018.

Милосављевић Милосав, „Смисао супервизије у социјалном раду“, *Социјална мисао*, Издавачко предузеће СОЦИЈАЛНА МИСАО, Београд, бр. 3, 2013, стр. 11-29.

Полић Сања, *Утицај супервизије на професионални развој водитеља случаја у Центру за социјални рад. Мастер рад*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд:, 2016.

Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.

Правилник о нормативима и стандардима за обављање послова и делатности у којима се остварују права из социјалне заштите о чијем се обезбеђивању стара Град Београд, *Службени лист Града Београда*, бр. 39/2007, 44/2007, 2/2012 и 16/2014.

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада Центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, 59/2008 37/2010 39/2011-др. правилник и 1/2012-др. правилник

Правилник о организацији и систематизацији послова Центра за породични смештај и усвојење Београд, Београд, 2018.

Стратегија развоја социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 108/2005-21.

Ajduković Marina, Cajvert Lilja, „Supervizija psihosocijalnog rada kao specifičan oblik profesionalnog razvoja stručnjaka u sustavu socijalne skrbi“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 8, No. 2, 2001, str. 195-214.

Ajduković Marina, Cajvert Lilja, „Supervizija u psihosocijalnom rad“, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2004.

Ajduković Marina, „Značaj supervizije za kvalitetan rad s djecom, mladima i obiteljima u sustavu socijalne skrbi“, *Ljetopis socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 14, No. 2, 2007, str. 339-353.

Carpenter John, Webb Caroline, Bostock Lisa, Coomber Caroline, *Effective supervision in social work and social care*,

https://www.drugsandalcohol.ie/18661/1/SCIE_briefing43_Effective_supervision.pdf , 02/06/2019.

Davys Allyson, Beddoe Liz, *Best Practice in Professional supervision – A Guide for the Helping Professions*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2010.

Hawkins Peter, Shohet Robin, *Supervision in the Helping Professions: Fourth Edition*, Open University Press, UK, 2012.

Henderson Penny, Hollowa Jim, Millar Anthea, *Practical Supervision: How to Become a Supervisor for the Helping Professions*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2014.

International Federation of Social Workers (IFSW), *Definition of Social Work*, 2014, Internet, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> 05/07/2019.

Kadushin Alfred, *Supervision in social work*, Columbia University Press, New York, 1985.

Kessel Van Louis, „Supervizija-neophodan doprinos kvalitetu profesionalnog postupanja primjer nizozemskog modela supervizije“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Svezak 6, 1999, str. 59-76.

Laklija Maja, Kolega Maja, Božić Tončica, Mesić Margareta, „Supervizijski stil i komunikacijski procesi u superviziji iz perspektive supervizora“, *Ljetopis socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 18, No. 2, 2011, str. 365-382.

Matić Višnja, „Razvoj odnosa u superviziji psihosocijalnog rada“, *Ljetopis socijalnog rada*, Pravni fakultet, Zagreb, Vol. 18, No. 2, 2011, str. 217-244.

Milošević Arnold Vida, Vodeb Bornač Marta, Erzar Metelko Doris, Možina Miran, *Supervizija-znanje za postupanje: Priručnik za superviziju kao proces učenja za stručno postupanje i lični razvoj*. Socijalna zbornica Slovenije, Ljubljana, 1999.

Saleebey Dennis, *Human Behavior and Social Environments: A Biopsychosocial Approach*, Columbia University Press, New York, 2001.

Teater Barbra, *An Antroduction to Applying Social Work Theories and Methods*, Open University Press, London, 2010.

Weld Nicki, *A Practical Guide to Transformative Supervision for the Helping Professions*, Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia, 2012.

Žižak Antonija, „Procjena potrebe za supervizijom stručnih djelatnika zaposlenih u ustanovama za decu“, *Kriminologija i socijalna integracija*, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Vol. 12, No. 1, 2004, str. 1-12.

**Sanja Polic
Jasna Hrnčić**

**SUPERVISION OF EMPLOYEES WITHIN
ALTERNATIVE CARE OF CHILDREN AND YOUTHS IN
THE SYSTEM OF SOCIAL WELFARE**

Resume

Supervision is important for the implementation and promotion of professional work in the social welfare system, the provision of quality services to beneficiaries and the further development of governmental and non-governmental sectors in the area. The aims of the article are: a) analysis of key functions and aspects of supervision within social welfare system, and b) analysis of legal regulations and researches of supervision in the institutions for alternative care of children and youth of the Republic of Serbia (RS).

The authors emphasize the administrative, supportive, educational - developmental, mediatorial and transformative function of supervision in the social welfare. As it occurs through the encounter of two persons, the relationship between the supervisor and the supervised person is one of its key aspects, in which supervisor's characteristics are often crucial. Results of researches on the characteristics of successful supervisors provide guidance for their selection and training as well as for the organization and implementation of effective supervision in working with children and young people in alternative care. The view of social constructivism on the interaction between the supervisor and the supervised person indicates that social work in which positive changes are co-created with users encompasses almost all the functions of supervision.

The current *Rules on closer conditions and standards of social welfare services* of RS define that the service providers impart appropriate professional support to all persons involved in social services providing. However, the regulations governing the implementation of supervision in the field of alternative care for children and youth are generally missing in RS, with the excep-

tion of the Center for Family Placement and Adoption Belgrade, the rules of which clearly define the supervisor's duties. As legal regulations significantly accelerate the introduction of changes in daily practice, this conditions suggests that the supervision in these institutions has been underdeveloped. It seems that supervision of employees in alternative care has been introduced and developed gradually in the country and is still poorly regulated.

Supervision within alternative care has not been sufficiently explored. Only one study researched this topic in RS. Therefore the characteristics and impact of supervision on employees and service quality in the country can be concluded mainly indirectly. Surveys conducted among employees working with children and youth and in welfare centers /centers for social work in our region suggest its positive effects.

A significant step in the further development of supervision of employees in the field of alternative care would be the development of legal regulations, which would define supervision as mandatory in institutions for alternative placement and other service providers and give guidance for its organization and implementation. This would ensure the harmonization of quality of supervision of alternative care and encourage its development tailored to both employees and users. Conditions should be provided for the exchange of supervisory experience in different social welfare institutions, in particular between social welfare centers as the most experienced in the subject, alternative care institutions and other service providers.

In order to hear the voice of employees and users of alternative care services and to enable further professional development of employees and improvement of service quality, it is important to encourage researches of supervision through scholarships, project financing etc. It would be interesting to examine more closely the supervisory relationship between foster care consultants and foster carers, as well as between social welfare professionals and service users.

Keywords: supervision, lifelong learning, alternative care, foster care, orphanage, services quality.

* Овај рад је примљен 15. августа 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. августа 2019. године.

*Вера Деспотовић**

*Универзитет Сингидунум,
Факултет за медије и комуникације*

ПОЗИТИНО РОДИТЕЉСТВО КАО АЛТЕРНАТИВА ТЕЛЕСНОМ КАЖЊАВАЊУ ДЕЦЕ

Сажетак

У Србији су покренуте извесне иницијативе за изричиту забрану телесног кажњавања деце. На ову врсту промена су утицале околности у актуелном друштвеном контексту Србије: виисока стопа заступљености овог облика дисциплиновања у породичном окружењу; истраживања указују на озбиљне последице до којих доводи постојећа пракса, а Комитет за права детета 2017 године упутио препоруке за увођење изричите забране телесног кажњавања деце. На иницијативу Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (МРЗБСП) ради се на тексту Закона о изменама и допунама Породичног закона и иницијална доступна верзија предвиђа изричиту забрану телесног кажњавања деце. Циљ рада је да се укаже на значај увођење изричите забране телесног кажњавања деце у свим окружењима и да се дају препоруке на који начин би се ова иницијатива имплементирала у пракси. Измене у законској регулативи требало би да допринесу промовисању позитивног ненасилног дисциплиновања деце чиме би се унапредио систем заштите деце од насиља. Осим промоције хуманијих вредности потребно је омогућити подршку у развоју и примени програма за родитеље како би

* veradest@gmail.com

овладали вештинама потребним за обављање овако важне улоге, али и јачање компетенција професионалаца који треба да пружају подршку родитељима у испуњавању родитељских дужности. Ова врста превентивних активности у заштити деце требало би да води ка изградњи ненасилних метода понашања у нашем друштву генерално.

Кључне речи: телесно кажњавање деце, позитивно родитељство, дисциплина, ненасиље, деца, родитељи.

1. УВОД

Родитељи имају централну улогу у васпитању и социјализацији деце и зато родитељство представља посебан изазов и веома тежак задатак. Савремени начин живота и свакодневна изложеност стресним ситуацијама отежава усклађивање различитих родитељских улога, подршка шире породице је слабија као и социјалне мреже којој се родитељи могу обратити за подршку, помоћ и савет. Због овако сложених услова у којима се деца васпитавају родитељи често реагују спонтано и исхитрено и повређују своју децу. Један од начина таквог реаговања је и када дете дисциплинујемо примењујући телесно кажњавање.

Резултати истраживања која су спроведена у Србији, указују да је овај облик дисциплиновања деце и даље распрострањен у значајној мери¹. Такође, УН Комитет за права детета испитивао је примену Конвенције о правима детета у Републици Србији и у закључним запажањима поводом Другог и трећег периодичног извештаја (2017) дао извесне препоруке. Том приликом изразили су забринутост што је телесно кажњавање деце дозвољено у породичном окружењу, као и што је и даље широко прихваћена пракса у друштву, односно, средство дисциплиновања деце које није још увек изричито забрањено законом².

1 Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2014. Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2014 и Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2014, Коначни извештај, <https://www.unicef.org/serbia/teme/istra%C5%BEivanje-vi%C5%A1estrukih-pokazatelja>, 26/06/2019.

2 Центар за права детета, *Препоруке УН Комитета за права детета*, <http://cpd.org.rs/>

У Србији покренуте одређене иницијативе за увођење забране телесног кажњавања деце. Током јуна 2018 године Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања формирало је експертску радну групу за припрему Нацрта закона о изменама и допунама Породичног закона. Ово је прилика да се правни систем Србије усклади са међународним стандардима у области права детета и унапреди положај детета.

Изменама у законској регулативи би се изричито забранио сваки вид наношења телесне казне у сврху дисциплиновања чиме би држава изнела свој званичан став државе по овом питању. Осим ових промена, потребно је паралелно радити и на отклањању погрешних ставова и престанку лоших пракси које штете деци и нарушавају им основна права. Такође, неопходно је да се пружи подршка у развоју и примени програма за родитеље како би овладали вештинама потребним за обављање овако важне улоге, али и јачање компетенција професионалаца који треба да пружају подршку родитељима у испуњавању родитељских дужности.

Покренуте иницијативе су подржане у оквиру пројекта «Права детета у политикама и пракси» који спроводи Центар за права детета у партнерству са Save the Children International, кога финансира Влада Шведске. Један од циљева овог пројекта односи се на унапређење система заштите деце од насиља кроз залагање за увођење изричите забране телесног кажњавања деце у свим окружењима, промоције концепта позитивног родитељства и важности коришћења ненасилних метода васпитања деце.

2. УТИЦАЈ ВАСПИТНИХ СТИЛОВА РОДИТЕЉА НА ОДНОС ПРЕМА ТЕЛЕСНОМ КАЖЊАВАЊУ ДЕЦЕ

Постоје различити начини да се објасни и опише понашање родитеља/старатеља који доводе до позитивних или негативних исхода по децу. У литератури се најчешће понашање родитеља повезује са родитељским циљевима, вредностима и стиловима у васпитању³. На родитељско понашање утичу

wp-content/uploads/2017/11/Preporuke_SRB_web.pdf, 01/07/2019.

3 Nancy Darling, Laurence Steinberg, „Parenting style as context: An integrative model“, *Psy-*

и: структура породице, економске прилике, социоекономски статус, степен задовољства родитеља, изложеност стресу, особине родитеља и средина у којој се одвијају односи између родитеља и деце и личне особине детета⁴ Иако сви наведени фактори утичу на родитељско понашање, највећа се пажња посвећује родитељском стилу који је сматра најважнијим модератором свих васпитних утицаја.

Стилови родитељства одређују окружење у коме дете одраста и начин на који се оно васпитава, дисциплинује и припрема за живот Они представљају комбинацију родитељског понашања која се појављују у различитим ситуацијама и на тај начин обликују васпитну климу⁵. Родитељски стил одређује и однос према телесном кажњавању. У литератури се наводе различити критеријуми који одређују врсту родитељског понашања. По једној типологији издвајају се две значајне димензије које одређују родитељски стил: емоционалност и контрола. Узимајући у обзир ове две димензије разлукују се четири типа родитељског стила васпитања: ауторитативни, ауторитарни, пермисивни (попустљиви) и индиферентни (занемарујући)⁶.

Ауторитаран стил родитељства подразумева начин васпитавања у којем родитељи постављају велика очекивања и захтеве према детету, спроводећи строги надзор и контролу, притом не обезбеђујући адекватну емоционалну топлину и подршку⁷. Од деце се очекује беспоговорну послушност и прихватање строгих правила, без објашњења. Деца која живе у оваквој атмосфери показују висок степен анксиозности, ниског самопоштовања, промене расположења, велику раздражљивост и страхове⁸ Непослушност деце изазива бес код родитеља, а услед непридржавања правила следи казна а често се користи и телесно кажњавање.. Ови родитељи су често хладни и

chological Bulletin, 113(3), 1993. p.487-496.

4 Mira Čudina-Obradović i Josip Obradović *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.

5 Laura Berk, *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015.

6 Andreja Brajša Žganec, *Dijete i obitelj*, Emocionalni i socijalni razvoj, *Naklada Slap*, 2003.

7 Mira Čudina-Obradović i Josip Obradović *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.

8 Исто.

одбацујући, контролишу своју децу и омогућавају им мали степен аутономије⁹.

Пермисиван стил родитељства подразумева попустљивост родитеља и васпитање у којем доминира комбинација емоционалне топлине и слабе контроле¹⁰. Деца се посматрају као незрела и осетљива, даје им се велика слободам у доношењу одлука узрасту у којем то још нису спремна¹¹. Ови родитељи мало очекују и захтевају од њих, пребрижни су, штите децу од стресних ситуација и фрустрација, без јасних правила и постављања граница, и уопше без контроле понашања. Овакав начин васпитања онемогућава детету преузимање личне одговорности, сицање аутономије у усвајање норми и правила понашања, а несналажење подстиче код њих агресивно и импулзивно понашање¹².

Индиферентни родитељски стил карактерише емоционална хладноћа и слаба контрола. Ови родитељи постављају мало захтева према детету, не постављају контролу, не пружају емоционалну топлину детету и ретко комуницирају¹³. Деца која су на овакав начин васпитавана иако доживљају да родитељима није стало до њих и да их не воле, реагују непријатељством и отпором, показују често слаб успех у школи и имају лоше социјалне вештине и испољавају непријатељско понашање у друштвеним групама¹⁴. Овај стил родитељства је на граници занемаривања детета.

Ауторитативан, демократски и доследни стил родитељства представља комбинацију емоционалне топлине и јасног надзора/контроле. Ови родитељи имају висока очекивања од своје деце, водећи рачуна о њиховим годинама, потребама и развојним могућностима, али истовремено пружају детету пуно топлине и подршке¹⁵. Према деци постављају јасне границе, са њима договарају правила и последице њихових кршења,

9 Исто.

10 Исто.

11 Laura Berk, *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015.

12 Mira Čudina-Obradović i Josip Obradović *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.

13 Исто.

14 Исто.

15 Исто.

не нападају и не критикују и увек остављају простор да се грешке исправе. У складу са годинама омогућава се постепено аутономија детета на начин да му се даје дозвола да само одлучује у областима у којима је спремно доносити одлуке¹⁶

Једно истраживање је показало да родитељи који су склонили ауторитарном родитељском стилу потцењују негативне ефекте строге дисциплине, а они који преферирају пермисивно родитељство обично прецењују негативне ефекте било које врсте корективне дисциплине.¹⁷

3. ТЕЛЕСНО КАЖЊАВАЊЕ ДЕЦЕ

Према УН Комитету за права детета телесно или физичко кажњавање је било које кажњавање у коме се примењује физичка сила са намером да се изазове извештајан степен бола или непријатности, без обзира колико да је благ. Већина телесних казни подразумева ударање детета (батине, шамарање, ударање по стражњици) руком или штапом, каишем, прутом, а може да укључи и дрмусање или бацање детета, штипање, шутирање, шурење, печење, чупање за косу, приморавање детета да стоји, клечи или заузима друге непријатне и болне положаје или приморавање детета да силом гута (на пример, прање уста детета сапуном или приморавање детета да гута љуте зачине). Постоје и нефизички облици кажњавања деце, који су такође окрутни и понижавајући и представљају грубо кршење права детета, као што су на пример, кажњавање којим се дете омаловажава, понижава, доводи у ситуацију да испашта због туђе кривице, угрожава, застрашује или исмева. Сви поменути облици насиља се користе у сврху дисциплиновања, а не неки други начин који ће дугорочно бити делотворнији и који ће имати утицаја на промену понашања¹⁸.

4. РОДИТЕЉСКА УВЕРЕЊА РОДИТЕЉА И ЊИХОВ

16 Laura Berk, *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015.

17 Maayan Davidov, Joan E. Grusec and Janis L. Wolfe, „Mother’s knowledge of their children’s evaluations of discipline: The role of type of discipline and misdeed, and parenting practices“. *Merrill-Palmer Quarterly*, vol. 58(3) 2012, pp.314-340.

18 Тамара Томашевић, Слађана Радуловић и Милена Голић Ружић, „Телесно кажњавање, батина има два краја“, у Мора да може другачије - реците НЕ телесном кажњавању деце и ДА позитивном родитељству, Смернице за родитеље/старатеље како би лакше одговорили на изазове које родитељство носи, (ур Инес Церовић), Центар за права детета, 2018, стр 10.

УТИЦАЈ НА ТЕЛЕСНО КАЖЊАВАЊЕ ДЕЦЕ

Уверења представљају идеје, или претпоставке које се разматрају као чињенице и прихватају као истина¹⁹. Родитељска уверења и ставови се активирају приликом дисциплиновања деце и кориговања њиховог непримереног понашања²⁰. Она утичу на родитељска понашања и на усредсређеност на одређену идеју или скуп идеја²¹. Истраживања су показала да су родитељска уверења под снажним утицајем више фактора: (1) непосредног окружења, тј. припадности одређеној културној, етничкој или социјалној групи^{22,23,24}; (2) личних мотивационих и афективних потреба и (3) да су когнитивно заснована²⁵

Испитивањем разлика у родитељским уверењима и поступцима по питању физичког кажњавања деце у различитим културама, упоређивана је пракса у Канади и Шведској²⁶. Резултти су показали да је на значајну разлику у стопи зашпљености ове врсте васпитања деце (у Канади чешће користе физичку казну) имала чињеница да је у Шведској коришћење физичке казне од стране родитеља законом забрањено, док то није случај у Канади.

19 Ann V. McGillicuddy-De Lisi, and Irving E. Sigel, „Parental beliefs“, In: *Handbook of parenting. Status and social conditions of parenting* (M. H. Bornstein (Ed.), Vol. 3 1995, pp. 333-358). Mahwah, New Jersey: Erlbaum

20 Tessa Bell & Elisa Romano, „Opinions about child corporal punishment and influencing factors“, *Journal of interpersonal violence*, vol. 27(11) 2012, pp. 2208-2229.

21 Murphey, D. A. (1992). Constructing the child: Relations between parents' beliefs and child outcome. *Developmental Review*, 12(2), 199-232.

22 Marc H. Bornstein, Disne L. Putnick & Jennifer E. Lansford, „Parenting atributons and attitudes in cross-cultural perspective“. *Parenting*, vol 11(2-3) 2011, pp. 214-237.

23 Jennifer E. Lansford, Michael M. Criss, Robert D. Laird, Daniel S. Shaw, Gregory S. Pettit, John E. Bates & Kenneth A. Dodge, „Reciprocal relations between parents' physical discipline and children's externalizing behavior during middle childhood and adolescence“, *Development and Psychopathology*, vol 23(01) 2011, pp. 225-238.

24 Jeanette Ziehm, Gisela Trommsdorff, Tobias Heikamp & Seon-Yeong Park, „German and Korean mothers' sensitivity and related parenting beliefs“, *Frontiers in psychology*, vol. 4. 2013, pp. 561.

25 Irving E. Sigel & Ann V. McGillicuddy-De Lisi, „Parent Beliefs Are Cognitions: The Dynamic Belief Systems Model“. In: *Handbook of parenting: Becoming a parent, Vol. 3.* (M. H. Bornstein (Ed.)). 2002, (pp. 485-508). London: Lawrence Erlbaum Associates.

26 Durrant, J. E., Rose-Krasnor, L., & Broberg, A. G. (2003). Physical Punishment and Maternal Beliefs. *Journal of Comparative Family Studies*, 34(4), 585-604.

Пиндерхагс је са сарадницима (Pinderhughes et al.)²⁷ испитивала повезаност родитељских уверења о физичкој казни, агресивност код деце и породични стрес са социоекономским статусом породице и поступцима којима родитељи дисциплинују децу. Резултати су показали да родитељи нижег материјалног статуса прибегавају строжим облицима дисциплиновања деце због тога што су њихова уверења о ефикасности батина позитивна, а да је перцепција дечијег понашања негативна услед њихове веће изложености стресу. Још једно истраживање је показало да родитељи који имају уверења која одобравају физичко кажњавање деце су под утицајем високог нивоа стреса били склонији да ову методу кажњавања и примењују²⁸. Једно друго истраживање је показало да су либералнија уверења и ставови о подизању деце чешћи код родитеља већег образовног нивоа²⁹.

Више студија је показало да родитељи не користе физичку казну услед немогућности контроле негативних емоција већ да је то промишљен поступак, као начин дисциплиновања деце,³⁰. Поменуто истраживање је такође потврдило да се родитељски ставови и пракса употребе физичке казне као технике васпитања у значајној мери преносе на децу³¹

Истраживања показују да су родитељи спремни на мењање начина кажњавања деце тек након промене уверења³². Родитељи који су били укључени у поменуто студију су говорили да је начин промене дисциплинских метода и престанак физичког кажњавања није био лак и једноставан процес и да су промену на нивоу понашања постигли тек након

27 Elen E. Pinderhughes, John E. Bates, Kenneth A. Dodge, Gregory S. Pettit, & Arnaldo Zelli. „Discipline responses: Influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes“. *Journal of Family Psychology*, 14(3), 2000, 380-400.

28 Melissa Respler-Herman, Barbara A. Mowder, Anastasia E. Yasik & Renee Shamah. (2012). „Parenting beliefs, parental stress, and social support relationships“ *Journal of Child and Family Studies*, vol 21(2) 2012, p. 190-198.

29 Rodica Tocu „Study on the Parental Beliefs and Attitudes towards Child Rearing and Education“. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 137 2014, p. 153-157.

30 George W. Holden and Robert J. Zambrano „Passing The Rod: Similarities Between Parents and Their Young Children in Orientation Toward Physical Punishment“. In. *Parental belief systems: The psychological consequences for children*, (Irving E. Sigel, Ann V. MacGillicuddy-De Lisi, Jacqueline, J. Goodnow Eds.) Routledge, 2014.

31 Исто.

32 Phillip W. Davis, Corporal punishment cessation: Social context and parent experience. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 14(5) 1999, 492-510.

промене уверења и схватања последица по децу и међусобне односе.

Указујући на сложен процес промене уверења значајно је истаћи да се она мењају под утицајем емоционалних потреба³³, ошажаног како родитеља тако и деце³⁴. Показало се и да су родитељска уверења о васпитању деце традиционалнија у односу на наставнике и професоре у школама. Овај закључак је објашњен чињеницом да су уверења подложна променама, а да су либералнија уверења код наставника резултат перманентнијих едукативних програма и обука³⁵; ³⁶.

5. ПОСЛЕДИЦЕ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ?

Бројна истраживања последица телесног кажњавања и пракса оних који се баве овом темом указују на повезаност између телесног кажњавања детета и негативних последица и у детињству и одраслом добу.

У детињству се испољавају бројне негативне последице на физички, ментални, социјални развој и образовање деце. Чак и када телесна казна не доведе до озбиљних телесних повреда, страх и стрес блокира децу и њихове способности што негативно утиче на структуру и развој мозга. Код деце која су изложена телесном кажњавању смањене су когнитивне способности, имају нижи коефицијент интелигенције³⁷; ниско самопоштовање, мање се ангажују у школи; теже усвајају моралне принципе и вредности и сл. Овај вид дисциплиновања не даје деци прилику да науче ново и пожељно понашање. Једино што се постиже у оваквим ситуацијама је то да дете

33 Jacqueline J. Goodnow, „Parents’ ideas, actions, and feelings: Models and methods from developmental and social psychology“, *Child Development*, vol. 59(2) 1988, pp. 286-320.

34 Ann V. McGillicuddy-DeLisi, (1982). Parental beliefs about developmental processes. *Human Development*, 25, 192-200.

35 Susan D. Holloway, Kathleen S. Gorman & Bruce Fuller, „Child-rearing beliefs within diverse social structures: Mothers and day-care providers in Mexico“. *International Journal of Psychology*, vol. 23(1-6) 1988, pp. 303-317.

36 Ann V. McGillicuddy-DeLisi & Subha Subramanian, (1994). Tanzanian and United States mothers’ beliefs about parents’ and teachers’ roles in children’s knowledge acquisition. *International Journal of Behavioral Development*, 17(2), 209-237.

37 Murray A. Straus & Mallie J. Paschall, „Corporal Punishment by Mothers and Development of Children’s Cognitive Ability: A Longitudinal Study of Two Nationally Representative Age Cohorts“, *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18:5, 2009, p. 459-483.

учи како да избегне казну у будућности, развија се побуна, бес, љутња, агресивност, бежање/изолација.³⁸ Такође, уче да је насиље начин на који се решавају проблеми и на тај начин постоји велики ризик да насиље постане образац свих будућих односа: у вршњачким, партнерским везама и у породици. Кроз овакав кумулативни негативни ефекат последице се испољавају и на друштво у целини и тако се ствара „култура насиља“.

Последице телесног кажњавања се протежу и у одрасло доба и то у виду проблема менталног здравља, насилног, криминалног и антисоцијалног понашања, развијањем позитивних ставова (одобравања) телесног кажњавања детета и сл. Овакав облик дисциплиновања деце има негативне последице и по родитеље саме. Они се најчешће осећају беспомоћно, некомпетентно, делују импулсивно нез циља, губе контролу и временом постају све немоћнији.³⁹

Осим углавном помињаних физичких облика кажњавања деце, вербално и емоционално кажњавање као нпр: вређање, омаловажавање, претње, увреде, емоционалне уцене имају исто негативно дејство на дете (као и телесно кажњавање) које се највише испољавају у виду нарушавања његово самопоштовања и самопоуздања.

6. СТАТИСТИКА О ЗАСТУПЉЕНОСТИ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ У СРБИЈИ

Према “Истраживању вишеструких показатеља положаја жена и деце 2014.” које је спровео УНИЦЕФ (МИЦС 5) у Републици Србији, 43 процената деце старости 1-14 година било је изложено барем једном виду психолошког или физичког кажњавања од стране чланова домаћинства у претходних месец дана. У већини случајева се користи комбинација насилних дисциплинских пракси. Док је 39 процената било изложено психолошком, око 17 процената је било изложено физичком кажњавању.

38 Тамара Томашевић, Слађана Радуловић и Милена Голић Ружић, „Телесно кажњавање, батина има два краја“, у Мора да може другачије - реците НЕ телесном кажњавању деце и ДА позитивном родитељству, Смернице за родитеље/старатеље како би лакше одговорили на изазове које родитељство носи, (ур Инес Церовић), Центар за права детета, 2018, стр 15.

39 Исто, стр. 16.

Према резултатима истраживања „Детерминанте насиља над децом у Србији“, УНИЦЕФ, 2017: око 70 процената деце доживело је макар један случај психичког или физичког насиља током одрасатања, нешто више девојчице него дечаки; око 45 процената деце је изложено телесном кажњавању и психичкој агресији у породици. Примена физичког насиља је значајно чешћа код деце млађег (1-4 године) него старијег узраста.

Према “Истраживању вишеструких показатеља положаја жена и деце 2014.” које је спровео УНИЦЕФ (МИЦС 5) у Републици Србији, 93 процента родитеља је против телесног кажњавања, па ипак 43 процента родитеља користи насилне методе васпитања.⁴⁰

7. МЕЂУНАРОДНА ПРАКСА ПО ПИТАЊУ ЗАБРАНЕ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ

Законска забрана телесног кажњавања је битна мера у смањењу насиља према деци и последица које оно производи. Позитивни ефекти смањене примене телесног кажњавања су већ јасно уочљиви у земљама које су законом забраниле свако телесно кажњавање деце. Према подацима Глобалне иницијативе за потпуно укидање телесног кажњавања деце (Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children) до сада су 53 државе у потпуности забраниле телесно кажњавање деце у свим областима, укључујући и кућу/дом, а још 57 држава се обавезало да ће реформисати своје законе како би оствариле потпуну законску забрану телесног кажњавања деце. Значајно је указати на искуства држава са којима Србија дели сличан друштвени и правни контекст.

Истраживања која су спроведена у Шведској показују велики пад у преваленци телесног кажњавања од 1979 када је у Шведској уведена забрана телесног кажњавања деце⁴¹. Шведски комитет о злостављању деце и сличним појавама је спровео 2000. године три национално репрезентативне

40 Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2014. *Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2014 и Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2014, Коначни извештај*, <https://www.unicef.org/serbia/teme/istra%C5%BEivanje-vi%C5%A1estrukih-pokazatelja>, 26/06/2019.

41 Cecilia Modig, Never Violence, *Thirty Years on from Sweden's Abolition of Corporal Punishment*, Save the Children Sweden and Swedish Ministry of Health and Social Affairs, 2009.

студије о злостављању деце. Прва студија која је укључила родитеље, објављена у извештају на шведском, утврдила је велико смањење телесног кажњавања деце предшколског узраста између 1980. и 2000. године, са 51% на 8%. У групи родитеља који су користили телесно кажњавање као стратегију васпитавања деце, учесталост телесног кажњавања је смањена за једну трећину у истом периоду. Процена је била да се у 2000. години тешко или понављано злостављање детета дешавало код мање од 0,5% све деце у Шведској. Значи, не само да је мање деце било телесно кажњавано него су она која су била кажњавана била то у много блажем облику⁴². У Финској, у којој је законска забрана телесног кажњавања деце уведена 1983., истраживања су показала значајну редукацију свих облика телесног кажњавања и других видова насиља родитеља према деци⁴³. Немачка је у потпуности забранила физичко кажњавање деце 2000. године. Студије које су испитивале утицај забране указале су и на повезаност смањења насилности младих у школи, као и смањену стопу жена које су биле физички повређене због породичног насиља⁴⁴.

8. ИНИЦИЈАТИВЕ ЗА УВОЂЕЊЕ ИЗРИЧИТЕ ЗАБРАНЕ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ У СРБИЈИ

Актуелни прописи који у Републици Србији забрањују физичко кажњавање деце су: Устав⁴⁵ којима се гарантује неповредивост физичког интегритета, Породичним законом родитељима је забрањено да дете подвргавају понижавајућим поступцима и казнама које вређају људско достојанство⁴⁶, Кривичним закоником⁴⁷ санкционисана је употреба силе

42 Joan E. Durrant, *A Generation Without Smacking: the impact of Sweden's ban on physical punishment*, Save the Children, London, 2000.

43 Karin Österman, Kaj Björkqvist, Kristian Wahlbeck, "Twenty Eight Years After the Complete Ban on the Physical Punishment of Children in Finland: Trends and Psychosocial Concomitants", *Aggressive Behaviour*, 40(6), 2014, p. 568-581.

44 Christian Pfeiffer, Parallel Justice, *Why Do We Need Stronger Support for the Victim in Society?*, Address at the closing plenary session of the 18th German Congress on Crime Prevention, April 23, 2013.

45 Устав Републике Србије (Сл.гласник РС бр. 98/2006).

46 Породични Закон (Сл.гласник РС бр. 18/2005, 72/2011, 6/2015).

47 Кривични Законик (Сл.гласник РС бр. 85/05, 88/05 - исправка, 107/05 - исправка, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13).

или претње која за последицу има повреду или угрожавање физичког интегритета и достојанства малолетног лица.

У наведеним законима није дефинисана разлика/граница између понашања као што су: „понижавајуће поступање”, „казне које вређају људско достојанство”, „физичко злостављање”, „наношење телесних повреда”, „злостављање малолетног лица” и „примене насиља” над децом. Чињеница је да се телесно кажњавање деце не санкционише ни у грађанском, а још мање у кривичном судском поступку. Такође, у пракси су и даље широко распорострањена уверења о традиционалним начинима васпитања деце утичу утичу на опстанак овакве праксе дисциплиновања деце која се још увек не санкционише у судским поступцима.

9. ЗАКОНСКИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА УВОЂЕЊЕ ЗАБРАНЕ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ У СРБИЈИ

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (МРЗБСП) припремило је текст Преднацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета⁴⁸ у јулу 2018. Доношење Закона о правима детета би био основни закон с којим би се касније усклађивали сви други закони који се односе на остваривање права детета. Тренутно се ради на тексту Закона о изменама и допунама Породичног закона и иницијална доступна верзија предвиђа изричиту забрану телесног кажњавања деце. Када је реч о донетима забране телесног кажњавања, Конвенција о правима детета⁴⁹ стоји на становишту да ова забрана треба да важи у свим срединама у којима се деца налазе и да се односи на родитеље, односно старатеље детета, тако и за све оне који брину или раде са децом.

48 Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, *Преднацрт Закона о правима детета и заштитнику права детета*, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190718/190718-vest14.html> 25/06/2019.

49 Генерална Скупштина Уједињених Нација, Конвенција о правима детета, 1989. <http://atina.org.rs/sites/default/files/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>, 28/06/2019.

10. РАЗВИЈАЊЕ ПОЗИТИВНОГ РОДИТЕЉСТВА КАО АЛТЕРНАТИВА ТЕЛЕСНОМ КАЖЊАВАЊУ ДЕЦЕ

Позитивно родитељство се односи на позитивне начине да се дете учи, мења, и васпитава који су адекватнији за развој деце и омогућавају развој односа заснованог на поверењу и узајамном поштовању. Овај приступ подржава развој самодисциплине, самоконтроле и саосећања код деце, а однос се базира на поверењу и поштовању између деце и одраслих. Ако је основни циљ дисциплиновања да се дете се осамостали и постане одговорни грађанин који брине о себи, другима и свету у коме живи, онда дете треба да буде субјект социјализације, активан и одговоран, са правом и капацитетом да активно учествује у свом одрастању. Детету је потребно да родитељи буду јасни, одређени, отворени да саслушају, али и спремни да поставе границе и правила и да их се придржавају⁵⁰.

Како би се увела експлицитна забрана телесном кажњавању деце, осим измена законских прописа, потребно је развијање позитивног родитељства у виду осмишљених програма за родитеље са којима би се радило саветодавано. Идеја је да се родитељима да подршка у стицању вештина и учењу алтернативних начина реаговања у ситуацијама када уобичајено практикују телесно кажњавање деце. Саветодавним радом би родитељи имали могућност да преиспитују уверења и ставове о дисциплиновању и ауторитету и усвајају одређене вештине како да реагују у ситуацијама када уобичајено практикују телесно кажњавање деце. Овај облик групног рада са родитељима би омогућавао да родитељи науче како да на другачији начин одговоре детету, мање оштро, са већим прихватањем и разумевањем за потребе детета⁵¹.

Родитељи би на тај начин имали прилику да развијају ауторитет који се заснива на подршци, заштити, стварању прилика за учење и поштовању детета и његових права. Ова врста подржавајућег ауторитета подразумева: (1). подстицање

50 Тамара Томашевић, Слађана Радуловић и Милена Голић Ружић, „Телесно кажњавање, батина има два краја“, у Мора да може другачије - реците НЕ телесном кажњавању деце и ДА позитивном родитељству, Смернице за родитеље/старатеље како би лакше одговорили на изазове које родитељство носи, (ур Инес Церковић), Центар за права детета, 2018, стр 17.

51 Исто, стр. 19.

самоконтроле и самодисциплине код детета; (2) негују се слобода избора и одговорност – дете бира да уради нешто и сноси последице свог понашања; (3) контролишу се услови, а не дете (акцент је на превенцији непожељних понашања); (4) ауторитет се поштује јер доноси нешто ново, јер се од њега учи, јер штити; (5) када се санкционише понашање детета то се ради да би се оно или неко други заштитио и да би дете нешто научило и (6) никада се не укида нада (свака грешка се да исправити).⁵²

СТИЦАЊЕ НОВИХ ВЕШТИНА У ВАСПИТАЊУ ДЕЦЕ ЈЕ ПОСЕБНО значајно јер велики број родитеља користи телесну казну као метод дисциплиновања не због тога што не воли своје дете већ што не познају друге начине реаговања.

11. ЗАКЉУЧАК

Телесним кажњавањем деци се нарушавају њихова основна права: право на правилан и потпун развој, на поштовање физичког интегритета, људског достојанства и једнаку заштиту пред законом. Сврха увођења изричите забране телесног кажњавања детета представља првенствено превентивну меру која би се састојала од ране интервенције у заштити детета у виду обуке и саветовања о ненасилним методама дисциплиновања деце. Међународни документи о људским правима и Конвенција о правима детета признају право детета на поштовање људског достојанства и физичког интегритета, као и право на једнаку законску заштиту. Поштовање људских права треба да се односи на сва окружења и уколико се законом санкционише телесно кажњавање или напад на одраслу особу и телесно кажњавање детета једнако треба да се санкционише.

Изменама законских прописа и увођењем норме изричите забране у свим окружењима би се званично одредио став државе против оваквог облика дисциплиновања деце. Ово је посебно важно како се не би релативизовало питање да ли један ударац представља насиље или не. Осим измена закона потребно је радити на промовисању позитивног, ненасилног модела подизања и дисциплиновања детета кроз кампање

52 Marshall B. Rosenberg, *Nonviolent Communication: A Language of Compassion* (1st ed., 3rd printing). Encinitas CA: Puddledancer Press, 2000b.

подизања свести у јавности о штетним ефектима праксе телесног кажњавања деце. Ове активности би требало да воде ка изградњи ненасилних модела понашања у нашем друштву, генерално. Такође, потребно је и да се званично пружи подршку у развоју и примени програма за родитеље како би овладали вештинама потребним за обављање овако важне улоге. Осим рада са родитељима неопходно је и јачање компетенција професионалаца који треба да пружају подршку родитељима у испуњавању родитељских дужности. Превенција насиља у друштва захтева целовито деловање. Једино тако можемо као друштво да се одговорно понашамо према нашој деци и стварамо неки бољи свет за њих - без насиља

ЛИТЕРАТУРА

Генерална Скупштина Уједињених Нација, Конвенција о правима детета, 1989. <http://atina.org.rs/sites/default/files/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>, 28.06.2019.

Кривични Законик (*Сл.гласник РС бр. 85/05 , 88/05 - исправка, 107/05 - исправка, 72/09 , 111/09 , 121/12 , 104/13*).

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, *Преднацрт Закона о правима детета и заштитнику права детета*, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190718/190718-vest14.html>, 25.06.2019.

Породични Закон (*Сл.гласник РС бр. 18/2005, 72/2011, 6/2015*).

Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2014. Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији 2014 и Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2014, Коначни извештај, <https://www.unicef.org/serbia/teme/istra%C5%BEivan-jevi%C5%A1estrukih-pokazatelja>, 26/06/2019.

Томашевић Тамара, Радуловић Слађана и Голић Ружић Милена, „Мора да може другачије - реците НЕ телесном кажњавању деце и ДА позитивном родитељству”, Смернице за родитеље/старатеље како би лакше одговорили на изазове које родитељство носи, (ур Инес Церовић), Центар за права детета, 2018.

Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

Центар за права детета, *Препоруке УН Комитета за права детета*, http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Preporuke_SRB_web.pdf, 01.07.2019.

Bell, Tessa & Romano, Elisa „Opinions about child corporal punishment and influencing factors“, *Journal of interpersonal violence*, vol. 27(11) 2012, pp. 2208-2229.

Berk, Laura, *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2015.

Bornstein, H. Marc Putnick, L. Disne & Lansford, E. Jennifer, „Parenting attributions and attitudes in cross-cultural perspective“, *Parenting*, vol 11(2-3) 2011, pp. 214-237.

Christian Pfeiffer, Parallel Justice, *Why Do We Need Stronger Support for the Victim in Society?*, Address at the closing plenary session of the 18th German Congress on Crime Prevention, April 23, 2013.

Davis W. Phillip, Corporal punishment cessation: Social context and parent experience. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 14(5) 1999, 492-510.

Modig, Cecilia, Violence, Never, *Thirty Years on from Sweden's Abolition of Corporal Punishment*, Save the Children Sweden and Swedish Ministry of Health and Social Affairs, 2009.

Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006.

Darling, Nancy, Steinberg, Laurence. „Parenting style as context: An integrative model“, *Psychological Bulletin*, 113(3), 1993. p.487-496.

Davidov, Maayan Grusec E. Joan & Wolfe L. Janis, „Mother’s knowledge of their children’s evaluations of discipline: The role of type of discipline and misdeed, and parenting practices“. *Merrill-Palmer Quarterly*, vol. 58(3) 2012, pp.314-340.

Durrant, E. Joan *A Generation Without Smacking: the impact of Sweden’s ban on physical punishment*, Save the Children, London, 2000.

Goodnow, J. Jacqueline, „Parents’ ideas, actions, and feelings: Models and methods from developmental and social psychology“, *Child Development*, vol. 59(2) 1988, pp. 286-320.

Holloway, D. Susan Gorman S. Kathleen & Fuller, Bruce, „Child-rearing beliefs within diverse social structures: Mothers and day-care providers in Mexico“. *International Journal of Psychology*, vol. 23(1-6) 1988, pp. 303-317.

Holden, W. George & Zambarano J Robert. „Passing The Rod: Similarities Between Parents and Their Young Children in Orientation Toward Physical Punishment“, In. *Parental belief systems: The psychological consequences for children Second edition*, (Irving E. Sigel, Ann V. MacGillicuddy-De Lisi, Jacqueline, J.Goodnow Eds.) Routledge, 2014. p. 143 – 172.

Lansford, E. Jennifer Criss, M. Michael Laird, D. Robert Shaw, S. Daniel Pettit, S. Gregory Bates E. John & Dodge, A. Kenneth, „Reciprocal relations between parents’ physical discipline and children’s externalizing behavior during middle childhood and adolescence“, *Development and Psychopathology*, vol 23(01) 2011, pp. 225-238.

McGillicuddy-De Lisi, V. Ann & Sigel. E. Irving „Parental beliefs“ In: *Handbook of parenting. Status and social conditions of parenting* (M. H. Bornstein (Ed.)), Vol. 3 1995, pp. 333-358). Mahwah, New Jersey: Erlbaum

Österman Karin, Björkqvist Kaj, Wahlbeck Kristian, “Twenty Eight Years After the Complete Ban on the Physical Punishment of Children in Finland: Trends and Psychosocial Concomitants”, *Aggressive Behaviour*, 40(6), 2014, p. 568-581.

Pinderhughes, E Elen, Bates, E. John. Dodge, A. Kenneth, Pettit, S Gregory & Zelli, Arnaldo., „Discipline responses: Influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes“. *Journal of Family Psychology*, 14(3), 2000, 380-400.

Respler-Herman, Melissa Mowder, A Barbara Yasik E. Anastasia & Shamah Renee. „Parenting beliefs, parental stress, and social support relationships“ *Journal of Child and Family Studies*, vol 21(2) 2012, p. 190-198.

Rosenberg B Marshall, *Nonviolent Communication: A Language of Compassion* (1st ed., 3rd printing). Encinitas CA: Puddledancer Press, 2000b.

Sigel, E. Irving & McGillicuddy-De Lisi, V. Ann „Parent Beliefs Are Cognitions: The Dynamic Belief Systems Model“. In: *Handbook of parenting: Becoming a parent, Vol. 3.* (M. H. Bornstein (Ed.)). 2002, (pp. 485-508). London: Lawrence Erlbaum Associates.

Straus, A. Murray & Paschall, J. Mallie „Corporal Punishment by Mothers and Development of Children's Cognitive Ability: A Longitudinal Study of Two Nationally Representative Age Cohorts“, *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18:5, 2009, p. 459-483.

Tocu Rodica „Study on the Parental Beliefs and Attitudes towards Child Rearing and Education“. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 137 2014, p. 153-157 Ziehm, Jeanette Trommsdorff, Gisela Heikamp, Tobias & Park, Seon-Yeong, „German and Korean mothers' sensitivity and related parenting beliefs“, *Frontiers in psychology*, vol. 4. 2013, pp. 561.

Vera Despotovic

POSITIVE PARENTING AS AN ALTERNATIVE TO PHYSICAL PUNISHMENT OF CHILDREN

Resume

Certain initiatives have been initiated in Serbia for explicit ban on physical punishment of children. This type of change was influenced by the circumstances in the current social context of Serbia: high rate of the representation of this form of discipline in the family environment; Researches indicate the serious consequences brought by current practice, and the Committee for the Rights of the Child in 2017 made recommendations for the introduction of an explicit ban on physical punishment of children. At the initiative of the Ministry of Labor, Employment, Veterans' and Social Affairs (MLVSA), the text of the Law on Changes and Amendments to the Family Law is being done, and the initially available version, provides for an explicit prohibition of physical punishment of children. The aim of the work is to point out the importance of introducing an explicit ban on physical punishment of children in all environments and to provide recommendations on how this initiative could be implemented in practice. Amendments to the legislation should contribute to the promotion of positive non-violent disciplining of children, that would improve the system of protecting children against violence. In addition to promoting more human values, it is necessary to provide support in the development and implementation of parents' programs in order to master the skills necessary for performing such an important role, as well as strengthening the competencies of professionals who need to provide support to parents in fulfilling parental duties. This type of preventive activities in the protection of children should lead to the construction of non-violent methods of behavior in our society in general.

Keywords: physical punishment of children, positive parenting, discipline, nonviolence, children, parents.

* Овај рад је примљен 16. јула 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. августа 2019. године.

*Недрета Шерић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Сарајеву

*Анида Дудић***

Факултет политичких наука, Универзитет у Сарајеву

СОЦИЈАЛНИ РАД У ЈАВНОМ ДИСКУРСУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сажетак

Социјални рад у Босни и Херцеговини као релативно млада професионална дјелатност различито је прихваћена од стране институција, радних организација и јавности. Иако изгледа да је друштвени значај ове професије неоспоран и да постоји изразита потреба за постајањем ове професионалне дјелатности, у пракси се јављају мања или већа неразумијевања, предрасуде и стереотипи. На овај начин социјални радници као стручњаци су изложени неразумијевању, што води ка честим неутемељеним критикама и професионалном неуважавању.

Предрасуде о социјалном раду се односе на друштвену улогу и природу, али највише су изражене у поимању функције социјалног рада. Без обзира да ли су имали искуство или не, већина грађана има одређену слику о типичном социјалном раднику. Тим поводом су се у истраживању испитивали ставови и перцепција босанскохерцеговачке јавности о улози и важности социјалног рада у Босни и Херцеговини.

Како на формирање позитивних или негативних ставова јавности утјече и начин извјештавања медија о професији

*

** anida.dudic@fpn.unsa.ba

социјалног рада и активностима социјалних радника, у циљу објективне елаборације теме рада, путем полуструктурираног интервјуа испитана су професионална искуства новинара (N=5) и социјалних радника (N=5) који су имали искуства у комуникацији с медијима.

Дошло се до закључка да босанскохерцеговачка јавност нема довољно сазнања о професији социјалног рада и да због недовољних информација социјални рад прати негативан имиџ. Такођер, резултати истраживања говоре да на негативно мишљење јавности утјече (негативно) медијско извјештавање о активностима социјалних радника.

Кључне ријечи: социјални рад, криза, предрасуде, перцепција, ставови, јавни дискурс, медији.

УВОД

Развој савремене комуникацијске технологије омогућио је да медији буду приступачнији, доступнији и неизбјежни дио свакодневног живота човјека, али уједно и темељни извор информисања јавности. Спецификум развоја медија без обзира на проток времена и друштвено-политички контекст је у томе што су медији увијек били моћно средство утјецаја на јавно мишљење и обликовање јавног мнијења једног друштва. Не улазећи у хисторијски развој и комплексност у дефинисању шта су то све односи с јавношћу, за потребе овог рада прихватамо став Миросављевића¹ који односе с јавношћу перципира као начин комуникације, примарно фокусиран на придобијање јавног разумијевања и прихватања. Односи с јавношћу у основи су управљања угледом и добрим односима с јавностима. У јавном дискурсу, данас, више него икада раније, улога медијске презентације социјалног рада је врло битна. Неизбјежан значај медија за социјални рад можемо разумјети кроз сљедеће аспекте, у: упознавању јавности о улози и активностима социјалних радника у једном друштву; презентирању позитивних примјера из праксе; корекцији

¹ Младен Миросављевић, *Односи с медијима*, Фридрих Еберт Стифтунг, Бања Лука, 2008.

неафирмативног извјештавања; промоцији и афирмацији; укључивању социјалних радника у јавни дискурс; друштвеној препознатљивости професије, а посебно у демаргинализацији социјалног рада.

Социјални рад у Босни и Херцеговини је годинама бивао различито перципиран и прихваћен од стране различитих институција, организација, владиног и невладиног сектора, цивилног друштва, других сродних/сарадничких професија, појединаца али и корисника/клијената социјалног рада. У јавном дискурсу је присутна претежно негативна слика о социјалном раду као помажућој професији, која своје рефлексије оставља и на друштвени углед, вредновање и цијењеност социјалног рада. Као посљедица напријед наведеног, евидентно је да су социјални радници, годинама, незадовољни положајем и статусом социјалног рада.

Посебан значај медија је у активностима јавног заступања чланова локалне заједнице у вези с питањима од јавног интереса, јер су медији често катализатори социјалног и политичког развоја. Примјер овога су демократска друштва, гдје су медији и новинари често доприносили да се добре и корисне идеје реализују и успију. Кориштењем медија, посебно у заштити и остваривању људских права који су фундаментални за социјални рад, могуће је привући интерес јавности и добити подршку с којом можемо утјецати на креаторе политика и доносиоце одлука. Медијска промоција социјалних активности посебно је важна у организовању и развоју локалне заједнице која представља базу за сваког грађанина. Споменут ћемо само једну битну корист, а то је информисање: недовољана обавијештеност о појединим социјалним и другим рјешењима утјече на ставове чланова локалне заједнице, који могу имати своје импликације на пасивност или активност грађана у вези с питањима од јавног интереса, посебно значајних за унапређење квалитете њихова живота.

1. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

За сваку професију је важно познавање мишљење јавности, јер је друштвено препознавање професије уједно и манифестација друштвеног угледа, али и претпоставка за

ширење њезиног садржаја. Кнежевић² сматра да постоји однос између јавне перцепције неке професије и њезиних објективних друштвених могућности да своју мисију и оствари. То је, чини се, у савременом свијету све важнија релација; позитивнија и што повољнија јавна перцепција професије условљава и диктира колико ће професија досегнути у медијском простору, али и до важних друштвених фондова. Посебно када говоримо о кадровском оснаживању, заузимању припадајућег мјеста равноправно с другим професијама, финансијској подршци од које овиси остваривање циљева и реализација задатака, и у коначници развоју и унапређењу професије пратећи савремене трендове. С друге стране, једнако је важно, а можда и најважније, да о јавној перцепцији професије овиси и то, да ли ће се клијенти одлучити потражити помоћ тих професионалаца или неће. Стога су се кроз ово истраживање настојали спознати ставови јавности о професији социјалног рада и услугама које пружају социјални радници како би се добио увид на који начин јавност перципира социјални рад и какву улогу ова професија има у јавном дискурсу у Босни и Херцеговини.

У квантитативном дијелу истраживања судјеловало је 561 испитаник. Путем анкетног упитника испитивани су ставови и перцепција јавности о улози и важности социјалног рада у Босни и Херцеговини. Нека од истраживачких питања која су била значајна су слједећа: Која је прва асоцијација на социјални рад Босни и Херцеговини? Да ли су испитаници имали искуства са социјалним радницима? Које су утиске као професионалци оставили социјални радници? Да ли се, према мишљењу испитаника, од социјалних радника очекује да рјешавају сложене проблеме који превазилазе могућности, расположива средства и моћи ове професије? Да ли су социјални радници оптерећени административним пословима, простором који покривају својим радом и комплексношћу проблема којима се баве? Какав положај имају социјални радници у поређењу са стручњацима из других професија? Да ли је професија социјалног рада цијењена у босанскохерцеговачком друштву?

2 Младен Кнежевић, „Нека размишљања о идентитету професије социјалног радника“, *Љетопис Студијског центра социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, Студијски центар социјалног рада 10, 1, 2008, 45-60.

У истраживању се кренуло од хипотезе: Због недовољне информисаности грађана о улози и значају социјалног рада, босанскохерцеговачка јавност нема довољно сазнања о социјалном раду. Начин медијског извјештавања утјече на формирање мишљења јавности о социјалном раду и социјалним радницима.

У квалитативном дијелу истраживања, у циљу објективне елаборације теме рада, путем полуструктурираног интервјуа испитана су професионална искуства новинара³ и социјалних радника⁴ који су имали искуства у комуникацији с медијима. Подаци добивени путем анкетног упитника, анализирани су у SPSS програму за обраду података, док су подаци добивени путем полуструктурираног интервјуа анализирани сходно тематској анализи⁵. Најзначајнији подаци добивени помоћу анкетног упитника и интервјуа сажети су у сљедеће субтеме: *социјални рад кроз призму јавности и социјални рад кроз призму медијског извјештавања*.

2. О СОЦИЈАЛНОМ РАДУ КРОЗ ПРИЗМУ ЈАВНОСТИ

Позив социјалног радника спада у скупину помагачких професија чији је циљ пружање помоћи људима у савладавању животних тешкоћа, стога је врло одговоран хуманистички позив⁶.

Милосављевић⁷ наводи да на перцепцију социјалног рада утјече и сам назив професије. Ријеч “социјално” повезује се са депривираним и маргиналним појединцима, тј. групама у друштву и тако утјече на негативну слику социјалног рада као помажуће службе. Термин “*помажући*” могуће је поједноставнити и свести на функцију “државног чиновника” који се бави спашавањем социјалних случајева. На тај се начин ствара негативна перцепција професије, те се она своди на

3 У екстрактима означени као: ИН:1, ИН:2, ИН:3, ИН:4, ИН:5

4 У екстрактима означени као: ИС:1, ИС:2, ИС:3, ИС:4, ИС:5

5 Виргиниа Браун, Вицторија Цларке, *Усинг тхематиц анализис ин псуцхологу, Оуалитативе Ресеарч ин Псуцхологу*, 3 Университу оф Вест Енгланд, (2). пп. 77-101, 2006.

6 Вања Браница, Наташа Јербић, „Перцепција професије социјалног рада и социјалног радника“, *Љетопис Студијског центра социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, Студијски центар социјалног рада 10, 1, 103-116, 2003.

7 Милослав Милосављевић, *Социјални рад на раскрићу*, Научна књига, Београд, 1990.

антиинтелектуално бирократско бављење појединцима и групама искљученима из друштва.

Контроверзни ставови јавности о компетентности и овлаштењима социјалних радника неријетко придонесе притиску и осјећају кривње помагача након доношења релевантних одлука. Јавност је често склона окривити социјалног радника уколико се, издвајање дјетета из породице покаже непотребним или уколико, због неиздвајања злостављаног члана у породици, дође до тешких посљедица. Положај и улога социјалних радника у систему социјалне заштите често их доводи у саму срж контрадикторности.

Урбанц⁸ сликовито објашњава да: „иако се често нађу на заједничком “ступу срама”, припаднике различитих помагачких професија јавност не гледа кроз исту етичку призму. Тако ће, на примјер, статус лијечника бити нешто повољнији кад се ради о етичкој осуди јавности, будући да се сматра како лијечник лијечи особе које нису имале никакве контроле над својим обољењем или озљедом, те су се “нашле у невољи, не својом кривњом”. С друге стране, социјални радници често раде с људима које друштво сматра “лијенима, девијантнима, невриједнима пажње” или “онима који заправо ту помоћ не заслужују”. Њихов је посао да “штите” друштво од таквих “беспризорних”. Дакле, њихова је улога да проводе социјалну заштиту, али и социјалну контролу тамо гдје су затајили породица, заједница или појединац. С тог аспекта, на примјер, родитељско злостављање дјеце или неки други вид породичног насиља представља пријетњу социјалној стабилности и идеји о породици као његујућем и подржавајућем окружењу. Тако нешто се не смије догађати, а ако се ипак догоди, за јавност то у већини случајева значи да “професионални помагачи нису добро обавили свој посао”“.

Социјални рад у Босни и Херцеговини као релативно млада професионална дјелатност различито је прихваћена од стране институција, радних организација и јавности. Иако изгледа да је друштвени значај професије неоспоран и да постоји изразита потреба за постајањем ове професионалне дјелатности, у

8 Кристина Урбанц, „Етика и вриједности у социјалном раду“, *Љетопис Студијског центра социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, Студијски центар социјалног рада 8, 2, 153-164, 2001.

пракси се јављају мања или већа неразумијевања, предрасуде и стереотипи о социјалном раду. На овај начин социјални радници као стручњаци су изложени неразумијевању, које води ка честим неутемељеним критикама, али и професионалном неуважавању што је посебно изражено у недовољно развијеним апликативним подручјима професионалне праксе социјалног рада у којима су ангажовани социјални радници као сарадници.

Предрасуде о социјалном раду се односе на друштвену улогу и природу, али највише су изражене у поимању функције социјалног рада. Без обзира да ли су имали искуство или не, већина грађана има одређену слику о типичном социјалном раднику. Интересантно је примјетити да су испитаници у проведеном истраживању на питање: На шта Вас прво асоцира када се спомене социјални рад и социјални радници? најчешће давали асоцијације и коментаре, попут оних: проблеми, развод, посредовање при разводу, насиље у породици, брига, помагање, хуманост, помоћ особама у стању социјалне потребе, заштита породице, добротворни рад, помоћ сиромашнима, рад с малољетним преступницима, рад с овисницима о психоактивним супстанцама....

Очекивано је да шири јавност посао социјалних радника сагледава кроз активности које социјални радници најчешће проводе у центрима за социјални рад јер је управо кроз оснивање центара, професија социјалног рада постала препознатљива широј популацији. Истраживачки је интересантно коментарисати асоцијације испитаника које се односе на професију социјалног рада, попут оних: „ужас, лезихљебовићи, нерад, одуговлачење, персонализација, бирократија, шаблонски рад“, с једне, и „тежак посао, професионалци, мир, заштита, љубав“, с друге стране. Испитаници који нису имали лично искуство са социјалним радницима, своје ставове су формирали на основу искуства чланова породице, пријатеља, познаника али и информација добивених из медија. Међутим, треба истаћи да је перцепција испитаника који су имали искуство са социјалним радницима, у већини случајева субјективне природе и овиси од врсте/тежине проблема, као и задовољства исходом рјешавања истог. Генерално, корисници/клијенти социјалних радника у Босни и Херцеговини имају велика очекивања од социјалних

радника, често пребацују одговорност за рјешење проблема на социјалне раднике, често преузимајући улогу пасивног посматрача што генерира перманентну овисност клијента о помоћи система.

Негативан став јавности према социјалним радницима је забиљежен и у ранијим истраживањима. Кауфман и Раумонд⁹ сматрају да је 60-их и 70-их година о социјалним радницима превладавало прилично негативно мишљење. Они су били ти који морализирају, уплећу се у околину појединца како би добили податке о својим клијентима. Такођер се сматрало да у свој посао не уносе довољно емоција, те да због тога немају довољно разумијевања за друге. Такав став се стварао претежно у оним срединама у којима су социјални радници били окупирани администрацијом, а мање су се бавили потребама људи, њихових породица и заједница.

Кроз ово истраживање се жељело добити сазнање и о првим утисцима који су социјални радници оставили приликом рада с клијентима. Иако је чак 66% испитаника изјавило да нису имали искуства са социјалним радницима, то их није спријечило да формирају (најчешће негативан) став и изразе (негативне) коментаре о социјалним радницима. Само 34% испитаника су имали искуства са социјалним радницима, а њихови утисци су контрадикторни. Тако једна испитаница наводи: „Социјална радница која је радила на мом случају оставила је такав утисак на мене да сам пожељела да ми буде узор у животу. Показала ми је какав социјални радник треба да буде.“ Док други испитаник сматра: „Да они (социјални радници) раде онако како треба, не би ситуација у нашем друштву била толико очајавајућа.“

Многа истраживања говоре да је перцепција професије од одлучујуће важности уколико професија жели освојити свој социјални простор и потврдити могућност реализације својих циљева. Рофф и Клеммац¹⁰ су у својим истраживањима

9 Вања Браница, Наташа Јербић, „Перцепција професије социјалног рада и социјалног радника“, *Љетопис Студијског центра социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, Студијски центар социјалног рада 10, 1, 103-116, 2003.

10 Младен Кнежевић, „Нека размишљања о идентитету професије социјалног радника“, *Љетопис Студијског центра социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, Студијски центар социјалног рада 10, 1, 2008, 45-60.

закључили и то да професија може рачунати на подршку важних друштвених фактора на основу тога у којој је мјери њезин идентитет прихватљив за носитеље најважнијих друштвених функција у неким друштвеним тренуцима. Врло се често у круговима самих социјалних радника може чути како је то професија која је у друштву подцијењена, посебно кад се упореди с неким другим професијама, а како је то посебно случај с јавном презентацијом професије у средствима јавних комуникација.

Једно од значајнијих истраживања јавног мијења гледе перцепције појединих професионалних скупина (социјалних радника, психолога, савјетодаваца других професионалних модела, те психијатара) провео је Схарплеу¹¹ у Аустралији. Анализирао је перцепцију тих професионалних скупина с обзиром на образовање, наслов, професионалне активности, приходе, професионалне вриједности, увјерења и приступачност. Резултати су показали да је јавност оцијенила социјалне раднике као приступачне и склоне помагању, али су, за разлику од психолога и психијатара, перципирани као мање компетентни у погледу знања. Истраживање о перцепцији професије социјалног рада у јавном мијењу проведено у сусједној Хрватској на узорку од 800 испитаника, показало је да је опћа перцепција професије позитивна и у складу с основним одредницама професије.¹²

Компарирајући претходна истраживања јавности о перцепцији социјалног рада са резултатима овог истраживања, може се закључити да јавност у Босни и Херцеговини у просјеку не тражи професионалну помоћ од социјалних радника, али их то не спријечава да имају негативне асоцијације о самој професији социјалног рада и томе шта би социјални радник требао радити. Они који су имали искуства са социјалним радницима исказују контрадикторне ставове који уакзују да јавност није у довољној мјери упозната са улогом социјалног радника. Видљиво је да су претходно поменути ставови

11 Младен Кнежевић, „Нека размишљања о идентитету професије социјалног радника“, *Љетопис Студијског центра социјалног рада*, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, Студијски центар социјалног рада 10, 1, 2008, 45-60.

12 Младен Кнежевић, и Буттлер, Јаурен, „Публик перцепционс оф социал воркерс анд социал ворк ин тхе Републик оф Цроатиа“, *Интернационал Јоурнал оф Социал Велфаре*, 12,(1),50-60, 2003.

у јавном мјењу „зачињени“ одређеним предрасудама и необавјештеношћу о карактеру и могућностима социјалног рада.

У овом истраживању 41,7% испитаника се слаже с тврдњом да се од социјалних радника очекује да брзо рјешавају сложене проблеме који често превазилазе могућности, расположива средства и моћи ове професије. Из резултата је видљиво да босанскохерцеговачка јавност најчешће замјери социјалним радницима рад темељен на бирократизму и формалности. Тако се 48% испитаника слаже да су социјални радници преоптерећени административним пословима, простором који покривају својим радом и комплексношћу проблема којима се баве. У друштву у коме је социјални рад сведен на администрацију, упитна је успјешност и квалитета практичног рада.

Критизирајући рад темељен на бирократизму и затрпавање административним пословима, Милосављевић¹³ сматра да рад гдје папири и извјештаји врједје више од било каквих конкретно остварених резултата утичу и на искривљен приступ евалуацији и вредновању дјелатности социјалног рада. У „папирнатом“ систему вредновања, дјелатности, папири, извјештаји, „случајеви“, картони постају доминирајући „индикатори“ рада. Да су социјални радници препуштени „сваштарењу“ и преоптерећени административним пословима, указују и резултати истраживања Шерић и Дудић¹⁴ гдје 74% социјалних радника у Босни и Херцеговини упозоравају на бирократизацију и нормативизам, кроз које професија губи свој идентитет и постаје „све и свашта“. Међутим, без обзира на контрадикторне и с негативним конотацијама обојене ставове јавности о социјалним радницима, 74% грађана сматра да социјални рад у босанскохерцеговачком друштву није довољно цијењен.

У истраживању 62,3% испитаника је мишљења да *социјалним радницима на располагању стоје скромна материјална средства и могућности за рјешавање социјалних проблема*, док 11,5% се не слаже, осталих 26,2% се нити слаже

¹³ Милослав Милосављевић, *Социјални рад на раскришћу*, Научна књига, Београд, 1990.

¹⁴ Недрета Шерић, Анида Дудић, „Перцепција социјалног рада у Босни и Херцеговини“. *Социјалне студије*. Факултет политичких наука, 1 (1),94-115, 2018.

нити не слаже. Овакво стање у Босни и Херцеговини најбоље описује став социјалног радника: „...*посебно је незахвална улога у којој се налазе социјални радници, који су као друштвени амортизер између захтјева корисника, који са собом носе тешке животне приче, и државе односно законодавца који настоји да круто нормирају социјалну заштиту...*“

Коментаришући ограничена расположива средства и домете социјалног рада, Милосављевић¹⁵ наводи да треба имати на уму да је социјални рад, првенствено, нераздвојни дио социјалне политике и социјалне заштите. Истовремено, одвија се у конкретним друштвено-економским идејним, културним и другим условима и односима, и нужно трпи утицаје промјена у овим односа. Тако, с једне стране промјене у циљевима, сврси, садржајима, односима, институционалном систему и организацији социјалне политике и социјалне заштите се директно одражавају на социјални рад. С друге стране, промјене у садржајима, методологији, могућностима и донетима социјалног рада нису могуће без дубљих промјена у друштвено-економској, идејној, политичкој основи и пракси социјалне политике и социјалне заштите. Уколико се узму у обзир све сложенији узорци и посљедице социјалних проблема са којима се социјални радници свакодневно „хватају у коштац“, онда је неминовно да скромни и неповљни матријално-технички услови рада онемогућују и спутавају социјалне раднике да раде у најбољем интересу клијената.

3. СОЦИЈАЛНИ РАД КРОЗ ПРИЗМУ МЕДИЈСКОГ ИЗВЈЕШТАВАЊА

Највећа моћ односа с јавношћу налази се у едуцирању јавности, утјецају на ставове и понашања као и у успостављању међусобног разумијевања. Добри односи с јавношћу су невидљиви елементи при формирању бранда социјалног рада и околине која га препознаје. За професију је од изузетне важности да информације дођу до битних чланова јавности како би се широј јавности приближиле вриједности које промиче професија. Међутим, социјални радници у Босни и Херцеговини још увијек немају развијене механизме

15 Милослав Милосављевић, *Социјални рад на раскрићу*, Научна књига, Београд, 1990.

успостављања односа с јавностима, као и рада с медијима. Данас је у медијском простору, принтаном и онлине, тешко наћи позитивне вијести из професије социјалног рада. У низу негативних наслова, социјални радници бивају само пасивни проматрачи пристраних и необјективних јавних напада на професију. Повећана заступљеност социјалних радника у медијима се догађа искључиво када се догоди несретан случај, примјерице малољетничког или породичног насиља, те се преко медија тражи кривац.

Шућур¹⁶ сматра да се „средишњи проблем комуникација професије социјалног рада и медија очитује међусобним неразумијевањем, што води до посљедице лоше репрезентације социјалног рада у медијима. Социјални радници, посебице практичари, понекад не знају или не смију давати изјаве а новинари, с друге стране, не познају подручје социјалног рада и његов категоријално појмовни апарат, односно стручну терминологију. Стога и један лош случај има снагу поткопати бројне позитивне приче из струке. Посљедице негативне слике социјалног рада у јавности очитују се у могућности да ће грађани двојити желе ли помоћ социјалних радника; јавна и политичка потпора активности социјалног рада се смањују, деморализира се и саме социјалне раднике, што утјече на могућност привлачења нових и задржавање постојећих стручњака у професији социјалног рада.“

С друге стране, социјални радници сматрају да су негативно заступљени у медијима, те су скептични када се ради о сарадњи с њима, што непосредно доводи до лоше комуникације двију струка. Када је у питању (не)задовољство медијским извјештавањем о активностима социјалних радника, резултати истраживања Шерић и Дудић¹⁷ указују да је медијским извјештавањем незадовољно 65% социјалних радника у Босни и Херцеговини.

Међутим, социјални радници који су имали искуства с медијима не показују велики степен незадовољства. Овакво стање најбоље описује став интервјуисаног социјалног

16 Мустафа Схарифи, Приказ-Стручни скуп „Социјални рад и јавност: комуницирање социјалног« *Ревуја за социјалну политику*, 19, 2, 207-218, 2012.

17 Недрета Шерић, Анида Дудић, „Перцепција социјалног рада у Босни и Херцеговини“ *Социјалне студије*. Факултет политичких наука, 1 (1),94-115, 2018.

радника (ИСП: 1): „нису занемарљиви новински чланци којима се настоје грађани информисати о правима и услугама које пружа центар за социјални рад или промовисати услуге... Често је учешће социјалних радника у тематским емисијама у којима се представља улога социјалних радника на рјешавању или превенцији социопатолошких појава... Али суочени смо и с негативним извјештајима, који се односе на проицирање одговорности центрима за социјални рад за тешко стање у којима живе породице или за насиље у породици“ или (ИСП: 2): „да се у медијском извјештавању социјални радник само спомене као неко ко није адекватно поступио како би превенирао негативан исход“.

На питање да ли се о темама које се директно тичу улоге социјалног радника у медијима извјештава објективно без сензационализма, интервјуисани социјални радници су мишљења да је објективност дјеломично присутна или је код одређених тема уопште и нема. Извјештава се уопштено, паушално, непотпуно, без критичке анализе, да се задовољи форма, јер „медији траже вијест и информацију, а не рјешавање проблема и уколико се уђе у етиологију проблема, новинарима то није интересантно“. С наведеним се слажу и новинари, те истичу да постоје позитивни примјери медијског извјештавања о социјалној проблематици али заступљеност није задовољавајућа, јер „социјална проблематика је доста запостављена у медијском простору, док се примат даје високој политици“ и „...врло често се налази на граници између професионалне етике и сензационализма и неријетко ‘склизне’ у сензационализам“.

Иако интервјуисани социјални радници оцјењују став новинара према професији социјалног рада коректним, сви су мишљења да се путем медија траже кривци гдје су социјални радници често јавно прозвани, како каже испитаник „... без сагледавање цјелукупне слике система у којима дјелују социјални радници, те да укажу на проблеме и евентуалне неадекватности постојећег система заштите корисника и понуде рјешења“.

Новинари, због недовољног знања генерално о социјалном раду, законској регулативи која уређује њелокруг

рада социјалних радника, али и о одређеном социјалном проблему, кроз медије пласирају јавности инстант рјешења одређених актуалних социјалних проблема, не узимајући у обзир да су активности на рјешавању проблема процес, што често може бити збуњујуће за јавност. Стога, не изненађује податак да социјални радници немају повјерења у медије, како због негативних искустава тако и због чињенице да су социјални радници *„веома ријетко битни актери у медијским наступима, вјероватно јер позив социјалног радника није сензационалистички и популаран“*, тако да социјални радници не подижући рејтинг медијима бивају у фокусу пажње тек периодично.

Може се закључити да у јавном дискурсу социјални рад, ни у политичком, нити у економском контексту, није атрактиван, профитабилан и рентабилан због перцепције као оптерећења буџетима, што може утјецати и на интерес самих медија за социјални рад. Међутим, новинари недостатак повјерења социјалних радника према медијима објашњавају ставом да је у посљедње вријеме евидентан недостатак повјерења, како код самих грађана, тако и многих професионалаца без обзира о којој друштвено одговорној професији је ријеч. Разлози су *„објективни, али и субјективни, како на страни новинара и њихових пропуста, тако и на другој страни“* (мисли се на социјалне раднике).

Новинари социјалне раднике требају препознати као корисне саговорнике, а социјални радници зазор од новинара требају превазићи с више повјерења, отворености за сарадњу, неизбјегавајући медије и издићи се изнад *„но цоммент“* ситуације. Медији, посебно у вријеме конзумеризма и све веће алијенације, требају афирмирати социјални рад као важну карику у сваком друштву, а социјалног радника као стручњака који има шта за рећи и мимо стереотипних прича и перманентних социјалних проблема.

За медије требају бити важне и приче (ИН: 1): *„сваког појединца који не жели бити ‘социјални случај’ или ‘проблем друштва’ у чему му, вјероватно на првом мјесту могу помоћи социјални радници“*, који умјесто недовољно информисаних гласноговорника требају лично представити јавности чиме се

баве и колико су важни. У том контексту потребан је проактиван приступ према медијима, кроз иницирање изградње позитивне слике и продубљивања повјерења, уз већи ангажман социјалних радника, како истичу новинари (ИН: 3): „*да се и наметну ако треба као релевантни и важни саговорници јер то социјални радници и јесу*“.

4. ЗАКЉУЧАК

Да би социјални рад и социјални радници били вредновани, поштовани и уважавани, неопходно је да буду „видљиви“ у јавности. Резултати истраживања показују да се социјални радници веома ријетко оглашавају у јавном дискурсу. На тај начин шаљу поруку у јавности да је социјални рад професија без гласа. Изазов веће препознатљивости социјалног рада у јавном дискурсу, неминовно је повезан с медијима, медијским извјештавањем о социјалним темама/ проблематици и на концу медијској промоцији. Неоспорно је да, у изградњи позитивног имиџа, фундаментални значај има начин и сазнање колико успјешно социјални радник обавља свој посао. Међутим, не смијемо подцијенити сазнање да упркос томе што социјални радници квалитетно обављавају посао, уколико паралелно немају и артикулисан глас у јавном дискурсу- као да и не постоје. Рад с медијима значајно утјече и на могућности социјалног рада, посебно у сегментима превентивног дјеловања, преузимање одговорности и јавности, развоју добровољних активности, промоције социјалне освјештености, информисаности и проактивног дјеловања грађана.

Будући да грађани (74%) сматрају да у Босни и Херцеговини социјални рад није довољно цијењен, неопходно је радити на афирмацији. Афирмирати социјални рад имплицира промоцију професије у широј јавности. Систематичном и континуираном медијском промоцијом, кроз информисање и едуцирање јавности, као и презентирању позитивних исхода реализованих активности социјалних радника, може се подићи свијести грађана. У медијским наступима су потребне кампање у којима ће се с позитивним ставом говорити о социјалном раду и социјалним радницима.

Креирање позитивне слика професије социјалног рада у Босни и Херцеговини захтијева већи ангажман и самих социјалних радника и бољу сарадњу с медијима, како не би преносили само негативне или сензационалистичке вијести, већ и оне добре које показују како се проблеми ипак могу ријешити. Позитивним медијским извјештавањем о активностима социјалних радника стварају се веће шансе за креирањем позитивне перцепције јавности о професији социјалног рада, која ће омогућити социјалним радницима да лакше и боље подстичу, заступају, заговарају и промовишу артикулисане потребе чланова локалне заједнице у којој дјелују.

ЛИТЕРАТУРА

Knežević Mladen, „Neka razmišljanja o identitetu profesije socijalnog radnika“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada 10, 1, 2008, 45-60.

Knežević Mladen, Lauren Buttler, „Public perceptions of social workers and social work in the Republic of Croatia“, *International Journal of Social Welfare*, 12,(1),50-60, 2003.

Miloslav Milosavljević, *Socijalni rad na raskršću*, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

Mirosavljević Mladen, *Odnosi s medijima*, Fridrich Ebert Stiftung, Banja Luka, 2008. Branica Vanja, Jerbić, Nataša, „Percepcija profesije socijalnog rada i socijalnog radnika“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada 10, 1, 103-116, 2003.

Urbanc Kristina „Etika i vrijednosti u socijalnom radu“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada 8, 2,153-164, 2001.

Šerić Nedreta, Dudić, Anida, „Percepcija socijalnog rada u Bosni i Hercegovini“. *Socijalne studije*. Fakultet političkih nauka, 1 (1), 94-115, 2018.

Braun Virginia, Clarke, Victoria, *Using thematic analysis in psychology, Qualitative Research in Psychology*, 3 University of West England, (2). pp. 77-101, 2006.

Kaufman A. V. i Raymond, G. T., *Public Perception of Social Workers: A Survey of Knowledge and Attitudes*. Arete. 20, (2), 24-35, 1996.

Sharifi Mustafa, Prikaz-Stručni skup „Socijalni rad i javnost: komuniciranje »socijalnog«, *Revija za socijalnu politiku*, 19, 2, 207-218, 2012.

**Nedreta Seric
Anida Dudic**

SOCIAL WORK IN PUBLIC DISCOURSE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Resume

Most of the citizens, regardless of their lack of experience in working with social workers, have negative associations related to the profession of social work and the social worker activities. However, citizens who had experience show contradictory attitudes formed on the basis of (un) satisfaction with the solution of a particular problem. Citizens' attitudes in public opinion are stained with prejudices, stereotypes and lack of knowledge about the content and function of social work. For the purpose of objective elaboration of topics, the professional experiences of journalists and social workers who had experience with the media were examined. The results of the survey show that social workers are not satisfied with the media coverage of social issues and the activities of social workers. The topics concerning the role of social workers are rarely written objectively without sensationalism. Mainly media gives more attention to social workers when they are "missing" some of the adequate reactions in solving social problems, attributing responsibility to social workers, or in case of escalating certain problems that attract their public attention. Most social workers do not trust journalists, so they rarely and unwillingly make statements. The negative presentation of social work in the public leaves its reflection on the social reputation, evaluation and, appreciation of social work. As a solution to this problem, respondents see improvement in the communication of social workers with the media and the media with social workers. Thus, social workers are expected to initiate the construction of a more positive and objective perception of social work in the public through the use of media space, and for journalists to recognize important and useful interlocutors in social workers. The BiHs publicity is not sufficiently informed about the role and importance of social work. The way that media report on social work and social

workers is very influential on shaping and forming attitudes about social work in public discourse.

Keywords: social work, crisis, prejudice, perception, attitudes, public discourse, media.

* Овај рад је примљен 12. јула 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. августа 2019. године.

УДК 304(049.3)

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.22019.6>

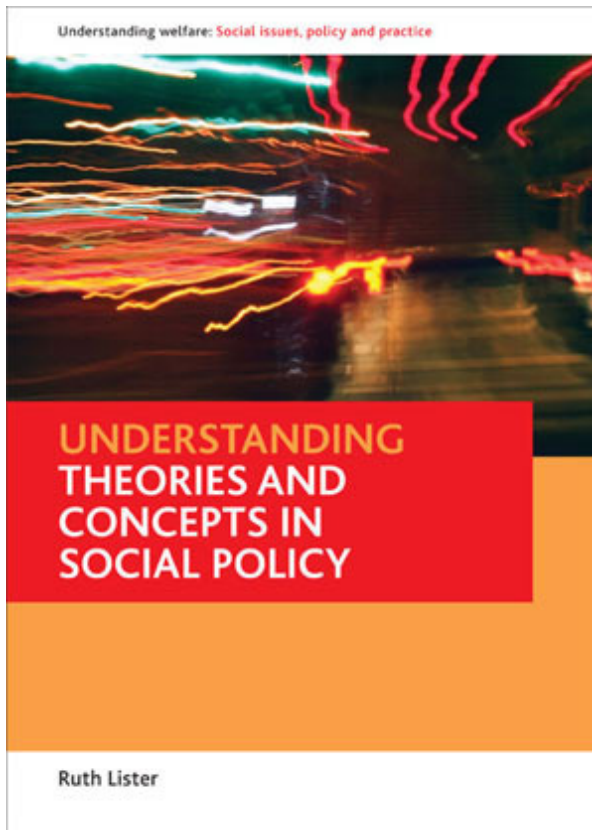
број 2/2019

Приказ

стр. 119-123.

*Наталија Перишић**

**Ruth Lister, UNDERSTANDING THEORIES
AND CONCEPTS IN SOCIAL POLICY,
Policy Bristol Press, 2017.**



* natalija.perisic@fpm.bg.ac.rs

Приступу социјалној политици, који се фокусирају на разматрања теорија, концепата и политичких идеологија, представљају важан допринос деконструкцији пракси социјалне политике. Вредност и релевантност теорија доводе се у питање данас. Неки од разлога за то проистичу из менаџерских приступа дизајнирању и креирању политика, као и инсистирању на тзв. тврдим доказима. Књига Рут Листер *Understanding Theories and Concepts in Social Policy* даје уверљиве аргументе за настојања и напоре који заговарају нужну употребу теорија, и то експлицитно, у дебатама о политикама и у самим политикама.

Први део књиге, *Теоријске перспективе у политичкој арени*, сачињавају два поглавља. У првом ауторка разматра доминантне идеолошке перспективе у Великој Британији након Другог светског рата. У другом, акценат је на критичким приступима социјалној политици, и то у свету уопштено, без осврта на појединачне државе. Предмет анализе су теоријски приступи који се сврставају у марксизам, феминизам, анти-расизам и енвиронментализам. Сваку од ове четири перспективе ауторка посматра са становишта њеног развоја и главних одредница, те процењује њихов актуелни утицај на социјалну политику. Тако она сматра да „континуирани утицај“ (стр. 63) марксизма проистиче из његових анализа о „динамици капитализма, класе, државе, породице, као и отуђења и потчињавања“ (стр. 63). Важност феминизма у социјалној политици она објашњава са становишта доприноса поновном промишљању концепата рада, старања о другоме, зависности, грађанства, нације и заједнице, као и времена (стр. 71–72). Анти-расизам процењује као приступ који обезбеђује свест о утицају „расе“ и етничког порекла на приступ социјалним правима, на суштински другачија искуства која етничке мањине имају као корисници програма социјалне политике у односу на већинско становништво, те на често заступљену последичну неадекватност услуга за „друге“ (стр. 81). На крају, закључује да енвиронментализам нуди „еколошки модел“ социјалне политике, заснован на одрживом расту, еколошки оријентисаним индикаторима развоја и благостања и радној етици која се на заснива на запослењу као јединој врсти рада (стр. 88).

Теоријске перспективе као аналитички инструмент представљене су у другом делу књиге, посредством три поглавља. За разлику од првог дела, у ком су у фокусу приступи који „нуде решења“ и чија је природа нормативна, у овом делу нагласак је на аналитичким и објашњавајућим приступима. Његово прво поглавље сагледава заокрет ка пост–модернистичкој мисли у социјалној политици, чији су фундаментални појмови анализирани и сагледани: дискурсивна природа политика, оријентација од универзалног ка посебном, вишеструки идентитети и субјективност. Ауторкин закључак је да је у „у својим најјачим формама пост–модернизам некомпатибилан са традиционалним интересовањима и приступима у социјалној политици, али да је у слабијим формама евидентно омогућио нове увиде“ (стр. 112). Следи друго поглавље, у ком се преиспитују социјална контрола, регулација и отпор. Ауторка супротставља модернизам и пост–модернизам. Први објашњава са становишта начина на које социјална политика представља средство контроле. Други, који поистовећује са Фукоовим ставовима и писањем, разматра са аспеката његовог концептуализовања моћи као дисциплинујуће моћи и био–моћи (стр. 120), а затим и техника дисциплиновања – класификовања људи, нормализовања и надзирања (стр. 123). Социјални конструктивизам је предмет трећег поглавља, чији је кључни сегмент објашњење социјалне конструкције сиромаштва, посредством појмова под–класе, зависности од накнада и услуга и социјалног искључивања.

Потребе, грађанство, социјална правда и сродни појмови су у фокусу трећег дела књиге, *Концепти*, који такође сачињавају три поглавља. Потребе, као један од фундаменталних појмова у социјалној политици, обрађене су у првом поглављу. Ауторка наглашава диверзитет у проучавању потреба: за разлику од аутора који сматрају да је природа потреба релативна, она наводи низ аутора који заступају становиште о универзалности потреба. Изузетно важна разматрања у овом делу она обезбеђује кроз приказ приступа интерпретација потреба Ненси Фрејзер. Наиме, потребе се преводе или не преводе у захтеве и у права, у зависности од њихове „тежине“, која је, пак, предмет интерпретације доносиоца одлука. У том контексту, ауторка преиспитује

капацитете експерата и професионалаца да процењују потребе других, а исходом сматра „незадовољеност неких потреба, са потенцијално снажним негативним последицама на појединце и шире друштво“ (стр. 193). Друго поглавље односи се на грађанство и заједницу, а започиње дефинисањем ових појмова и њихових сегмената. Иако су приступи који су заснивају на људским правима дубоко хуманистички, изузетно су утицајни они приступи који наглашавају обавезе и дужности, сматра ауторка (стр. 213). Они, парадоксално, потичу из различитих праваца: идеологија нове деснице, нових социјалних покрета, трећег пута. Слободу, једнакост и социјалну правду, који су обрађени унутар трећег поглавља, ауторка посматра као међусобно условљене идеје и концепте. Према неким становиштима, наводи она, слободу је могуће постићи само кроз већу једнакост. Једнакост је вишеструка, може да буде дефинисана са становишта морала, закона, политике, економије, итд (стр. 253). Социјална правда или правичност захтева и слободу, и једнакост, али и задовољавање потреба грађана.

На крају, ауторка издваја закључно поглавље за коју је инспирацију пронашла, између осталог, у Марксовој мисли „Филозофи су само тумачили свет на различите начине; ствар је у томе да га је потребно променити“ (стр. 255). У овом поглављу она стога процењује релевантност теорије за праксу социјалне политике. На примеру социјалних покрета указује на еманципаторни значај теорије за делање. У средишту њених разматрања су покрети за промене у државама благостања, покрети особа са инвалидитетом и покрети за глобалну социјалну правду.

Књига Рут Листер *Understanding Theories and Concepts in Social Policy* из 2017. године представља пето издање. Овај податак већ довољно указује на значај и релевантност разматрања у њој, која су само један сегмент читаве серије књига које је ауторка објавила о темама од значаја за социјалну политику. Међу научним доприносима књиге која је предмет овог приказа, свакако се налази свестрано образлагање бројних теоријских и идеолошких оријентација од значаја за савремену социјалну политику. Међутим, можда је њен практични

допринос још важнији, а то је аутентичан глас ауторке о нужности заступања политике на теоријама и вредностима које се заснивају на социјалној правди.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Редакција часописа *Социјална политика* прихвата радове који су уређени на следећи начин.

Радови који нису усклађени са датим упутствима неће бити разматрани за објављивање у часопису.

За писање рада користити **ћирилично писмо**.

Текст писати у фонту Times New Roman, величина фонта **12**, са увученим пасусима и проредом **1,5** и маргинама **Normal 2,5 cm**.

Обим рада не сме бити већи од 36.000 карактера са размаком (приликом провере броја карактера користити: Review/Word Count/Character (with spaces) - активирати опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*).

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – *Bold* и *Italic* (фонт 12).

Афилијација се пише испод имена аутора на средини, малим словима – *Italic* (фонт 12). Уколико је аутор запослен на факултету, након навођења факултета, наводи се и универзитет (нпр. *Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*). Уколико је аутор запослен на институту, наводи се и град у коме се институт налази (нпр. *Институт за политичке студије, Београд*).

Наслов се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 14). Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан.

Сажетак се пише испод наслова на средини малим словима величина фонта 12. Испод тога пише се текст сажетка у обиму од 100 до 250 речи - фонт 12, *Justify*. Сажетак садржи предмет анализе, циљ рада, коришћене теоријско-методолошке приступе, резултате и закључке рада.

Кључне речи се пишу испод текста сажетка малим словима (фонт 12), и одвајају зарезом. Наводи се од 5 до 10 кључних речи.

Поднаслови се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима *Bold* (фонт 12).

Начин цитирања:

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте уносити командом *Insert – Reference – Footnote*. Фусноте се пишу у фонту **Times New Roman**, величина слова **10**. Фусноте треба поравнати по левој и десној маргини, односно изабрати опцију *Justify*.

Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

• **приликом навођења монографије/књиге фуснота мора садржати:**

- Име и презиме аутора, наслов рада курзивом (*Italic*), назив издавача, место, годину издања и број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

• **приликом навођења чланака из часописа:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа курзивом (*Italic*), назив издавача, место издавања, број, година излажења и број стране.

- Пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67.

• **приликом навођења зборника радова/поглавља из књиге:**

- Име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника/поглавља курзивом (*Italic*), имена и презимена приређивача зборника у загради, назив издавача, место издања, година издања, број стране.

- **Пример:** Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: Србија – *политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239.

• **приликом навођења извора са Интернета** (не смеју прећи више од 10% коришћене литературе):

- Име и презиме аутора, наслов чланка курзивом (*Italic*), пуну интернет адресу и датум приступа.

- **Пример:** Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013

• **приликом навођења архивске грађе:**

- мора да садржи назив институције у којој се грађа чува, фонд, фасциклу (уколико има), назив документа (ако нема назива документа одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?), место, датум.

- **Пример:** Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894, Извештај Министарства иностраних дела о постављењу конзула, Београд, 19. април 1888.

• **приликом навођења прописа/закона:**

- Пуним називом прописа/закона, курзивом гласило у коме је пропис објављен, број и година објављивања.

- **Пример:** Закон о извршном поступку – ЗИП, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.

• **приликом навођења публикација у новинама:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив новине курзивом, датум објављивања

- **Пример:** Слободан Кљакић, „Черчилов рат звезда против Хитлера“, *Политика*, 21. 12. 2004.

• **Код поновљеног цитирања истог извора узастопно на истој страни користити:**

- Исто, број стране

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54. Исто, стр. 55

• **Код поновљеног цитирања истог извора уколико није узастопно и на истој страни користити:**

- Име, презиме аутора, назив извора, нав.дело, број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, нав. дело, стр. 54.

Код уноса табела и графикана користити:

Изнад табеле/графикана центрирано пише се Табела/Графикон, редни број, назив табеле, величина фонта 10.

Испод табеле/графикана пише се Извор: навести извор по правилима цитирања за фусноте, величина фонта 10.

Литература се наводи на исти начин као и у фуснотама, с тим што се прво наводи презиме, па име аутора. Литература је поређана по азбучном реду за изворе на ћириличном писму, који се први наводе, а затим по абecedном реду за изворе на латиници.

За чланке из часописа, зборника као и за поглавља у књигама потребно је навести од које до које стране је чланак или поглавље у зборнику/књизи.

Литература садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Након литературе, латиничним писмом навести **име и презиме аутора** на средини - *Bold* (фонт 12), испод тога наслов рада на енглеском великим словима - *Bold* (фонт 14).

Резиме (Resume) се пише на средини, малим словима – *Bold* (фонт

12). Испод тога пише се текст резимеа на енглеском језику у обиму до **1/10** дужине чланка. Резиме садржи резултате и закључке истраживања до којих је аутор дошао у свом раду и то знатно шире него у сажетку.

Кључне речи (Keywords) се пишу малим словима (фонт 12) и одвајају зарезом.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима политиколошке тематике.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј да рад није аутоплагијат или плагијат. Изјава може да се преузме на интернет презентацији часописа, www.sopolitika.rs.

Текстове слати у електронском облику на адресу:

redakcija@sopolitika.rs.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
364

СОЦИЈАЛНА политика = Social policy : часопис
за теорију и праксу социјалне политике и социјалног
рада / главни и одговорни уредник Зоран Васић.
- Год. 1 бр. 1 (1951) год. 47, бр. 3/4 (1992) ; год 48,
бр. 1 (2013) - . - Београд : Институт за политичке
студије, 1951-1992; 2013 - (Житиште: Ситопринт) - 24 см

Три пута годишње. – Од 1959. почиње двоструко
обележавање годишта, урачунате су године часописа
Весник рада (1946-1951). - Је наставак Весника рада
ISSN 0038-0091 – Социјална политика (Београд)

COBISS.SR-ID 118295